

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

55. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2008/1

Tartalom

SZÁNTÓ Péter: Informatikus könyvtárosok képzése és képzettsége

Cikkek

SZÁVA-KOVÁTS Endre: A „Kirakatba Állítás Szerzői Effektusa”: Szakirodalom-ismereti tanulmány. II. Az effektus megnyilvánulása egyidejű fizikatudományi konferenciák közleményeinek dokumentáltságában	3
BALLA Ildikó: Könyvtárosképzés, avagy a könyvtári munkára felkészítő képzés kitekintéssel a periodikumokra)	31
KŐRÖS Kata–SOMOGYI Tamás–TAKÁCS Dániel: Adattármustra. Zene	37

Beszámolók • Szemlék • Referátumok

Az NKA Könyvtári Szakmai Kollégium 2007. II. félévi pályázatainak eredménye (Összeáll.: Viszocsekné Péteri Éva)	48
ŠUDIKOVÁ, Miranda: A digitális könyvtárak: a használói igények elfogadása vagy kezelése (Ref.: Prókai Margit).....	(e)

Hírek

A Google újdonságai • A Gale új adatbázisai és platformjai • Az EBSCO új szolgáltatásai • Az Oxford University Press bővíti elektronikus kiadványai választékát • Az OVID és a Springer Science+Business Media együttműködése • A Thomson Learning új neve: Cengage Learning • Az új név: Proquest • British Library éves jelentése videostár lett	50
--	----

(e) = Csak a TMT e-változatában érhető el.

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 55 • 2008/1

Summaries

SZÁVA-KOVÁTS, E.: The „Author’s Effect of Showcasing”: A literature science study. II. Manifestation of the effect in the documentedness of synchronous conference communications of physics 3

The "Author's Effect of Showcasing" (AES) is the activity of publishing authors with which they shape by their own free will the formal reference stock of their communications, placing this stock into the showcase of science. This paper reports the results of a decisive control test of the existence of the AES, processing 1175 historically synchronous physics conference communications. Applying methods of bibliometrics and science philology, the manifestation of the AES phenomenon is demonstrated and analyzed in this theoretically most homogeneous domain of scientific literature. The widely differing documentedness in the communications of conferences held on particular topics of physics, especially the great differences in the size of the formal reference stocks in all extent categories of the communications depends solely on the person of the authors. This generally and extremely heterogeneous documentedness is therefore a valid evidence of the existence of the effect and its effective operation in the scientific literature. The correctness of the AES doctrine, including the correctness of two additional theses, has been demonstrated: the relatively diminishing growth of the formal reference stock and specific documentedness with the growth in the extend of communications, and the existence of weakly, moderately, strongly and very strongly documented communications in all extent categories of the communications.

BALLA, I.: Training in library and information sciences with more focus on practical skills needed in library environment.....29

The past few years have brought radical changes in the Hungarian higher educational system. Similarly to other training programmes, the training in library and information sciences has been subject to significant modification too. Beside structural changes of the training, LIS departments and schools are striving to keep up with the technological requirements of the information age with syllabuses focusing on IT-related subjects. This tendency is justified on the one hand, since library services do have to keep up with the fast development of information technologies. However, we have to keep in mind that in order to train competent LIS professionals, the training programme must be founded on a solid, long term, progressive concept. In addition to developing IT skills, students need to get familiar with all the basic principles of library and information sciences. These principles have been somewhat neglected over the past few years in favour of the use of information technology tools, nevertheless, libraries are not able to provide quality services without them. Unfortunately there are a few areas of librarianship and related work processes that are missing from current LIS curricula or are only included as theoretical subjects. This paper demonstrates the shortcomings of the current training programmes and argues that structural modifications in the training system need to be followed by the improvement of the syllabuses too.

KÖRÖS, K.–SOMOGYI, T.–TAKÁCS, D.: Scrutiny of Hungarian databases. Music35

In the series "Scrutiny of Hungarian databases" independent experts evaluate various Hungarian online content services from the point of view of their use by libraries.

Száva-Kováts Endre

A „Kirakatba Állítás Szerzői Effektusa”: Szakirodalom-ismereti tanulmány. II. Az effektus megnyilvánulása egyidejű fizikatudományi konferenciák közleményeinek dokumentáltságában

A „Kirakatba Állítás Szerzői Effektusa” (KÁSZE) a publikáló szerzők azon tevékenysége, amellyel szabad akaratukból megformálják közleményük formális hivatkozásállományát, beállítva azt ilyen módon a tudomány kirakatába. Tanulmányunk előző közleményében (TMT, 54. évf. 2007. 11–12. sz.) bemutattuk a KÁSZE-jelenséget, okait és nyomait a természettudományi szakirodalomban, és meghatároztuk az effektus fogalmát. Ebben a közleményben ismertetjük egy, a KÁSZE-jelenség létezésének és érvényesülésének kérdésért eldönteni hivatott döntő próba eredményeit. A vizsgálat anyaga 15, tudománytörténeti szempontból egyidejű nemzetközi fizikatudományi konferencia 1175 közleménye volt. A döntő próba során a bibliometria és a tudományfilológia módszereit alkalmazva részletesen bemutatjuk és elemezzük a KÁSZE-jelenség érvényesülését a tudományos szakirodalom egy ilyen, elvileg-elméletileg leghomogénebb tartományában. Az egy-egy tárgykörben megtartott fizikatudományi konferenciák közleményeinek feltárt, minden szempontból szélsőségesen különböző abszolút és specifikus (fajlagos) dokumentáltsága, különösen a formális hivatkozásállományok szélsőségesen különböző nagysága, kizárólag a publikáló szerzők személyétől függ, így érvényes bizonyítéka az effektus létezésének és hatékony működésének a tudományos szakirodalomban. A döntő próba az effektus igazolásán túlmenően kimutatta két, kiegészítő KÁSZE-tézis helytállóságát is. Az első kimondja, hogy a formális hivatkozásállomány és a specifikus dokumentáltság csökkenve növekedik a közlemények terjedelmének növekedésével; a másik azt mondja ki, hogy a közlemények minden terjedelmi kategóriájában léteznek gyengén, közepesen, erősen és nagyon erősen dokumentált közlemények. A három helytálló KÁSZE-tézis összefüggő együttese igazolt doktrínát alkot.

1. Bevezetés

Tanulmányunk előző, első közleményében [1] feltártuk és bemutattuk a „Kirakatba Állítás Szerzői Effektusa” (KÁSZE) szakirodalmi jelenségét; felmerülését, okait és nyomait a tudományos szakirodalomban; megvilágítottuk az effektus felismerésének folyamatát és meghatároztuk fogalmát. Ez az effektus a publikáló kutatónak mint szerzőnek az a tevékenysége, amellyel a tárgykör szerint releváns és hivatkozható irodalomból és más ismeretforrásokból válogatva kiválasztja és az önkényességig szabad akaratával megformálja közleménye formális hivatkozásállományát – beállítva ezeket a formálisan hivatkozott ismeretforrásokat a

tudomány kirakatába, tudatosan vagy nem tudatosan. A KÁSZE-jelenség alapvető oka a tudományos irodalom publikációrobbanása immár egy évszázada: egy-egy kutatási tárgykör releváns és hivatkozható irodalmának állandóan hivatkozhatatlanul hatalmas tömege. Ez szorítja a publikáló szerzőt már egy évszázada, és kényszeríti arra, hogy válogasson a hivatkozható–hivatkozandó releváns irodalomból (és egyre inkább: más ismerethordozókból is), majd kiválassza és kiemelve azokat a tételeket, amelyekre egyáltalán hivatkozni kíván – végül ezek közül kevesebbre vagy többre formálisan hivatkozva, beállítsa ezeket a formálisan hivatkozott munkákat a tudomány kirakatába, tudatosan vagy nem tudatosan.

Az elsődleges tudományos közlemények egy évszázad óta különböző dokumentáltsága, ezen belül a formális hivatkozásállományok nagyon különböző nagysága, igazolt bibliometriai tény. A jelen szerző eddigi, kerekítve 27 600 természettudományi folyóirat-közleményt és több mint 322 000 hivatkozást autopszián alapuló manuális vizsgálattal feldolgozó és értékelő vizsgálatainak egyik végeredménye az a KÁSZE-tézis, amely szerint ennek az erős különbözőségnek egyetlen oka van: a publikáló kutatók mint szerzők teljesen, az önkényességig szabad akarata. A tézis szerint az elsődleges tudományos közlemények nagyon különböző terjedelmű formális hivatkozásállománya a kirakatba állítás szerzői effektusának következménye, egyúttal az effektus létezésének bizonyítéka és hatása érvényesülésének eredménye. Tartalmazza a tézis azt a régebben már igazolt vizsgálati eredményt is, hogy a közlemények dokumentáltsága – és különösen formális hivatkozásállománya – mennyiségében és összetételében a publikáló szerző személyes dokumentálási igényét és hivatkozási gyakorlatát tükrözi, nem mást.

A Kirakatba Állítás Szerzői Effektusának létezését kimondó tézist alátámasztják a jelen szerző fent említett hivatkozásvizsgálatainak eredményei, közöttük az effektus okát és természetét megvilágítók (a publikációk felsorolását az [1] tartalmazza). Kétségtelen azonban, hogy mindeddig hiányzik egy speciális, a bizonyításelmélet minden követelményét kielégítő ellenőrző szerepű *döntő próba*.

A jelen esetben egy ilyen célú vizsgálat csak akkor lehet döntő próba, ha a kutatás a tudományos szakirodalomnak egy olyan tartományában történik, amely a közlemények tárgykörét és fajtáit tekintve a leginkább homogén, és a közlemények keletkezése a tudománytörténet szempontjából nézve egyidejű. Egy ilyen célú vizsgálat csak akkor lesz döntő próba, ha a KÁSZE-jelenség létét vagy nem-létét a szakirodalom elvileg-elméletileg leginkább homogén tartományában vizsgáljuk meg, amelyben tehát ha jelentős különbségek mutatkoznak a közlemények dokumentáltságában, akkor annak csak egyetlen oka lehetséges: a publikáló szerzők különböző dokumentálási igénye és szabad személyes hivatkozási akarata – vagyis a KÁSZE-jelenség. Ha egy ilyen, döntő próba természetű vizsgálat a közlemények dokumentáltságának, különösen formális hivatkozásállományuk nagyságának a folyóirat-irodalomban már meg tapasztalható hasonló mértékű inhomogenitását tárja

fel, akkor a Kirakatba Állítás Szerzői Effektusának létezése, a természetéről és hatékonyságáról eddig mondottak igazolt tudományos ismeretté, teóriából tézissé válnak.

Egy ilyen, valóban döntő próba jelzett követelményeinek ma a tudományos szakirodalom egyetlen tartománya felel meg leginkább: egyetlen természettudomány egy-egy tárgykörében tudománytörténeti mértékkel mérve egy időben megtartott konferenciáinak közleményei.

Mivel a jelen szerző idevágó előző vizsgálatainak többségét a fizika folyóirat-irodalmában folytatta le, a döntő próba terepének a fizikai diszciplínák nemzetközi konferenciáinak közleményeit választotta.

A döntő próbát jelentő vizsgálatot lefolytattuk. Eredményeit ebben a közleményben tesszük közzé. – Kötelességünk jelezni, hogy az eredményeket összefoglaló, valamivel rövidebb munkánkat elfogadta közlésre a *Journal of Information Science*. Az elsődleges közlésnek az abban megjelenő tanulmány [2] tekintendő.

2. A vizsgálat anyaga és módszere

A vizsgálat anyagát fizikai diszciplínák egy-egy tárgykörben megtartott 15 nemzetközi konferenciájának megjelent kötetei, és a bennük publikált 1175 közlemény alkották. A vizsgálat publikációs időpontjaként az 1997-es esztendő választottuk, mivel utóbbi hivatkozásvizsgálatainknak ez az év volt publikációs időpontja. Ennek megfelelően, a kiválasztott és itthon hozzáférhető 15 konferenciakötet közül 1997-ben 13, 1997/1998-ban egy, és 1998-ban is egy jelent meg. A konferenciák közül tizet 1996-ban, négyet 1997-ben, egyet 1995-ben tartottak meg. A vizsgálat anyaga tehát tudománytörténetileg egyidős.

A konferenciakötetek többnyire diszciplináris folyóiratokban, valamint könyvként (gyakran sorozatokban) jelennek meg. Erre való tekintettel a vizsgálat anyagába 12 folyóirat-kiadvány mellé 3 könyvet is választottunk.

Az 1. táblázat mutatja a kutatás anyagát, a konferenciák és a forráskiadványok azonosító adatait a legrövidebbre fogva; a részletesebb bibliográfiai adatokat az „A” *Melléklet* tartalmazza.

1. táblázat

A vizsgálat anyaga

A forrás sorszáma	A konferencia	A konferenciakötet forrása
		Folyóiratok
I	Omiya, 1996	Nucl.Phys.A 1997
II	Notre Dame, 1996	Nucl.Phys.A 1997
III	Bernkastel-Kues, 1996	Nucl.Phys.A 1997
IV	College Park, 1996	Nucl.Phys.B 1997
V	Karlsruhe, 1996	Nucl.Phys.B 1997
VI	St. Louis, 1996	Nucl.Phys.B 1997
VII	Rome, 1996	Nucl.Inst.MPR A 1997
VIII	Tucson, 1996	Nucl.Inst.MPR B 1997
IX	Kyoto, 1996	Prog.Theor.Phys. 1997
X	Hiroshima-Kyoto, 1997	Prog.Theor.Phys. 1997
XI	Stockholm, 1996	Hyperfine Inter. 1997
XII	Lincoln, 1997	Phys.Low-Dim.Str. 1997–8
		Könyvek
XIII	Erice, 1995	New York, Plenum, 1997
XIV	Miami Beach, 1997	New York, Plenum, 1997
XV	Varenna, 1997	New York, Plenum, 1998

A kutatás módszere megegyezett a jelen szerző eddigi hivatkozásvizsgálatainak módszerével: a konferenciakötetek és -közlemények bibliometriai feldolgozása manuálisan történt és autopszián alapult. Az egyes kötetekről kézzel munkalap(ok) készült(ek). Az összes adatot először manuálisan ellenőriztük, majd a számszakiakat összesítettük; a számszaki adatok ellenőrző összesítése, statisztikai feldolgozása és elemzése azután számítógéppel történt. A „B” *Melléklet* bemutat egy kisebb munkalapot; ez mintaként szemlélteti a kutatás és feldolgozás első lépéseit. Végül számos közlemény egyedi vizsgálatát tudományfilológiai módszerrel végeztük el.

A feldolgozott közlemények egyetlen mért adata kíván megjegyzést: „paginákban” mért publikált terjedelmük (P). Ez az adat nem teljesen kitöltött utolsó oldal esetén „bruttó” értendő, vagyis a számszerű érték ilyenkor fel van kerekítve egész számra; ilyen módon ez a számadat a közlemény által a forráskiadványban elfoglalt teljes terület jelzi. Ezt az eljárást ellenőriztük egy szűrőpróbával a „nettó” terjedelem egy tizedes pontosságáig;

bebizonyosodott, hogy a vizsgált jelenségek és a kimutatott eredmények nem kívánnak meg ilyen pontosságot, és a kutatás során használt „bruttó” terjedelemszámok érdemlegesen csak a kis terjedelmű közlemények egy részének *valóságos extremitását csökkentették*.

A feldolgozott teljes vizsgálati anyag elemzését bibliometriai és általános statisztikai tájékozódással kezdtük. Első eredményét, a vizsgálati anyag bibliometriai jellemzését a 2. *táblázat* mutatja.

Látható, hogy a forráskiadványok két csoportja – a folyóirat-füzetek és a könyvek – a mutatószámok csoportátlagai tekintetében markánsan elkülönülnek, de nem egyértelműen. Míg a közlemények átlagos terjedelmének ($P:K$) és formális hivatkozásállományuk átlagos terjedelmének ($H:K$) – vagyis *abszolút* vagy egyszerű – dokumentáltságuk csoportátlaga esetében a könyvben publikált közlemények adatai szignifikánsan meghaladják a folyóiratokban publikált közlemények ezen mutatószámait, addig a relatív vagy *specifikus* (fajlagos) dokumentáltság ($SD=H:P$) szempontjából az előbbieket átlagos számértéke 41%-kal elmarad az utóbbiak, a folyóirat-közlemények átlagos értékétől. Azonnal meg kell azonban jegyezni, hogy a jelentős átlagos terjedelmi többleteket egyedül a XIII jelű könyv adatai okozzák – de a specifikus formális dokumentáltság terén való elmaradás általános: mind a három könyv esetében fennáll. Kimondható tehát, hogy a könyvközlemények ugyan általában hosszabbak, mint a folyóirat-közlemények, azonban specifikus formális dokumentáltságuk az ő nagy formális hivatkozásállományuk ellenére sem éri el a folyóirat-közleményekét. Az egész kutatási anyagra érvényes megállapítás, hogy a közlemények terjedelmének növekedése általában a formális hivatkozásállomány abszolút növekedésével jár, de általában a terjedelemtől *relatív gyengébb* növekedésével, ennek következtében a közlemények specifikus dokumentáltsága *gyengébbé válik*.

A mutatószámok szóródásának *relatív* mértéke (szórósterjedelem:átlag, jele SZ:Á) a folyóirat-közlemények csoportjában közepes értékű, a könyvcsoportban ezt ismét csak a XIII jelű könyv értékei módosítják; nélkülük a maradék kicsiny csoportot alkotó két könyv adatai beleillenek a folyóirat-közlemények adatai közé.

2. táblázat

A vizsgálati anyag bibliometriai jellemzése

A forrás sorszáma	Alapadatok			Mutatószámok		
	Közlemények száma <i>K</i>	Oldalak száma <i>P</i>	Formális hivatkozások száma <i>H</i>	<i>P:K</i>	<i>AD</i> <i>H:K</i>	<i>SD</i> <i>H:P</i>
I	52	474	1,110	9.1	21.3	2.3
II	114	575	2,017	5.0	17.7	3.5
III	69	559	1,187	8.1	17.2	2.1
IV	70	341	1,568	4.9	22.4	4.6
V	62	282	829	4.5	13.4	2.9
VI	250	984	3,544	3.9	14.2	3.6
VII	116	553	1,296	4.8	11.2	2.3
VIII	113	595	1,764	5.3	15.6	3.0
IX	79	422	1,133	5.3	14.3	2.7
X	31	226	689	7.3	22.2	3.0
XI	35	337	798	9.6	22.8	2.4
XII	67	484	737	7.2	11.0	1.5
Folyóiratok	1,058	5,832	16,672	5.5	15.8	2.9
XIII	22	584	1,058	26.5	48.1	1.8
XIV	20	197	479	9.85	23.95	2.4
XV	75	597	865	8.0	11.5	1.4
Könyvek	117	1,378	2,402	11.8	20.5	1.7
Összesen	1,175	7,210	19,074			
Átlag				6.1	16.2	2.6

Megjegyzésre érdemes, hogy a publikálás orgánuma (folyóirat vagy könyv) semmilyen hatással sincs a közlemények formális természetére: sem terjedelmükre, sem abszolút vagy specifikus formális dokumentáltságukra, és egyáltalán nem hat egységesítően. Mindhárom – különböző formális-numericus természetű – könyv ugyanannál a kiadónál jelent meg, és az ugyanabban a folyóiratban publikált konferencia-kötetek adatai erősen szóródnak (lásd: I–III; IV–VI; IX–X).

Az általános bibliometriai tájékozódás megfigyelési egysége a konferenciakötet volt. A vizsgálati anyag általános (leíró) statisztikája ennél mélyebbre kellett hatoljon: ennek megfigyelési egysége már a konferenciaközlemény. A 3. táblázat az 1175 közlemény statisztikai adatait foglalja össze.

A táblázat adatai elmélyítik a vizsgálati anyag jellemzését. Fel kell hívni a figyelmet a mutatószámok nagyon erős abszolút és relatív szóródására a forrásközlemények mindkét csoportjában. Különösen meglepő lehet, hogy mindkét csoportban léte-

zik egy-egy \emptyset formális hivatkozásállományú közlemény – és egy, illetve két 100 tétel feletti is. Ez a tény összhangban van a KÁSZE-tézissel, és a jelenség létezésének *első bizonyítéka* a döntő próba kutatásanyagában. A fent említett tendencia: a formális hivatkozásállomány relatíve csökkenve növekedése (a közlemények terjedelmének növekedésével) itt is megmutatkozik: az átlagnál több mint kétszer olyan nagy terjedelmű könyvközlemények hivatkozásállománya csak 30%-kal nagyobb, ennek megfelelően átlagos formális specifikus dokumentáltságuk több mint 40%-kal gyengébb, mint a folyóirat-közleményeké. Kimondható tehát az *első kiegészítő T₁ KÁSZE-tézis*: *A közlemények terjedelmének növekedésével a formális hivatkozásállomány és a specifikus dokumentáltság csak relatíve csökkenve növekedik.*

A vizsgálati anyag természetének mélyebb megismerését ígérte a közlemények megoszlásának kutatása publikált terjedelmük és formális hivatkozásállományuk szerint. Ezt a megoszlást a 4. táblázat mutatja.

3. táblázat

A vizsgálati anyag statisztikai jellemzése

	Közlemények száma	Oldalak	Formális hivatkozások	Speciális formális dokumentáltság
	<i>K</i>	<i>P</i>	<i>H</i>	<i>SD</i>
Folyóiratok				
Közlemények	1058			
Átlag (Á)		5.5	15.8	2.9
Maximum		18	110	16.7
Minimum		2	0	0
Szórássterjedelem (Szt)		16	110	16.7
Index% (Szt:Á)		291	696	576
Kvartilisek	25	4.0	8.0	1.7
	50	4.0	12.0	2.5
	75	7.0	19.0	3.7
Könyvek				
Közlemények	117			
Átlag (Á)		11.8	20.5	1.7
Maximum		68	138	5.7
Minimum		2	0	0
Szórássterjedelem (Szt)		66	138	5.7
Index% (Szt:Á)		559	673	335
Kvartilisek	25	5.5	6.5	1.0
	50	10.0	15.0	1.5
	75	12.0	28.0	2.15
Összesen				
Közlemények	1175			
Átlag (Á)		6.1	16.2	2.6
Maximum		68	138	16.7
Minimum		2	0	0
Szórássterjedelem (Szt)		66	138	16.7
Index% (Szt:Á)		1082	852	642
Kvartilisek	25	4.0	8.0	1.6
	50	5.0	12.0	2.3
	75	7.0	20.0	3.5

Látható, hogy a 2 és 68 publikált oldal között szóródó terjedelmű közlemények csaknem fele 3 és 4 oldal terjedelmű, 21%-a 5 és 6 oldalnyi; 90%-uk nem hosszabb 10 oldalnál, és 98%-uk nem hosszabb 16 oldalnál. Jól látható egy *statisztikai trend*: a közlemények terjedelmének növekedésével növekedik az átlagos formális hivatkozásállomány. Hangsúlyozni kell, hogy ez a trend csak az *átlagok* terén mutatkozik; a közlemények egyes terjedelmi kategóriáiban létező hivatkozások abszolút száma nem növekvő, hanem *csökkenő* tendenciát mutat. Az átlagokon alapuló trend fontosságát erősen csökkenti a mögöttük ténylegesen álló maximum és minimum számértékek igen nagy mértékű szóródása a terjedelmi kategóriákban. Nyomatékosan

jelezni kell a mutatószámok szóródásának igen erős, szélsőséges abszolút és relatív mértékét, és pedig nemcsak az egész vizsgálati anyagot tekintve, hanem még az egyes terjedelmi kategóriákon belül is. Ez a tény a KÁSZE következménye, és egyértelmű jele a publikáló szerzők teljesen szabad hivatkozó akaratának és szélsőségesen különböző, az önkényességig menő hivatkozási gyakorlatának.

A közlemények terjedelmének és átlagos formális hivatkozásállományának kapcsolatát az 1. ábra szemlélteti. Jól látható a fent említett, az átlagokon alapuló statisztikai trend.

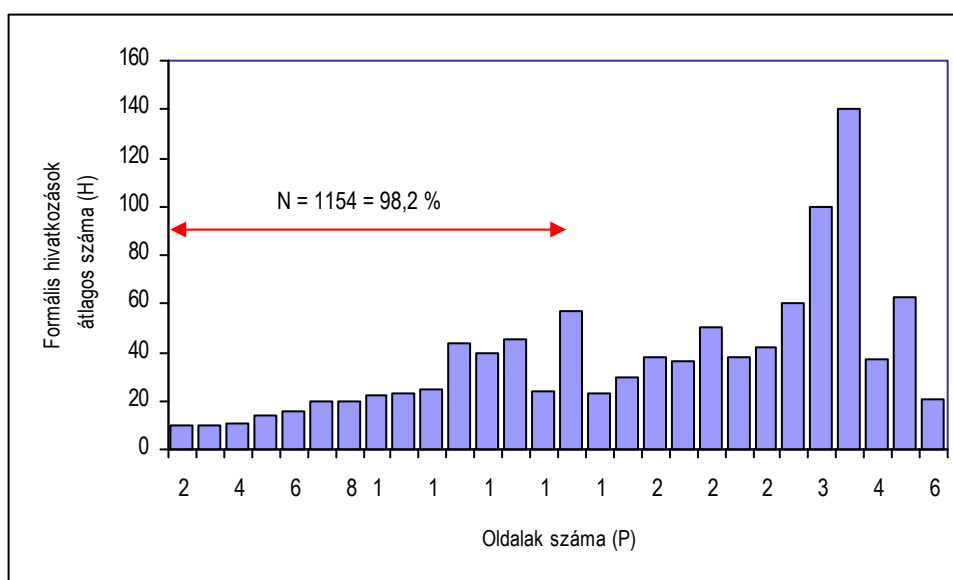
4. táblázat

A közlemények megoszlása: I.

A közlemények		A formális hivatkozások száma a közleményekben (H)					
terjedelme	száma	Összesen	Átlag# Á	Maximum	Minimum	Szórás-terjedelem Szt	Index* %
P	K						
2	4	39	10	20	1	19	190
3	234	2373	10	50	2	48	480
4	332	3675	11	39	0	39	355
5	137	1932	14	54	2	52	371
6	110	1673	15	57	2	55	367
7	73	1484	20	90	4	86	430
8	77	1544	20	51	5	46	230
9	36	760	21	69	5	64	305
10	57	1368	24	85	3	82	342
11-12	51	1378	27	64	4	60	222
13-14	31	1355	44	110	2	108	245
15-16	12	431	36	70	9	61	169
17-18	4	166	42	74	1	73	174
19-20	2	68	34	37	31	6	18
21-25	6	270	45	86	10	76	169
26-30	2	82	41	44	38	6	15
31-35	2	116	58	79	37	42	72
36-40	2	235	118	138	97	41	36
42	1	37	-	-	-	-	-
54	1	65	-	-	-	-	-
68	1	23	-	-	-	-	-
Összesen	1175	19074	16	138	0	138	863

Kerekített értékek

* Index = (Szt:Á)

1. ábra A közlemények terjedelmének és átlagos formális hivatkozásállományának kapcsolata

Nagyon tanulságos a közlemények megoszlása formális hivatkozásaik száma és publikált terjedelmük nagysága szerint. Ezt a megoszlást az 5. táblázat tünteti fel.

A táblázatot tekintve azonnal feltűnik, hogy a mutatószámok értékeinek szórásterjedelme *meghaladja* az előző szempont szerintit, és az egész vizsgálati anyagot tekintve egészen szélsőséges mértékű. A közlemények hivatkozásállománya 0 és 138 tétel között szóródik – ez a hatalmas szórásterjedelem kétségbevonhatatlanul egyértelmű jele a publikáló szerzők egészen különböző dokumentálási igényének, az önkényességig szabad hivatkozási akaratának és gyakorlatának, és újabb *bizonyítéka* a KÁSZE-jelenség létezésének, az effektus hatékony működésének. A hivatkozási önkényességet jelző extremitásokat azonban *nem néhány extra-*

vagáns közlemény szolgáltatja. A közlemények formális dokumentáltsági megoszlása erőteljes: 5 vagy ennél kevesebb formális hivatkozást a közlemények 12%-a tartalmaz; 31%-uk formális hivatkozásállománya 6 és 10 tétel között van; és az egész vizsgálati anyag 11%-ának, 133 közleménynek a formális hivatkozásállománya meghaladja a 30 tételt.

A vizsgálati anyag ilyen nagyfokú bibliometriai heterogenitását, kvantitatív természetét a legfontosabb szempontok szerint jellemző mutatószámok értékeinek ilyen erős szóródását tényként állapítottuk meg a közlemények dokumentáltságának részletes vizsgálata előtt. A döntő próbának ez az első eredménye *igazolja* a KÁSZE-elmélet tézisként való helytállóságát.

5. táblázat

A közlemények megoszlása: II.

Hivatkozások		Közlemények száma	A nyomtatott oldalak száma a közleményekben (P)				
H	K		Összesen	Átlag# Á	Maximum	Minimum	Szórás-terjedelem Szt
0	2	8	4	4	4	0	0
1	6	36	6	18	2	16	267
2	13	64	5	14	3	11	220
3	28	122	4	10	3	7	175
4	46	214	5	14	3	11	220
5	51	213	4	9	3	6	150
6	61	274	4	10	3	7	175
7	75	338	5	12	3	9	180
8	84	420	5	11	3	8	160
9	74	325	4	16	2	14	350
10	69	344	5	23	3	20	400
11–12	118	587	5	12	3	9	180
13–14	81	441	5	16	3	13	260
15–16	78	451	6	14	3	11	183
17–18	62	379	6	14	3	11	183
19–20	54	366	7	13	2	11	157
21–22	36	230	6	14	3	11	183
23–24	30	277	9	68	3	65	722
25–26	30	202	7	12	3	9	129
27–28	22	156	7	12	3	9	129
29–30	22	205	9	16	4	12	133
31–35	40	353	9	21	4	17	189
36–40	31	381	12	42	3	39	325
41–45	14	154	11	28	5	23	209
46–50	9	79	9	15	3	12	133
51–60	11	118	11	18	5	13	118
61–70	13	211	16	54	9	45	281
71–80	5	80	16	35	7	28	175

5. számú táblázat folytatása

81–90	6	81	13	23	7	16	123
97	1	36	–	–	–	–	–
103	1	13	–	–	–	–	–
110	1	14	–	–	–	–	–
138	1	38	–	–	–	–	–
Összesen	1175	7210	6	68	2	66	1100

Kerekített értékek

* Index = (Szt:Á)

3. A dokumentáltság vizsgálata

A közlemények megoszlását abszolút dokumentáltságuk vagyis formális hivatkozásállományuk nagysága szerint, már bemutattuk az 5. táblázatban. Megoszlásukat *specifikus* dokumentáltságuk szerint és annak szóródását a 6. táblázat mutatja.

Részletezőbbé téve most a *specifikus* dokumentáltság (*SD*) általunk 1979-ben adott eredeti kategorizálását ([3], p. 228.) a legfelső kategória kettébontásával, megállapíthatjuk, hogy a közlemények

12%-a van gyengén dokumentálva ($SD = 0.1–1.0$), 55%-a közepesen ($SD = 1.1–3.0$), 23%-a erősen ($SD = 3.1–5.0$) és 10%-a nagyon erősen ($SD > 5.0$). A formális *specifikus* dokumentáltság szóródása mérsékelt, és a felső kategóriákban gyengébb.

A formális dokumentáltság eddigi vizsgálata során nem vettük figyelembe a közlemények *terjedelm* szerinti megoszlását. Érvényre juttatva ezt a fontos szempontot is a megoszlás tekintetében, az eredményt a 7. táblázat tünteti fel.

6. táblázat

A közlemények megoszlása: III.

Specifikus formális dokumentáltság	A közlemények száma átlagos terjedelme		A <i>specifikus</i> formális dokumentáltság szóródása (<i>SD</i>)				
	<i>K</i>	<i>P</i>	Átlag <i>Á</i>	Maximum	Minimum	Szórásterjedelm <i>Szt</i>	Index* %
<i>SD</i>							
0.0	2	4.0	–	–	–	–	–
0.1 – 1.0	141	7.2	0.8	1.0	0.1	0.9	112.5
1.1 – 2.0	344	6.5	1.6	2.0	1.1	0.9	56.3
2.1 – 3.0	299	5.8	2.6	3.0	2.1	0.9	34.6
3.1 – 4.0	180	5.9	3.6	4.0	3.1	0.9	25.0
4.1 – 5.0	91	5.6	4.6	5.0	4.1	0.9	19.6
5.1 – 6.0	45	5.5	5.5	6.0	5.1	0.9	16.4
6.1 – 7.0	39	5.7	6.5	7.0	6.1	0.9	13.8
7.1 – 8.0	11	5.6	7.6	8.0	7.3	0.7	9.2
8.1 – 9.0	10	4.4	8.5	9.0	8.3	0.7	8.2
9.1 – 10.0	7	4.3	9.6	10.0	9.2	0.8	8.3
10.1 – 11.0	3	6.3	10.7	10.8	10.6	0.2	1.9
12.9	1	7.0	–	–	–	–	–
13.0	1	3.0	–	–	–	–	–
16.7	1	3.0	–	–	–	–	–
Összesen	1175	6.1	2.6	16.7	0.0	16.7	642.3

* Index = (Szt:Á)

A közlemények terjedelme		A specifikus formális dokumentáltság szóródása				
<i>P</i>	<i>K</i>	Átlag <i>Á</i>	Maximum	Minimum	Szórás-terjedelem <i>Szt</i>	Index* %
2	4	4.9	10.0	0.5	9.5	194
3	234	3.4	16.7	0.7	10.0	471
4	332	2.8	9.8	0.0	9.8	350
5	137	2.8	10.8	0.4	10.4	371
6	110	2.5	9.5	0.3	9.2	368
7	73	2.9	12.9	0.6	12.3	424
8	77	2.5	6.4	0.6	5.8	232
9	36	2.3	7.7	0.6	7.1	309
10	57	2.4	8.5	0.3	8.2	342
11–12	51	2.3	5.3	0.4	4.9	213
13–14	31	3.2	7.9	0.1	7.8	244
15–16	12	2.3	4.7	0.6	4.1	87
17–18	4	2.4	4.4	0.1	4.3	179
19–20	2	1.7	1.9	1.6	0.3	18
21–25	6	2.0	3.7	0.4	3.3	165
26–30	2	1.5	1.6	1.4	0.2	13
31–35	2	1.7	2.3	1.1	1.2	71
36–40	2	3.2	3.6	2.7	0.9	28
42	1	0.9	–	–	–	–
54	1	1.2	–	–	–	–
68	1	0.3	–	–	–	–
Összesen	1175	2.6	16.7	0.0	16.7	642

* Index = (Szt:Á)

Látható, hogy ebben az esetben ugrásszerűen megnő a specifikus formális dokumentáltság szóródása a közlemények egyes terjedelmi kategóriáiban. Tényként állapíthatjuk meg, hogy a formális dokumentáltság mértéke *kevésbé kötődik* a közlemények terjedelméhez, bár átlagos mértéke *csökken* a terjedelem növekedésével. Ez következik a 2. táblázat utáni elemzésből és a kiegészítő T₁ KÁSZE-tézisből, amely kimondja a tendenciát, miszerint a formális hivatkozásállomány és ezzel a specifikus formális dokumentáltság csak csökkenve növekedik a közlemények terjedelmének növekedéséhez viszonyítva.

A közlemények terjedelmének és átlagos specifikus formális dokumentáltságának kapcsolatát a 2. ábra szemlélteti. Jól látható az említett csökkenő tendencia.

Ezek után hasznosnak ígérkezett konferenciakötenként megállapítani és szembeállítani az abszolút és a specifikus formális dokumentáltság átlagos

mutatószámait, és a szóródásokat. Az eredményeket a 8. táblázat foglalja össze.

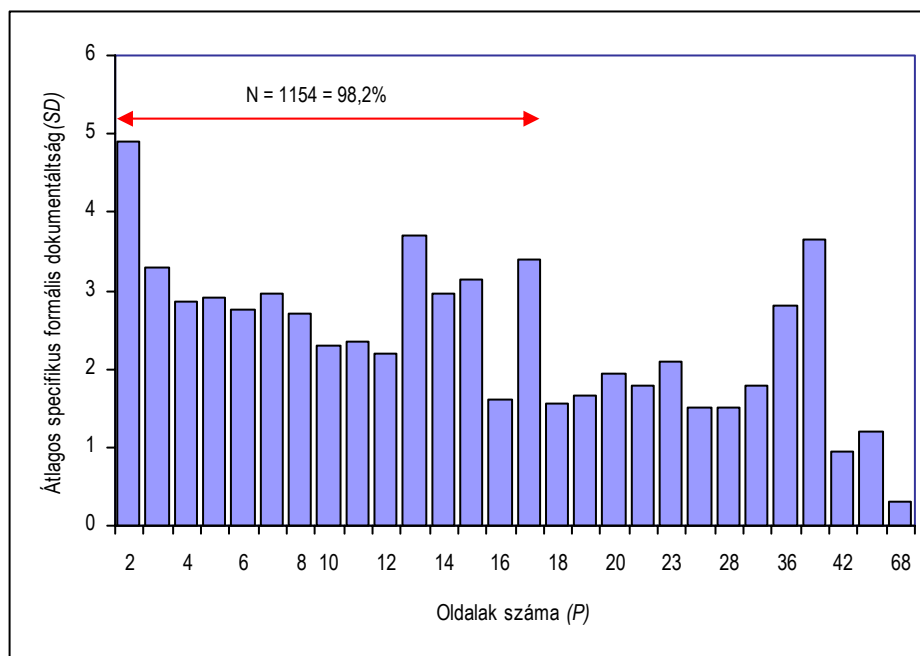
A táblázat adatai azt jelzik, hogy a fizikatudományi diszciplínák tematikus konferenciáinak közleményei egészen szélsőséges módon különböznek mind az *abszolút*, mind a relatív vagy *specifikus* dokumentáltság tekintetében, még egyetlen forrásköteten belül is, és mind a folyóirat-, mind a könyvközlemények csoportjában. Bár az eddigi eredmények alapján várható volt az erős szóródás a forrásköteteken belül is, az a feltárt tény azonban nagyon figyelemre méltó, hogy az egy-egy tárgykörben megtartott fizikai konferenciák közleményeinek formális hivatkozásállománya lehet 0 és 54 tételes, lehet 1 és 110 tételes, lehet 2 és 138 tételes, és így tovább; specifikus formális dokumentáltsága pedig lehet 0.0 és 10.8, lehet 0.3 és 13.0, lehet 0.5 és 16.7, és így tovább. A döntő próbát jelentő vizsgálatnak ez az eredménye már *igazolja* a publikáló kutatók mint szerzők dokumentálási igényének, hivatkozási akaratának és gyakorlatának személytől függően különböző és az önkényességig szabad voltát (ha ezt a szerkesztők

8. táblázat

A közlemények átlagos formális dokumentáltsága a konferenciakötetekben

A forrás sorszáma	Abszolút átlagos dokumentáltság	Specifikus formális dokumentáltság	Az abszolút dokumentáltság (AD) szóródása				A specifikus dokumentáltság (SD) szóródása			
			AD	SD	Maximum	Minimum	Szt	Index%	Maximum	Minimum
I	21.3	2.3	77	4	73	343	5.5	0.3	5.2	226
II	17.7	3.5	89	1	88	497	8.5	0.25	8.25	236
III	17.2	2.1	69	1	68	395	9.5	0.1	9.4	448
IV	22.4	4.6	64	3	61	272	9.75	0.6	9.15	199
V	13.4	2.9	57	2	55	410	13.0	0.3	12.7	438
VI	14.2	3.6	110	1	109	768	12.9	0.25	12.65	351
VII	11.2	2.3	50	3	47	420	16.7	0.5	16.2	704
VIII	15.6	3.0	54	0	54	346	10.8	0.0	10.8	360
IX	14.3	2.7	58	1	57	399	6.5	0.25	6.25	231
X	22.2	3.0	85	2	83	374	6.1	0.5	5.6	187
XI	22.8	2.4	66	7	59	259	4.4	0.7	3.7	154
XII	11.0	1.5	44	2	42	382	4.0	0.4	3.6	240
Folyóiratok	15.8	2.9	110	0	110	696	16.7	0.0	16.7	576
XIII	48.1	1.8	138	2	136	283	4.35	0.3	4.05	225
XIV	23.95	2.4	51	6	45	188	5.7	1.0	4.7	196
XV	11.5	1.4	37	0	37	322	3.1	0.0	3.1	221
Könyvek	20.5	1.7	138	0	138	673	5.7	0.0	5.7	335
Átlag	16.2	2.6								
Összesen			138	0	138	852	16.7	0.0	16.7	642

* Index = (Szt:Á)

2. ábra A közlemények terjedelmének és átlagos specifikus formális dokumentáltságának kapcsolata

tolerálják), *bizonyítja* a KÁSZE-jelenség létezését és az effektus nagyon hatékony működését a tudományos szakirodalomban, és *megengedi* a KÁSZE-elmélet *igazolt tézissé* történő minősítését.

3.1 Összegező részvizsgálat: korrelációk

A döntő próba eddigi eredményei egyértelműek és nem hagynak helyet kételynek. Talán nem szükséges, de vélhetőleg hasznos lehet egy olyan összegező részvizsgálat, amely tisztázza a három tényező: a közlemények terjedelme, formális hivatkozásállománya és specifikus dokumentáltsága összefüggésének statisztikai természetét a kutatás anyagában. Ennek érdekében el kell végezni a három változó tényező korrelációjának vizsgálatát. Ezt a részvizsgálatot elvégeztük először az egész kutatási anyagra és külön a két publikációs forráscsoportra Pearson- és Spearman-módszerrel, majd a csoportokon belüli terjedelmi kategóriákra már csak a Pearson-módszerrel. Az eredmények a 9. és a 10. táblázaton láthatók.

A táblázatok adatai jól jelzik az eddig mondottakat. A 9. táblázat szerint: az egész kutatási anyagot tekintve, általános statisztikai tendencia (trend), „közepesen erős” pozitív korreláció mutatkozik a közlemények terjedelme és formális hivatkozásállományuk nagysága között, és „gyenge” negatív korreláció a közlemények terjedelme és specifikus dokumentáltságuk között. Külön vizsgálva a források két csoportját, mind a folyóirat-, mind a könyvközlemények csoportjában „erős” pozitív korreláció létezik a közlemények terjedelme és a formális hivatkozásállomány nagysága között. Sokkal gyengébb és nem is egyértelmű a korreláció a terjedelem és a specifikus dokumentáltság között: az egész kutatási anyag csupán 10%-át kitevő könyvközlemények kis csoportjában, figyelmen kívül hagyható, „jelentéktelen gyenge” pozitív korreláció jelentkezik, míg az egész kutatási anyag döntő többségét, 90%-át alkotó folyóirat-közlemények csoportjában „gyenge” negatív. Vagyis, ahogy az előzőkben jeleztük: a nagyobb terjedelmű közlemények hivatkozásállománya *általában nagyobb*, viszont specifikus dokumentáltságuk *általában gyengébb*, különösen az egész kutatási anyag döntő többségét jelentő folyóirat-közlemények csoportjában. Mindez összhangban van a döntő próba eddigi eredményeivel, és összefoglalóan kifejezi azok egy részét.

Felbontva a kutatás anyagát a közlemények terjedelme szerint, a 10. táblázat azt mutatja, hogy a közlemények terjedelme és formális hivatkozásál-

lománya között előbb jelzett *általában* „közepesen erős” mértékű pozitív korreláció általánossága *eltűnik*, és a korreláció mértéke *erősen szóródik az egyes terjedelmi kategóriákban* az éppen-csak-hogy észlelhető, figyelmen kívül hagyható „jelen-

9. táblázat

Korrelációk: I.

	Korrelációk	$P \leftrightarrow H$	$P \leftrightarrow SD$	Közlemények
Folyóirat-közlemények	Pearson	0.544	-0.085	1058
	Spearman	0.451	-0.147	
Könyv-közlemények	Pearson	0.651	0.054	117
	Spearman	0.782	0.226	
Összesen	Pearson	0.533	-0.125	1175
	Spearman	0.475	-0.180	

A korreláció 0.01 szinten szignifikáns

10. táblázat

Korrelációk: II.

A közlemények terjedelme P	Pearson korrelációs koefficiens		Közlemények K
	$P \leftrightarrow H$	$P \leftrightarrow SD$	
2	-	-	3
3 – 4	0.107	-0.131	540
5 – 6	0.050	-0.082	241
7 – 8	-0.008	-0.106	138
9 – 10	0.312	0.238	58
11 – 15	0.307	0.173	72
16 – 20	0.018	-0.050	6
Folyóirat-közlemények	0.544	-0.085	1058
2	-	-	1
3 – 4	0.078	-0.020	26
5 – 6	0.422	0.374	6
7 – 8	0.228	0.145	12
9 – 10	-0.196	-0.266	35
11 – 15	0.646	0.493	16
16 – 68	0.180	-0.329	21
Könyvközlemények	0.651	0.054	117
2	-	-	4
3 – 4	0.070	-0.161	566
5 – 6	0.055	-0.077	247
7 – 8	-0.011	-0.108	150
9 – 10	0.091	0.017	93
11 – 15	0.338	0.206	88
16 – 68	0.282	-0.208	27
Összesen	0.533	-0.125	1175

A korreláció 0.01 szinten szignifikáns

téktelen” pozitív, és a kutatási anyag mindössze 10%-ában mutatkozó „közepes” pozitív között – miközben a kutatási anyag 77%-át alkotó terjedelmi kategóriákban éppen-csak-hogy eléri a „gyenge” pozitív fokozatot, és 13%-ában *negatív*vá is válik. – Ha a közleményterjedelem szerinti bontást elvégezzük a két forráscsoportban is, a „közepesen erős” pozitív korrelációs fokozat általánossága *ismét eltűnik, mindkét csoportban*. Az egyes terjedelmi kategóriákban mutatkozó korrelációértékeket csak a kutatási anyag 90%-át alkotó „folyóirat”-csoportban érdemes értelmezni. Látható, hogy a $P \leftrightarrow H$ korreláció csak ezen csoport 12%-ában éri el a „közepes” fokozatot, és a szóródás az éppen-csak-hogy észlelhető „jelentéktelen” *negatív* fokozattól a „közepes” *pozitív* fokozatig terjed. Összegezve tehát: a fent az egész kutatási anyagra vonatkozóan általános statisztikai trendként jelzett és most számszakilag „közepesen erős” fokozatuként mutatkozó *pozitív* korreláció a közlemények terjedelme és hivatkozásállománya között, *nem érvényesül* a közlemények egyes terjedelmi kategóriáiban – pontosabban: nem érvényesül az egész kutatási anyag döntő többségét alkotó terjedelmi kategóriákban, miközben a *negatív* korreláció is megjelenik. Ez azt jelenti, hogy a publikáló szerzők önkényességig szabad akarata, ebből következő különböző hivatkozási gyakorlata és a közlemények nagyon különböző formális dokumentáltsága *jelen van minden terjedelmi kategóriában*, a KÁSZE-tézisnek megfelelően.

A $P \leftrightarrow SD$ korreláció – vagyis a terjedelem és a specifikus dokumentáltság kapcsolata – a most vizsgált „folyóirat”-csoportnak csak a 12%-át kitevő két terjedelmi kategóriában éri el a „gyenge közepes” illetve „közepes” pozitív korrelációs fokozatot, az összes többi kategóriában *negatív* értelmű és egy kivételével „gyenge” fokozatú. Összegezve tehát: „gyenge” fokozatú, de csaknem általános korrelációs statisztikai tendencia mutatkozik az egész „folyóirat”-közleménycsoportban és annak terjedelmi kategóriáiban is, amelynek értelme szerint a közlemények terjedelmének növekedésével *gyengül* specifikus dokumentáltságuk. A döntő próba egyik eredményeként ez a statisztikai tendencia valóságosnak, és az ezt kimondó első kiegészítő T_1 KÁSZE-tézis most már *igazoltnak* tekintendő.

4. Kiegészítő hivatkozási jelenségek

Az elsődleges ismeretközlő tudományos folyóirat-irodalomban a közlemények nagyon gyakran nem

csak formális hivatkozásaktusokat tartalmaznak, így *formális* dokumentáltságuk nagyon gyakran nem azonos *tényleges-teljes* dokumentáltságukkal. A közleményekben igen gyakran található *nem-formális* (régebben: „nem-indexelt”) hivatkozási jelenségek illetve formák; ezek közül a két leggyakoribb az „eponimikus” és a „közvetett-kollektív” hivatkozás. Ezek számba vehetők, de az 1980-as évek előtt nem számítottak „hivatkozás”-nak és kimaradtak a hivatkozásvizsgálatokból: minden ilyen vizsgálat („citation analysis” stb.) csak a közlemények formális hivatkozásaival foglalkozott.

Az elmúlt évtizedekben elvégeztük az eponimikus és a közvetett-kollektív szakirodalmi hivatkozás elsődleges tényfeltáró vizsgálatát az elit fizikai folyóirat-irodalomban, és az eredményeket közöltük a nemzetközi és a hazai szakirodalomban [4–19]. Feltártuk és bemutattuk a természetét és gyakoriságát ezeknek a (mondjuk) „kiegészítő” szakirodalmi hivatkozási jelenségeknek, amelyek létezése vagy nem-létezése kizárólag a publikáló szerzőtől, annak teljesen szabad akaratától és hivatkozási gyakorlatától függ. Feltártuk és demonstráltuk ezeknek a nem-formális hivatkozási jelenségeknek a hatását az elit fizikai folyóiratok közleményeinek „tényleges-teljes” hivatkozásállományára és dokumentáltságára: igazolódott a tény, hogy ezeknek a nem-formális módon hivatkozott munkáknak a mennyisége egy-egy közleményben gyakran a többszöröse a formális hivatkozásállománynak, sőt, néha felülmúlja az egész folyóiratfüzetben található formális hivatkozások számát is.

A jelenlegi vizsgálat kutatási anyagának, vagyis mind az 1175 közleménynek nem tudtuk és nem kívántuk feltárni teljes nem-formális hivatkozásállományát: valamennyi eponimikus hivatkozását, közvetett-kollektív hivatkozási kapcsolatait, ilyen láncolatait és hálózatait. Erre azonban most, az általunk a fizikai folyóirat-irodalomban erre vonatkozóan elvégzett régebbi vizsgálataink után, nem is volt szükség. Mindenekelőtt nem kellett foglalkozni az „eponimikus” hivatkozásokkal, mert egy 1989-ben publikált [7] eredményű hosszmetseti vizsgálatunkban kimutattuk, hogy a *J. Opt. Soc. Am.*-ban 1934 óta a közlemények szövegében csupán nem-formális *eponimikus* módon hivatkozott munkák száma *állandóan* fele-harmada az összes formális hivatkozások számának. Mivel pedig azóta megismertük és publikáltuk [12–19] a „közvetett-kollektív hivatkozás” (KKH) természetét és hatékonyságát, elegendőnek tűnt most, hogy csak a publikáló szerző teljesen szabad hivatkozási

11. táblázat

Kiegészítő nem-formális hivatkozási jelenségek a közleményekben

A forrás sorszáma	Közlemények	Közvetett-kollektív hivatkozás (kkh)				Hivatkozás szemlecikre (szem)				„Példaként” kiemelő hivatkozás (pl)			
		K 1	Kkkh 2	(2:1) %	Mkkh 4	(4:2)	Kszem 6	(6:1) %	Mszem 8	(8:6)	Kpl 10	(10:1) %	Mpl 12
I	52	10	19.2	17	1.7	4	7.7	4	1.0	8	15.4	19	2.4
II	114	17	14.9	24	1.4	7	6.1	15	2.1	20	17.5	56	2.8
III	69	5	7.2	9	1.8	7	10.1	9	1.3	7	10.1	19	2.7
IV	70	12	17.1	21	1.75	15	21.4	26	1.7	9	12.9	9	1.0
V	62	5	8.1	6	1.2	1	1.6	1	1.0	4	6.5	15	3.75
VI	250	26	10.4	36	1.4	24	9.6	39	1.6	24	9.6	29	1.2
VII	116	2	1.7	2	1.0	3	2.6	4	1.3	11	9.5	17	1.5
VIII	113	9	8.0	17	1.9	3	2.7	4	1.3	12	10.6	56	4.7
IX	79	9	11.4	17	1.9	7	8.9	10	1.4	7	8.9	29	4.1
X	31	5	16.1	8	1.6	4	12.9	5	1.25	6	19.4	8	1.3
XI	35	4	11.4	7	1.75	2	5.7	2	1.0	6	17.1	22	3.7
XII	67	6	9.0	11	1.8	4	6.0	5	1.25	7	10.4	20	2.9
Folyóiratok	1 058	110	10.4	175	1.6	81	7.7	124	1.5	121	11.4	299	2.5
XIII	22	2	9.1	81	40.5	5	22.7	21	4.2	8	36.4	112	14.0
XIV	20	6	30.0	11	1.8	4	20.0	11	2.75	4	20.0	8	2.0
XV	75	2	2.7	3	1.5	1	1.3	3	3.0	2	2.7	6	3.0
Könyvek	117	10	8.5	95	9.5	10	8.5	35	3.5	14	12.0	125	8.9
Összesen	1 175	120		270		91		159		135		424	
Átlag			10.2		2.25		7.7		1.7		11.5		3.1

Kkkh = Közvetett-kollektív hivatkozást tartalmazó közlemények száma

Kszem = Szemlecikre való hivatkozást tartalmazó közlemények száma

Kpl = „Példaként” kiemelő hivatkozást tartalmazó közlemények száma

Mkkh = Hivatkozásaikkal citált munkák száma

Mszem = Szemlecikként hivatkozott munkák száma

Mpl = „Példaként” kiemelten hivatkozott munkák száma

akaratótól függően létező vagy nem-létező KKH-jelenség létezését és gyakoriságát vizsgáljuk meg a döntő próba anyagában: vegyük számba azokat a közleményeket, amelyek KKH-aktus(oka)t tartalmaznak, és állapítsuk meg gyakoriságukat. Továbbá: mivel eddig még senki sem vizsgált két másik kiegészítő hivatkozási jelenséget – a szemlecikk(ek)re való hivatkozást és a „például” kiemelő hivatkozást – sem, amelyek létezése vagy nem-létezése szintén a publikáló szerzőtől függ a KÁSZE-jelenség keretében, és amelyeket eseti példákkal bemutattunk előző közleményünkben, fontosabbnak ítéltük ezek vizsgálatát a döntő próba anyagában. A mindezekre irányuló – hármas – kutatást elvégeztük; az eredményeket a 11. táblázat mutatja.

A tábla adatai jelzik, hogy ezek a kiegészítő nem-formális hivatkozási jelenségek, amelyek létezése

vagy nem-létezése kizárólag a publikáló szerzőtől függ, *mind léteznek* minden konferenciakötetben, de természetesen nem minden közleményben; és jelzik azt is, hogy a szóródás ezen a területen is igen nagy – a KÁSZE-tézisnek megfelelően. Látható, hogy a KKH-jelenség jelen lehet egy konferenciakötet közleményeinek 1.7 és lehet 30.0 százalékában; a hivatkozásállományukkal együtt citált munkák száma pedig lehet egy kötetben 2 és lehet 81. „Szemle”-közleményekre hivatkozhatnak egy kötet közleményeinek 1.3 és 22.7 százalékában; és a „szemle”-közleményekre való hivatkozások száma lehet egy kötetben 1 és lehet 39. „Például” kiemelő megjelöléssel hivatkozhatnak a szerző egy kötet közleményeinek 2.7 és 36.4 százalékában; és a sok hivatkozható de nem hivatkozott releváns munka közül „például” kiemelő megjelöléssel hivatkozott munka száma lehet egy kötetben 6 és lehet 112.

Mindez összhangban van a KÁSZE-tézissel, és *bizonyítja* a publikáló szerzők teljesen szabad személyes akaratát a *nem-formális* hivatkozás és dokumentálás terén is.

5. A publikáló szerzők hivatkozási önkénye: szélsőségek

Már a közlemények megoszlását bemutató első két táblázat (4. és 5.) adatai alapján megállapítottuk, hogy a publikáló szerzők hivatkozási akaratát az önkényességig szabad és különböző, és gyakorlatuk ennek megfelelően szélsőségesen különböző. Rögzítsük itt le a 4. táblázaton látható, de még ki nem mondott tény, hogy a formális hivatkozásállományok nagyságának szóródása a közlemények egyes terjedelmi kategóriáin belül is megnyilvánul: megnyilvánul mind a 14 olyan terjedelmi kategóriában, amelyben a közlemények száma több mint 2. Csak a nagy többséget tekintve: az 1175 konferenciaközlemény csaknem 70%-át a $P = 3-6$ terjedelműek alkotják; és a $P = 3$ terjedelmű közlemények formális hivatkozásállománya 2 és 50 tétel között, a $P = 4$ terjedelműeké \emptyset és 39 tétel között, a $P = 5$ terjedelműeké 2 és 54 tétel között, végül a $P = 6$ terjedelműeké 2 és 57 hivatkozott tétel között szóródik, hivatkozó szerzőik személyes szabad akaratából. – Ezek az igen nagy abszolút szóróterjedelmek relatíve is igen nagyok: a csupán két közleményből álló terjedelmi kategóriákat figyelmen kívül hagyva, az SZ:Á [szóróterjedelm:átlag] index minden kategóriában meghaladja a 150-es értéket, sőt a kutatási anyag több mint 80%-át kitevő terjedelmi kategóriákban a 300-as értéket, kettőben pedig a 400-as értéket is. Ezek alapján a döntő próba eredményeként megfogalmazhatunk egy újabb kiegészítő KÁSZE-tézist **T₂**: Az önkényességig szabad hivatkozási akaratú publikáló szerzők hivatkozási gyakorlata és ezért közleményeik formális hivatkozásállománya szélsőségesen különböző, és ez nem függ a közlemények terjedelmétől – aminek következtében a közlemények minden terjedelmi kategóriájában léteznek gyengén, közepesen, erősen és nagyon erősen dokumentált közlemények.

Ezt a két kiegészítő KÁSZE-tézist mellé kell állítani *Abt* legutóbb 2000-ben publikált tézisének ([20], lásd a benne citált előző közleményeit is), amely azt mondja ki, hogy „for average papers” illetve „for original research papers”, „the number of references is a linear function of the paper length”. A valóságot csak a három tézis együttesen láttatja helyesen – de csak akkor, ha „references” helyett

„formal references”-t mondunk és értünk, és ha a szigorú értelmű *matematikai* „function”-t *statisztikai* értelmű „trend”-dé enyhítjük. A valóság létrehozó okát pedig a KÁSZE-tézis adja és nevezi meg.

Ezek után szükségessé vált megvizsgálni és elemezni a szélsőséges közlemények formális hivatkozásállományát és dokumentáltságát. Az 5. táblázat szerint a döntő próba anyagában 15 közlemény formális hivatkozásállománya haladja meg a 70 tételt, és 21 közleményé csupán 2 tétel vagy ennél kevesebb. Ezeket minősítettük extrémítá-soknak és vizsgáltuk meg.

5.1 A minimális hivatkozásállományú közlemények

Ezeknek a közleményeknek az esetében először is kérdéses volt, hogy vajon mind rövidke-e, továbbá, hogy szerzőik használtak-e és ha igen, milyen nem-formális kiegészítő hivatkozási módszer(ek)e)t közleményeik tényleges dokumentáltságának megnövelésére. Azt is meg kellett állapítani, hogy az egy vagy két formális hivatkozási aktus milyen és milyen publikációs korú ismerethordozót citál? Egyáltalán, ha egy publikáló szerző közleményében csak egyszer vagy kétszer hivatkozik formálisan, azt milyen kontextusban teszi (funkcionálisan korrekt-e)?

Ennek a 21, egyáltalán nem vagy csak minimálisan dokumentált közleménynek az ezekre a kérdésekre irányuló bibliometriai és tudományfilológiai vizsgálata megtörtént. A főbb eredményeket a 12. táblázat mutatja.

Látható, hogy ezek az egyáltalán nem vagy csak minimális mértékben dokumentált közlemények egyáltalán nem a legrövidebbek, sőt, nem is a rövidke közül kerülnek ki. Meglepő lehet, hogy a döntő próba egész anyagának döntő többségét, 69.2%-át kitevő leggyakoribb: $P = 3-6$ terjedelmű közlemények ebben az extrém csoportban még inkább a többséget alkotják: 86%-át – és ezen belül a $P = 4$ terjedelmű, tehát igazán „átlagos” közlemények mind abban, mind ebben az extrém csoportban a leggyakoribbak, sőt, ebben még inkább, mint abban: 57% áll szemben 28%-kal. Még meglepőbb lehet, hogy csupán egyetlen $P = 2$ terjedelmű kicsiny közlemény van ebben az extrém módon alig vagy egyáltalán nem dokumentált csoportban – van viszont két nagy terjedelmű: $P = 14$ és $P = 18$. Meg kell tehát állapítani, hogy egyáltalán nem a legkisebb terjedelmű közlemények azok, amelyek formális hivatkozásállománya ennyire

12. táblázat

A minimális hivatkozásállományú közlemények dokumentáltságának elemzése ($H \leq 2$)

A forrás sorszáma	A közlemények		Bibliometriai mutatószámok			Kiegészítő hivatkozási jelenségek			A hivatkozások publikációs kora (évek)	
	helye	szerzői	H	P	SD	Mkkh	Mszem	Mpl		
VIII	367-370	Roberts – Caffee – Proctor	0	4	–				–	
XV	257-260	Nagashima et al.	0	4	–				–	
II	274-277	Schumann et al.	1	4	0.25				3	
II	591-594	Angulo	1	4	0.25	1			9	
III	591-608	Kienle	1	18	0.055				1	
VI	823-826	Hetrick	1	4	0.25				2	
IX	75-78	Shibata et al.	1	4	0.25				1	
XV	251-252	Orsitto et al.	1	2	0.5				0	
III	531-544	Tanihata	2	14	0.14				1	1
V	3-7	Ostapchenko – Thow – Werner	2	5	0.4				4	4
VI	658-660	Narayanan – Neuberger	2	3	0.66				1	2
VI	743-745	Bilke et al.	2	3	0.66				1	0
VI	983-986	Nakajima – Furui	2	4	0.5				2	14
VI	1007-1009	Iwasaki (CP-PACS Collaboration)	2	3	0.66				3	2
VIII	51-56	Donahue et al.	2	6	0.33				7	2
IX	245-248	Hiki et al.	2	4	0.5				1	3
X	97-100	Ishihara – Maruyama – Takagi	2	4	0.5				3	5
XII	61-64	Shin et al.	2	4	0.5				8	4
XIII	575-580	Coyne	2	6	0.33				3	29
XV	93-96	Mitarai – Muraoka	2	4	0.5				0	1
XV	525-528	Cecil et al.	2	4	0.5				3	0

extrém módon minimális; ellenkezőleg: ezek az egyáltalán nem vagy csak ennyire minimális mértékben dokumentált közlemények egy olyan közleménycsoportban található, amelynek terjedelmi megoszlása *nagyon is átlagos*. Az extrém módon minimális hivatkozásállomány tehát *egyáltalán nincs kapcsolatban* a közlemények terjedelmével, az extrém módon minimális formális hivatkozásállomány vagy annak teljes hiánya *kizárólag* az ilyen extrém módon hivatkozni akaró szerző önkényes akaratának az eredménye – és így a KÁSZE hatásának *bizonyítéka*, nem pedig a közlemény hosszának *függvénye*.

Hasonlóképpen váratlan lehet a vizsgálatnak az az eredménye, hogy ezek az egyáltalán nem vagy csak minimális mértékben formálisan hivatkozó szerzők egyetlen kivétellel *egyáltalán nem használják* (még 'pótlásul' sem) a hivatkozás nem-formális kiegészítő módszereit. A jelek szerint ezeknek a szerzőknek az egyéni önkényessége *éppen* a nem-hivatkozásban vagy a csak minimális dokumentáltságot eredményező minimális hivatko-

zás gyakorlatában mutatkozik meg: ezek valóban a nem vagy csak alig hivatkozó szerzők típusából valók; ezt a szerzői hivatkozási típust a többiek mellett már 1979-ben kimutattuk ([3], p. 262–263.).

Nem lehet nem észrevenni, hogy ebben a 21 tagú, nem vagy alig hivatkozó szerzőjű közleménycsoportban 16 közlemény *nem egy-szerzős*. *Egy-szerzős* viszont éppen az a közlemény, amelyben az egyetlenegy nem-formális kiegészítő hivatkozásaktus (*Mkkh*) található. Mivel pedig az egyetlen ilyen módon: hivatkozásállományával együtt citált közlemény publikációs életkora akkor már 9 év (!) volt, indokolt ezt az egyetlen kontextusával együtt itt idézni:

p. 591: „Up to now, almost exclusively use has been made of the compilations issued by the Californian Institute of Technology [1].

p. 594: 1. C.R.Caughlan and W.A.Fowler, Thermo-nuclear reaction rates V, At.Data Nucl.Data Tables 40, (1988) 283, and references therein.” (Angulo, [21])

Ennek a kivételes közleménynek feltártuk ezt az egyetlen KKH-kapcsolatát, annak érdekében, hogy megállapíthassuk a közleménynek nem csak „formális”, hanem „tényleges-teljes” hivatkozásállományát és dokumentáltságát is. A fent [1] sorzámmal a hivatkozásállományával együtt citált munka a következő:

G.R.Caughlan and W.A.Fowler: Thermonuclear reaction rates V. = Atomic Data and Nuclear Data Tables, 40, 1988, 283–334. (Sic! A „C” kezdőbetű sajtóhiba a fenti KKH-hivatkozásaktusban. Sz-K.E.)

Ennek a KKH-aktussal citált munkának a formális hivatkozásállománya: 54 formális aktusban 57 hivatkozott munka. Ennek megfelelően az Angulo-közlemény dokumentáltsági adatai a következők:

Abszolút formális dokumentáltság (AD)	=	1
Specifikus formális dokumentáltság (SD)	=	0.25
Abszolút tényleges-teljes dokumentáltság	=	58
Specifikus tényleges-teljes dokumentáltság	=	14.5

A valóságban az Angulo-közlemény hivatkozásállománya *nem 1, hanem 58 hivatkozott munkából áll*, és tényleges-teljes dokumentáltsága *58-szorosa a formálisnak*, amelyet más hivatkozásvizsgálatokban figyelembe vettek és vesznek. Végül: Angulo KKH-hivatkozásaktusa, amelynek tárgya 9 éves publikációs életkorú, funkcionálisan korrekt – az pedig, hogy Angulo közleményében ez az egyetlen hivatkozásaktus és az KKH-természetű, *kizárólag* a szerző akaratának következménye.

Ebben a közleménycsoportban a legrégebb tárgyú hivatkozásaktus 29 éves (!) publikációs életkorú munka a *Coyne*-közleményben [22]; a közlemény másik formális hivatkozásaktusának tárgya viszont egészen fiatal: 3 éves. Az elemzés megmutatta, hogy *Coyne* egy másik szerzői hivatkozástípusnak a képviselője, annak, amely *csak kétféle* munkát citál: egyrészt hivatkozik a téma felvetőjére vagy első „klasszikus” összefoglalására (lásd *Coyne*: „a classical treatment of this topic”; p. 580.), azután egy (vagy több) friss munkára (lásd *Coyne*: „a more detailed description”; p. 580.). *Coyne* mindkét hivatkozása funkcionálisan korrekt; a hivatkozási módszer nem kifogásolható, és az sem, hogy a publikáló szerző saját személyes akaratával ezt választotta.

Indokolt itt bemutatni ennek a minimális hivatkozási módszernek egy másik változatát is. Ebben a szerző – a jelen esetben két szerző: *Nakajima* és *Furui* – először a téma legutolsó, legújabb össze-

foglaló publikációját citálja, majd később csak azal a momentummal kapcsolatban hivatkozik egy régebbi (14 éves) munkára, amely mozzanattal kapcsolatban erre a régebbi releváns munkára közvetlenül reflektálni kíván, mert ezt szükségesnek tartja. A két hivatkozásaktus és kontextusa:

p. 983: „Random walk step algorithms..., are obtained so as to reproduce within that order a corresponding transition density of the Fokker–Planck equations, in the weak Taylor approximation scheme [1]. ...It is to be noted that Drummond et al. [2] assumed linear step with algorithms with respect to random variates, but we do not.

p. 986: 1. P.E.Kloeden, E.Platen, Numerical Solution of Stochastic Differential Equations, Springer, 1995.

2. I.T.Drummond, S.Duane and R.R.Horgan, Nucl. Phys. B220 FS8 (1983) 119.”

(Nakajima – Furui, [23])

Nakajima és *Furui* mindkét hivatkozásaktusa funkcionálisan korrekt; az nem kifogásolható, hogy csak ezt a kettőt tartották szükségesnek.

Nincs itt lehetőség arra, hogy folytassuk az elemzés bemutatását. Itt csak két további mozzanatra mutathatunk rá. Először arra, hogy a két, egyaránt Ø 'hivatkozásállománnyal' feltűnő közlemény nagyon elütő tárgyú: az egyik hét, ugyanazon a kutatási témán dolgozó laboratórium eredményeit hasonlítja össze [24], a másik egy új technikai eszköz („new vacuum window seal”) kifejlesztését ismerteti [25]. Másodszor arra utalunk, hogy a két, egyaránt nagy terjedelmével kitűnő közlemény szintén nagyon különböző tárgyú: „Concluding remarks to STORI 96” [26] és „Planned storage ring facilities in Japan and in China” [27].

Az egyáltalán-nem-hivatkozás, illetve a csak egészen minimális mértékű, funkcionálisan egyébként korrekt hivatkozás *kizárólag* az ilyen hivatkozási típust képviselő szerzők akaratán múlt a *KÁSZE keretében*, és nincs kapcsolatban a közlemények terjedelmével, semmiképpen nem függ attól.

5.2 A legnagyobb hivatkozásállományú közlemények

Ezeknek a közleményeknek az esetében először is kérdéses volt, hogy ezek mind nagy terjedelműek-e, és ha nem, jelentős-e a terjedelem szóródása. Vizsgálunk kellett azután, hogy milyen ezeknek a közleményeknek a specifikus formális dokumentáltsága, és az jelentősen szóródik-e. Válaszra várt a kérdés, hogy mennyire helytállóak ebben a maximális hivatkozásállományú közleménycsoportban a terjedelem és a formális hivatkozásállomány korrelációjára vonatkozó, eddigi megállapításaink. Nem volt továbbá érdektelen a kérdés, hogy mi-

Ilyen ezeknek a maximális nagyságú hivatkozásállományoknak a publikációs életkora és a legrégebb tárgyú hivatkozások kora. Végül fontosnak tartottuk azt is megvizsgálni, hogy ezek a legnagyobb mértékben hivatkozó szerzők a legnagyobb formális hivatkozásállományok produkálása mellett vajon szükségesnek tartották-e alkalmazni esetleg még a hivatkozás nem-formális, kiegészítő módszereit is? Ha igen, akkor rátaláltunk az előző bemutatott szerzői hivatkozási típusnak, az egyáltalán nem vagy csak minimális mértékben hivatkozó és a nem-formális hivatkozási módszereket is negligáló típusnak a szöveg *ellentétére*.

A 15 legnagyobb formális hivatkozásállományú közlemény vizsgálata megtörtént. Az eredményeket a 13. táblázat mutatja.

A táblázat adatai és értékelésük alapján megválaszolhatjuk az előző kérdéseket. Látható, hogy *nem*

a *leghosszabb* közleményekben található a legnagyobb hivatkozásállományok, bár kétségtelen, hogy az átlagosnál hosszabbakban. Ugyanis: ebben a közleménycsoportban a *P* átlagos értéke 17.5, ami ugyan csaknem a háromszorosa az egész kutatási anyag *P* = 6.1-es átlagának, viszont csak a fele az egész kutatási anyag leghosszabb 15 közleménye *P* = 33.4-es átlagának. A közlemények terjedelme ugyanakkor nagyon erősen szóródik ebben a vizsgált csoportban: a minimum *P* = 7, a maximum *P* = 38, a szóróterjedelem = 31, ami 177%-a az átlagos értéknek. Látható, hogy egy *P* = 7 terjedelmű közlemény formális hivatkozásállománya lehet 74, de lehet 90; egy *P* = 13 terjedelmű lehet 84, de lehet 103; és egy *P* = 14 terjedelmű lehet 77 és lehet 110. Ugyanakkor egy *H* = 85 tételes formális hivatkozásállomány lehet egy 14 oldalas, de lehet egy 10 oldalas közleményben; és egy *H* = 74 tételes lehet egy 17 oldalas, de lehet egy 7 oldalas közleményben is.

13. táblázat

A legnagyobb hivatkozásállományú közlemények dokumentáltságának elemzése (*H* > 70)

A forrás sorszáma	A közlemények helye szerzői		Bibliometriai mutatószámok			Kiegészítő hivatkozási jelenségek			A hivatkozások publikációs kora (évek)	A legfrissebb hivatkozás életkora (évek)	A legöregebb publikációs életkora (évek)
	<i>H</i>	<i>P</i>	<i>SD</i>	<i>Mkkh</i>	<i>Mszem</i>	<i>Mpl</i>					
XIII	85–122	Klingshirn	38	138	3.6	77	1	81	9.8	0	40
VI	106–119	Ukawa	14	110	7.9	4	1		4.2	0	30
VI	168–180	Flynn	13	103	7.9				2.4	0	9
XIII	303–338	Baltz	36	97	2.7		7▲	20	20.0	0	95
VI	134–140	Polikarpov	7	90	12.9				2.6	0	21
II	99–112	Amari – Zinner	14	89	6.4			2	5.7	1	33
XIII	495–517	Baldacchini	23	86	3.7	4			19.7	2	60
II	522–531	Turner	10	85	8.5			10	4.3	0	16
X	105–118	Niégawa	14	85	6.1	●●			3.4	0	12
VI	30–42	Rummukainen	13	84	6.5		3		4.5	0	25
XIII	147–181	Hvam	35	79•	2.3			1	10.9	0	41
I	155–168	Orr	14	77	5.5	1		5	1.8	0	50
VI	127–133	Jansen	7	75	10.7			1	2.7	0	12
VI	88–94	Verbaarschot	7	74	10.6				8.2	0	45
XIII	519–535	Reisfeld	17	74	4.4				7.3	2	29

Pearson korrelációs együtthatók: $P \leftrightarrow H = 0.489$ $P \leftrightarrow SD = -0.846$

▲ „Surveys” és „overview” is

- Számtalan publikáció van hivatkozva közvetlenül, de meghatározatlanul: “In general, publications in the 1990's are cited excepting those that have direct relevance to the text. Earlier work is quoted therein.” (Niégawa, [15], p. 105.)
- Csak a meghatározott tárgyú hivatkozások. Ezekon kívül ilyen is van: “1. See, e.g. (...) and previous Proceedings of the same series.” (Hvam, [16], p. 179.)

A mondottakat jórészt tükrözik a specifikus formális dokumentáltság (SD) mutatószámok. Bár természetesen ezek a maximális hivatkozásállománnyal kitűnő közlemények egyúttal többnyire formálisan erősen vannak dokumentálva (az átlagérték: 6.6, vagyis két és félszerese az egész kutatási anyag 2.6-os átlagának), viszont a szórás ezen a téren is nagyon erős. Például: egy 74 tételes hivatkozásállomány eredményezhet $SD = 10.6$ -os értéket, de $SD = 4.4$ -es dokumentáltságot is; és egy $H = 85$ tételes hivatkozásállomány eredményezhet $SD = 8.5$ -ös értéket, de $SD = 6.1$ -es dokumentáltságot is. Ugyanakkor nagyon figyelemre méltó, hogy az ebben a közleménycsoportban lévő 3 – 3 legkisebb illetve legnagyobb hivatkozásállományú közlemény dokumentáltsága *ellentétes*: a *kisebb* állományúak vannak *erősebben* dokumentálva ($SD = 4.4$ a 3.6-tal szemben; $SD = 10.6$ a 7.9-cel szemben; és $SD = 10.7$ a 7.9-cel szemben). Mindez arra mutat, hogy *mindkét* kiegészítő T_1 és T_2 KÁSZE-tézisünk még ebben az extrém közleménycsoportban is *helytálló*. Ha tehát a fent idézett Abt-féle tézist lényegesen enyhítve úgy fogalmazzuk át, hogy létezik egy statisztikai trend, amely szerint a hosszabb átlagos (vagyis: nem „szemle”) közlemények formális hivatkozásállománya általában nagyobb, akkor ez az enyhített értelmű tézis helytálló, de a valóságot csak a jelen szerző két kiegészítő KÁSZE-tézisével *együtt* tükrözi helyesen – és a három tézis együttesen sem gyengíti meg az alapvető KÁSZE-doktrína érvényességét.

Mindezt alátámasztják a csoportban elvégzett korrelációs számítás eredményei. A $P \leftrightarrow H$ korreláció pozitív, és értéke 0.489, ami ugyan valamivel alacsonyabb, mint az egész kutatási anyag 0.533 értéke, de mindkettő „erős” fokozatú. Viszont a $P \leftrightarrow SD$ korreláció *negatív*, és értéke *felülmúl minden eddigi mértéket*: -0.846, ami a legmagasabb korrelációs értéktartomány („nagyon erős korreláció”) *felső részében* foglal helyet. Ez a legmagasabb fokozatú korrelációs koefficiens *igazolja* a jelen szerző első kiegészítő KÁSZE-tézisének helytállóságát ebben az extrém közleménycsoportban is.

Ezeknek a maximális nagyságú hivatkozásállományoknak az átlagos publikációs életkorai szélsőségesen szóródnak: a minimális 1.8 év, a maximális 20.0 év; a szórássterjedelem (SZt) = 18,2 év, ami 280%-a a csoportátlagnak. Ez a nagyon erős szóródás újabb bizonyítéka a publikáló szerzők *teljesen szabad és nagyon különböző* hivatkozási akaratának a KÁSZE-jelenség keretében. – A legrégebbi tárgyú hivatkozások publikációs évvértékei is

hasonlóan nagyon erős szóródást mutatnak: az egyes értékek 9 év és 95 év (!) között helyezkednek el; az SZt értéke 86 év, ami két és félszerese a csoportátlagnak. Ez a nagyon erős szóródás is *bizonyítéka* a publikáló szerzők önkényességig menően szabad hivatkozási akaratának és különböző személyes gyakorlatának a KÁSZE-jelenség keretében.

Nagyon figyelemreméltó tény, hogy ezek a legtöbbit hivatkozó, a legnagyobb hivatkozásállományt produkáló szerzők *többsége használja* a nem-formális hivatkozási módszereket *is*. Nem lehet nem észrevenni, hogy ebből a 15 maximális hivatkozásállományú közleményből 14-nek *csak egyetlen* szerzője van, kiáltó ellentétben a minimális hivatkozásállományú csoporttal, amelyben a 21 közleményből csak 5 az egyszerűs – de az egyetlen nem-formális (közvetett-kollektív) hivatkozásaktus éppen egy egyszerűs közleményben volt található. Nem lehet nem arra gondolni, hogy az igen nagy formális és nem-formális hivatkozásállományú közlemények esetében a közlemény egyetlen szerzőjének szabad személyes hivatkozási akaratát és gyakorlata teljesen és közvetlenül, akadálytalanul érvényesülhetett, ellentétben a több- és sokszerzős közleményekkel – jelezve ilyen közvetett módon is a KÁSZE-tézis helytállóságát. Továbbá: egybevetve ezt a táblázatot a 11.-kel, azonnal feltűnik, hogy a XIII jelű könyv kiugróan magas $Mkkh$ és Mpl adatai voltaképpen csupán két szerző (*Klingshirn* és *Baltz*) különlegesen szélsőséges személyes hivatkozási akaratát megtestesítő közleményeinek a következményei.

Tanulságosnak ígérkezett az, ha ebben a maximális hivatkozásállományú közleménycsoportban is felderítjük egy közlemény egyetlen $Mkkh$ kapcsolatát, hogy megállapíthassuk egy ilyen hatalmas formális hivatkozásállományú közleménynek is a *tényleges-teljes* hivatkozásállományát és dokumentáltságát. Erre a csak egyetlen ilyen közvetett-kollektív hivatkozásaktust tartalmazó Orr-féle közlemény alkalmas [28]. Ennek $Mkkh$ hivatkozásaktusa a következő:

p. 168.: „49. see, for example, M.V.Zhukov *et al.*, Phys.Rep. 231 (1993) 151 and references therein.”

A 49. sz. hivatkozásaktusban (példaképpen) hivatkozásállományával együtt citált munka a következő:

M.V.Zhukov *et al.*: Bound state properties of Borromean halo nuclei: ${}^6\text{He}$ and ${}^{11}\text{Li}$. = Phys.Rep. 231, (1993) 151–199.

Zhukov citált munkájának formális hivatkozásállománya: 100 hivatkozásaktusban 101 hivatkozott forrás. Ennek megfelelően az Orr-közlemény dokumentáltsági adatai a következők:

Abszolút formális dokumentáltság (AD)	=	77
Specifikus formális dokumentáltság (SD)	=	5.5
Abszolút tényleges-teljes dokumentáltság	=	178
Specifikus tényleges-teljes dokumentáltság	=	12.7

A valóságban az Orr-közlemény hivatkozásállománya *nem 77, hanem 178 hivatkozásból áll*, és tényleges-teljes dokumentáltsága *2.3-szorosa a formálisnak*, amelyet más hivatkozásvizsgálatokban figyelembe vettek és vesznek. Ez a tény kellően rávilágít egyrészt a nem-formális hivatkozási módszerek hatékonyságára még az ilyen nagy formális hivatkozásállományú közlemények esetében is, másrészt fényt vet azoknak az eredményeknek az értékére, amelyet olyan vizsgálatok szolgáltattak, amelyek a közleményeknek *csak a formális hivatkozásállományát vették figyelembe*.

Végül különös figyelemmel irányult ez a kutatás a számos nagyon régi tárgyú hivatkozásaktusra, amelyek a szakirodalom „elavulása” régóta népszerű elméletének szemléletében abszurd módon öregek 1997-ben. Ezeket és a kontextust megvizsgáltuk. Itt és most elegendő bemutatni közülük kettőt: a legöregebb 95 éves és egy jellegzetes 50 éves publikációs életkorút. Az első:

- p. 321: „Radioactive decay with momentum transfer K_n is also possible and lead to additional diffraction peaks which were first observed by Wood [35] as early in 1902. (As cited by Ritchie et al. [36].)
- p. 332: 35. R.W.Wood, Phil.Mag. 4, 396 (1902).
36. R.M.Ritchie, (et al.), Phys.Rev.Lett. 21, 1530 (1968).”
- (Baltz, [29])

Nem elegendő itt annak leszögezése, hogy ez a kettős hivatkozásaktus funkcionálisan korrekt; meg kell azt is kérdeznünk, hogy vajon hány szerző tartotta akkor *szükségesnek* egy „átlagos” (nem szakirodalmi „szemle”, hanem) konferenciaközleményben az ilyen, filológiai is korrekt-teljes hivatkozást. Baltz azonban *szükségesnek tartotta*, és kötetlen személyes szabad hivatkozási akaratával ilyen módon járt el a KÁSZE keretében: hivatkozott *mind* a tudományos teljesítmény eredeti, 95 éves publikációjára, *mind* annak 'modern', 29 éves hivatkozatára Ritchie munkájában. – Ha pedig *szükséges lenne* még annak további igazolása, hogy a hivatkozási gyakorlat *kizárólag a publikáló szerző személyétől függ és ahhoz kötődik*, elég itt arra rámutatnunk, hogy *ugyanazt* a hivatkozási módszert Baltz ebben a közleményében *többször*

is alkalmazta: hivatkozott például J.Zenneck 92 éves eredeti publikációjára és annak 31 éves 'modern' foglatatára, hivatkozott G.Mie 89 éves eredeti közleményére és annak 38 éves 'korszerű' lelőhelyére stb. (lásd: Baltz [29], p. 321., p. 332., p. 325., p. 332., p. 333., és a 32., 34., 50. hivatkozást).

Itt kell röviden rámutatnunk arra is, hogy már ez az egyetlen mozzanat: az, hogy egy citálni kívánt tudományos ismeretre lehet annak többféle, nagyon különböző korú publikált forrására utalva formálisan hivatkozni (továbbá lehet gyakran nem formálisan, hanem eponimikusan vagy anonim módon hivatkozni), és ez így is történik az irodalomban, ez is az egyik oka annak, hogy a hajdan még nagyobb tiszteletnek örvendő „literature half-life” mutatószám *mint az elavulás jelzőszáma* nem tudott semmi érdemlegeset mondani a tudományos ismeretek tényleges elavulásáról a szakirodalomban. Már 1979-ben kimondottuk „felezési idő” vizsgálatunk egyik konklúziójaként az itt is releváns megállapítást, hogy

„a természettudományi (és más tudományos) folyóirat-közlemények hivatkozásállománya a publikáló szerzők szubjektív-önkényes hivatkozási gyakorlatának eredménye, és kizárólag ennek, a közlemény terjedelmétől, jellegétől és tárgyától nem befolyásolt, autonóm hivatkozási gyakorlatnak a természetét tükrözi;” ([3], p. 266.)

Az a tény azonban, hogy Baltz közleményében 18 hivatkozástárgy idősebb 30 évesnél (18.6%), már nem csak ennek a közleménynek különös egyedi sajátossága: Baltz csak egyike *annak a szerzői hivatkozási típusnak*, amelynek képviselői bőségesen dokumentált közleményükben ilyen módon hivatkozva dokumentálják a tárgykör kutatásának történetét is. Ennek a szerzői típusnak egy másik, még jellegzetesebb képviselője ebben a vizsgált kis közleménycsoportban Baldacchini: közleménye hivatkozásállományában a 86 hivatkozásából 24-nek a tárgya idősebb 30 évesnél (27.9%).

Lássuk most a másik öreg tárgyú, 50 éves korú jellegzetes hivatkozást – a már fent hivatkozott és idézett Orr-közleményből:

- p. 160: „As outlined in section 1, ..., based on the Serber model [57], ...
- p. 168: 57.
R.Serber, Phys.Rev. 72 (1947) 1008”
- (Orr, [28])

Ismét nem elegendő itt leszögezni, hogy ez a hivatkozásaktus funkcionálisan korrekt. A fizikusok

nagy többsége ugyan bizonyosan úgy vélekedett 1997-ben, hogy a „Serber model” már jó ideje megérett arra, hogy „eponimikus” ismeretté válva formális hivatkozást ne igényeljen, hiszen a „Serber force” már 1962-ben terminusként olvasható volt a „Thewlis”-ben ([30], v. 6, p. 461.), sőt 1968-tól a magyar általános természettudományi lexikonban is ([31], v. 5, p. 666.), és 1973-ban már a „Serber–Wilson method” is szakszó a német kiadású négynyelvű fizikai szótárban ([32], p. 1509.) – mégsem lehet vitás, hogy Orr-nak 'joga volt' 1997-ben a KÁSZE keretében Serber eredményére és annak eredeti publikációjára hivatkozni, ha személy szerint (akár: önkényesen) ezt akarta, mert ezt látta helyesnek.

Nincs itt lehetőség az *ezzel ellentétes* (kevésbé fontos, mert jobban ismert) szerzői hivatkozási típus hasonló bemutatására, csak annak jelzésére, hogy ebben a kis közleménycsoportban *ez is képviselve van*; így csak utalunk példaképpen a Janeschitz et al. (9 szerző) közleményre [33], amelynek 37 hivatkozástárgyából csak 2 idősebb 3 évesnél, és csak 4 idősebb 1 évesnél – mert a publikáló szerzők személy szerint az ilyen módon hivatkozók szerzői típusába tartozván *így döntöttek a KÁSZE keretében*.

A bőségesen hivatkozó, erősen dokumentáló szerzők hivatkozásállományainak nagy terjedelme *nem „függvénye”*, még csak nem is következménye a közlemények hosszának, és mind a hivatkozásállomány nagy terjedelme, mind tárgyainak publikációs időbeli összetétele *kizárólag a hivatkozó szerzők személyes szabad akaratának eredménye* – egyúttal a KÁSZE-tézis helytállóságának *igazoló jele*.

5.3 A leghosszabb közlemények

A jelen kutatás eredeti céljai között nem szerepelt egy harmadik szélsőséges közleménycsoport: a legnagyobb terjedelműek vizsgálata. Az Abt-féle tézis itt már citált újabb publikálása [20] után azonban ez a részvizsgálat szükségessé vált. Ha ugyanis ez a tézis helytálló, akkor a leghosszabb közlemények csoportja egyúttal a legnagyobb formális hivatkozásállományú közlemények csoportját kell hogy képezze – illetve: ha a leghosszabb közlemények csoportjában esetleg jelentős különbség mutatkoznék a terjedelem terén, akkor is nagyon erős korreláció kell létezzék a terjedelem növeke-

dése és a formális hivatkozásállomány növekedése között.

A 4. táblázat szerint a vizsgálat anyagában 15 közlemény terjedelme haladja meg a 20 oldalt. A mondott részvizsgálatot ebben a közleménycsoportban mint a leghosszabbak csoportjában hajtottuk végre. Az eredményeket a 14. táblázat tünteti fel.

Amint az várható volt, a 15 közlemény közül a legtöbb: végül is 13, a XIII jelű könyvkötetben volt található; a másik két könyvforrás adta a 14. és 15. leghosszabb közleményt. A publikációs forrásoknak ez a figyelemre méltó homogenitása: az a tény, hogy az összes leghosszabb közlemény könyvkötetben található, még jobban kiélezte a vizsgálandó kérdést, és egyúttal fokozta a kapható válasz jelentőségét.

Látható, hogy ezeknek a leghosszabb közleményeknek a terjedelme nagyon erősen szóródik, $P = 21$ és $P = 68$ között; a szórásterjedelem (SZt) = 47, ami közel másfélszerese a csoportátlagnak. Ismerve már és el is fogadva a jelen szerző két kiegészítő KÁSZE-tézisének a helytállóságát, mégis meglepetést kelthet, hogy ezen leghosszabb közlemények formális hivatkozásállományainak a tételszámai még a terjedeleménél is erősebb szóródást mutatnak: $H = 10$ és $H = 138$ között; az SZt = 128, ami 221%-a a csoport átlagának. Az viszont ezek után már nem meglepő, hogy ezen leghosszabb közlemények specifikus formális dokumentáltságának mértékei hasonlóképpen igen erősen szóródnak, $SD = 0.3$ és $SD = 3.7$ között.

Az elemzés megmutatta, hogy ezen leghosszabb közlemények formális hivatkozásállományainak átlagos publikációs életkorai is igen erősen szóródnak: 1.3 év és 37.8 év között (!); a szórásterjedelem értéke meghaladja azt, amit a legnagyobb hivatkozásállományokban mértünk. A legrégebb tárgyú hivatkozások publikációs életkorai viszont csaknem azonosan szóródnak: 11 év és 95 év között; az SZt csak két évvel rövidebb, ami jelentéktelen különbség.

A 15 leghosszabb közleményből 12-nek csak 1 szerzője van, ezek közül 10 használ a nem-formális kiegészítő hivatkozási módszerek közül egyet, kettőt, vagy mind a hármat. A 3 többszerzős közleményből csak egyben volt található ilyen hivatkozásaktus, de abban három.

14. táblázat

A leghosszabb közlemények dokumentáltságának elemzése ($P > 20$)

A forrás sorszáma	A közlemények helye szerzői		Bibliometriai mutatószámok			Kiegészítő hivatkozási jelenségek			A hivatkozások átlagos publikációs életkora (évek)	A legfrissebb hivatkozás életkora (évek)	A legöregebb publikációs életkora (évek)
	H	P	SD	Mkkh	Mszem	Mph					
XIII	17–84	Di Bartolo	68	23	0.3				37.8	19	66
XIII	417–470	Mazur	54	65	1.2		1		11.6	2	35
XIII	375–416	Glezer	42	37	0.9		3	2	8.4	2	65
XIII	85–122	Klingshirn	38	138	3.6	77	1	81	9.8	0	40
XIII	303–338	Baltz	36	97	2.7		7 [▲]	20	20.0	0	95
XIII	147–181	Hvam	35	79 [•]	2.3			1	10.9	0	41
XIII	339–373	Ronda	35	37	1.1			2	14.3	2	48
XIII	247–274	Bickham–Kiselev–Sievers	28	38	1.4				10.3	2	42
XIII	275–302	Gehring	28	44	1.6		9	4	13.5	2	44
XV	1–24	Janeschitz et al.	24	37	1.5			3	1.3	0	20
XIII	123–145	Zimmermann	23	10	0.4			1	6.6	3	11
XIII	203–225	Prasad	23	39	1.8				9.3	3	32
XIII	495–517	Baldacchini	23	86	3.7	4			19.7	2	60
XIII	537–559	Auzel	23	63	2.7			1	13.6	2	47
XIV	35–55	Mintz et al.	21	35	1.7				12.5	0	32

Pearson korrelációs koefficiensek: $P \leftrightarrow H = 0.039$ $P \leftrightarrow SD = -0.360$

▲ „Surveys” és „overview” is

- Csak a meghatározott tárgyú hivatkozások. Ezekon kívül ilyen is van: “1. See e.g. (...) and previous Proceedings of the same series.” (Hvam, [16], p. 179.)

Önmagukban tekintve a bibliometriai mutatószámok oszlopait, eddig erős hasonlóság mutatkozott a két szélsőséges csoport: a legnagyobb formális hivatkozási állományú és a leghosszabb közlemények csoportja között. Ha azonban a mutatószámok kapcsolata: a közleményekhez kötött kvantitatív jelenségek kölcsönös kapcsolata, *korrelációja* a vizsgálat tárgya, *akkor a hasonlóságnak vége*. Az Abt-féle tézis helytállóságát igazolni hivatott pozitív $P \leftrightarrow H$ korreláció, amely ott „erős” fokozatú volt (0.489), itt, éppen a leghosszabb közlemények csoportjában *gyakorlatilag eltűnik*: az itteni 0.039 korrelációs koefficiens az értékskála *legalacsonyabb* fokozatú tartományába esik és egy „elhanyagolhatóan jelentéktelen” pozitív korrelációs kapcsolat értelmű. Ennek következtében viszont még jelentősebb a tény, hogy a jelen szerző első kiegészítő T_1 KÁSZE-tézisének a helytállóságát igazolni hivatott *negatív* $P \leftrightarrow SD$ korreláció ebben a szélsőséges közleménycsoportban *is jelen van*, és bár numerikus értéke már nem az előző maxi-

mális fokozatú (–0.846), de még mindig *jelentős*: a –0.360 értékű korrelációs koefficiens éppen megnyitja az „erős” értelmű kategóriát. Az első kiegészítő KÁSZE-tézis helytállósága tehát *igazolódott* ebben az extrém közleménycsoportban is. A két extrém közleménycsoport bibliometriai mutatószámai pedig egyértelműen *bizonyítják* a második kiegészítő T_2 KÁSZE-tézis helytállóságát.

Ebben a két szélsőséges de releváns természetű közleménycsoportban az Abt-féle tézist numerikusan kifejező pozitív $P \leftrightarrow H$ korreláció számszerű értéke *csak az egyik csoportban* igazolja a tézist, és *éppen nem abban*, amely közvetlenül releváns. A jelen szerző két kiegészítő KÁSZE-tézisének, amelyek közvetlenül következnek a KÁSZE alaptézisből, illetve megfelelnek annak, *mindkét* szélsőséges közleménycsoportban *helytállóként igazolták* a korrelációs mutatószámok, így a döntő próbának ez a részvizsgálata *bizonyította* a doktrínává összeszövődő három KÁSZE-tézis helyességét.

Végül: mind a bibliometria, mind a tudományfilológia szempontjából rá kell itt még mutatnunk egy közleményre, amely mind a két szélsőséges csoportban jelen van, és mindkettőben kiemelkedik a többi közül, egészen különleges extremitásával; ez *Klingshirn* közleménye [34]. Nem annyira azért különleges, mert ez a 4. leghosszabb közlemény ($P = 38$), és formális hivatkozásállománya a legnagyobb ($H = 138$), és szerzője ennek ellenére még használja a nem-formális kiegészítő hivatkozási módszerek mind a három fajtáját is – bár már ez is kitünteteti. A *Klingshirn*-közlemény azért különleges, mert szerzője a KÁSZE doktrínában jelzett korlátlan szerzői hivatkozási akaratóból *mértéktelen korlátlansággal* folytatja egyéni extrém hivatkozási gyakorlatát. A különlegesség a mértéktelenség korlátlansága, amely különösen a *szövegbeni kiegészítő hivatkozás ismétlődő halmozása* terén nyilvánul meg, és páratlanul hatalmas ilyen nem-formális hivatkozásállományt eredményezett: $Mkkh = 77$, $Msz = 1$, $Mpl = 81$ – a *halmozódások kiszűrése után számítva*. Ez utóbbit azért kell nyomatékosan hangsúlyozni, mert a szerzőnek ez az egyéni, korlátlanul szabad akaratán alapuló *szövegbeni* hivatkozási módszere hemzseg az *azonos tárgyú ismételt, és ismételten többes* hivatkozásaktusoktól – olyannyira mértéktelenül, hogy a statisztikai halmozódás kiszűrésére a feldolgozás során erről az egyetlen közleményről külön munkalapot kellett készíteni. Jellemző, hogy e sajátos extrém egyéni módon hivatkozó szerző ez egyetlen közleményének mértéktelenül hatalmas „kiegészítő” nem-formális hivatkozásállománya nemcsak a XIII jelű könyv adatait határozta meg, hanem rányomta bélyegét az egész vizsgálati anyagra is: $Mkkh$ állománya 28.5%-a, Mpl állománya 19.1%-a annak.

A bemutatott hivatkozásadatok azonban még nem a *Klingshirn*-közlemény tényleges-teljes hivatkozásállományát és dokumentáltságát reprezentálják: *nem tartalmazzák és nem mutatják* a 77 KKH-aktussal citált munkák citált formális hivatkozásállományait. Pedig a jelen szerzőnek a fizikai szakirodalomban elvégzett előző KKH-vizsgálatait és ezek már hivatkozott eredményeit figyelembe véve, teljes bizonyossággal állítható, hogy a 77 KKH-aktussal citált munkákban található, közvetve citált munkák összesített tételszáma biztosan *ezres nagyságrendű*. Ha pedig ezekben a közvetve citált hivatkozásállományokban esetleg további KKH-kapcsolatok találhatóak, és netán KKH-láncok vagy KKH-hálózatok indulnak el, akkor a *Klingshirn*-közlemény tényleges-teljes hivatkozásállománya

és dokumentáltsága megbecsülhetetlenül hatalmasra növekedik.

Véleményünk szerint nem szükséges további bizonyító példákat hoznunk a két kiegészítő tétellel teljessé vált KÁSZE-doktrína helytállóságának igazolására. Az elvégzett döntő próba minden eredménye igazolja azt.

6. Összefoglalás

A „Kirakatba Állítás Szerzői Effektusa” (KÁSZE) a publikáló kutatók mint szerzők azon tevékenysége, amellyel szabad akaratú kiválasztják a releváns és hivatkozható hatalmas irodalomból és más ismeretforrásokból azokat, amelyekre formálisan hivatkozni kívánnak, és megformálva ilyen módon közleményük formális hivatkozásállományát, beállítják azt a tudomány kirakatába, amelyet évtizedekig a nyomtatott hivatkozottsági indexek jelentettek. A közlemények formális hivatkozásállománya a szerzők szélsőségesen különböző személyes dokumentálási igényének és hivatkozási módszerének az eredménye, ezért nagysága szélsőségesen különböző. Tanulmányunk előző, első közleményében (TMT, 54. évf. 2007. 11–12. sz.) bemutattuk a KÁSZE-jelenséget, okait és nyomait a természettudományi szakirodalomban, és meghatároztuk az effektus fogalmát.

Ebben a közleményben ismertetjük egy, a KÁSZE-jelenség létezésének és érvényesülésének kérdését eldönteni hivatott döntő próba lefolytatását és eredményeit. A döntő próbát a tudományos szakirodalom elvileg-elméletileg leghomogénebb tartományában: egyetlen természettudomány tudománytörténeti szempontból egyidejű tematikus konferenciáinak közleményeiben hajtottuk végre. A kutatás forrásanyaga 15 nemzetközi fizikai konferencia 1175 közleménye volt. A kutatás során a bibliometria és a tudományfilológia módszereit alkalmaztuk. A következőkben összefoglaljuk a döntő próba legfontosabb eredményeit.

A közlemények *átlagos terjedelme*: $P = 6.1$; az átlag mögött azonban igen nagy az értékek szórása: a közlemények hossza $P = 2$ és $P = 68$ között szóródik. E két szélsőség között erősen megoszlik a közlemények hossza: a közlemények 20%-a $P = 3$; 28%-a $P = 4$; 12%-a $P = 5$; 9%-a $P = 6$ hosszúságú; de 21%-a $P = 7-10$; 9%-a $P = 11-20$ terjedelmű, és 15 közlemény hosszabb 20 oldalnál. A közlemények terjedelmének ilyen erős szóródása, a hatalmas szórásterjedelem feltűnő jele a

publikáló szerzők nagyon különböző mértékű egyéni témátárgyalási módjának – és annak is, hogy a konferenciakötetek szerkesztői nem korlátozták a szerzők által szükségesnek tartott, nagyon különböző publikálási terjedelmet.

A közlemények *formális hivatkozásállományának* átlagos nagysága: $H = 16.2$; az átlag mögött azonban igen nagy az értékek szórása: a hivatkozások tételszáma $H = 0$ és $H = 138$ között szóródik. E két szélső érték között erősen megoszlanak a hivatkozásállományok tételszámai: 2 közlemény egyáltalán nem tartalmaz formális hivatkozást; a közlemények 12%-ában $H = 1-5$; 31%-ában $H = 6-10$; 33%-ában $H = 11-20$; 12%-ában $H = 21-30$, és 39 közlemény formális hivatkozásállománya haladja meg az 50 tételt. Látható, hogy a publikáló szerzők hivatkozási akarata és gyakorlata szélsőségesen különböző természetű – és az is, hogy a konferenciakötetek szerkesztői egyáltalán nem korlátozták a szerzők személyes hivatkozási gyakorlatának ezt a szélsőséges természetét, sem annak eredményét: a közlemények szélsőségesen különböző nagyságú formális hivatkozásállományát.

A közlemények terjedelmének és formális hivatkozásállományának *kapcsolatára* irányuló elemzés kimutatta, hogy minden terjedelmi kategóriában léteznek közlemények nemcsak átlagos tételszámú, hanem nagyon kevés és nagyon sok tételes hivatkozásállománnyal is – vagyis a szerzői kötetlen szubjektív hivatkozási gyakorlat *nem kötődik* valamilyen közleményterjedelmi kategóriához, *az általános*. Ennek megfelelően: egy bizonyos nagyságú formális hivatkozásállomány létezhet és létezik kis, közepes és nagy terjedelmű közleményekben egyaránt.

A közlemények *specifikus formális dokumentáltságának* ($SD = H:P$) átlagos mértéke: 2.6; vagyis közepes mértékű azon skála szerint, amelyet a természettudományi elit folyóirat-irodalomban végzett előző hivatkozás- és dokumentáltságvizsgálataink folyamán munkáltunk ki. Az SD mutatószámok értékeinek szóródása is igen nagy, a minimális 0.0 és a maximális 16.7 között. E két szélső érték között erősen megoszlik a közlemények specifikus formális dokumentáltsága: 2 közlemény egyáltalán nincs dokumentálva; gyengén dokumentált a közlemények 12%-a ($SD = 0.1-1.0$), közepesen 55%-a ($SD = 1.1-3.0$), erősen 23%-a ($SD = 3.1-5.0$), és igen erősen 10%-a ($SD > 5.0$). A közlemények specifikus formális dokumentáltságának ez az igen erős különbözősége a publikáló szerzők nagyon különböző természetű személyes

dokumentálási igényének és nem korlátozott szabad hivatkozási gyakorlatának az eredménye.

A nagyon különböző terjedelmű fizikai konferenciaközlemények formális hivatkozásállományának nagysága és specifikus formális dokumentáltságuk *mértéke szélsőségesen szóródik*. A döntő próbának ez a feltárt eredménye a publikáló szerzők önkényességig menően különböző személyes hivatkozási akaratának és gyakorlatának *tényleges következménye*, és ilyen módon a KÁSZE-doktrína helytállóságának *bizonyítéka*.

A közlemények terjedelmének és specifikus formális dokumentáltságuk mértékének *kapcsolatára* irányuló elemzés azt is kimutatta, hogy minden terjedelmi kategóriában léteznek szélsőségesen gyengén, illetve nagyon erősen dokumentált közlemények – vagyis a szerzői szubjektív gyakorlat *ezen a téren sem kötődik* terjedelmi kategóriához, *az általános*. Ennek megfelelően: a dokumentáltság egy bizonyos mértéke létezhet kis, közepes és nagy terjedelmű közleményekben egyaránt.

A konferenciaközlemények terjedelmének és formális hivatkozásállományának, továbbá terjedelmének és specifikus formális dokumentáltságának *korrelációjára* irányuló vizsgálat általánosságban, az egész kutatási anyagra vonatkozóan, „közepesen erős” *pozitív* korrelációt talált a terjedelem és a hivatkozásállomány között, és „gyenge” *negatív* korrelációt a terjedelem és a specifikus formális dokumentáltság között. A korrelációs viszonyok részletes elemzése azonban kimutatta, hogy ez a két általános statisztikai trend nemcsak *elgyengül* az egyes terjedelmi kategóriákban, hanem azokban még az általánossal *ellentétes* természetű korrelációk is találhatóak. A döntő próbának ez a vizsgálati eredménye *összhangban van* az eddigiekkel és a KÁSZE-doktrínával.

A döntő próba eddigi eredményei *igazolják* a KÁSZE-doktrína helytállóságát. Ezen túlmenően lehetővé teszik *két kiegészítő tézis* megfogalmazását és kimondását. Az első szerint: A közlemények terjedelmének növekedésével formális hivatkozásállományuk és specifikus dokumentáltságuk csak csökkenve növekedik. A második szerint: Az önkényességig szabad hivatkozási akaratú és gyakorlatú publikáló szerzők közleményeinek formális hivatkozásállománya szélsőségesen különböző, és ez nem függ a közlemények terjedelmétől – aminek következtében a közlemények minden terjedelmi kategóriájában léteznek gyengén, köze-

pesen, erősen és nagyon erősen dokumentált közlemények.

A közlemények dokumentációját nem csak a formális hivatkozások alkotják: léteznek *nem-formális* hivatkozásaktusok is. Ezek legfontosabb fajtája a „közvetett-kollektív hivatkozás” (KKH). Igazolt bibliometriai tény, hogy azokban a közleményekben, amelyekben KKH-aktus(ok) található(k), az ilyen módon citált munkák száma messze meghaladja a formálisan citált munkák számát. Ennek a ténynek a tudatában a döntő próba végrehajtása során csak a KKH-aktusok *gyakoriságát* vizsgáltuk; eredménye: a közlemények 10.2%-a tartalmaz KKH-aktus(oka)t, a publikáló szerző akaratából. Ez az érték alacsonyabb az elit fizikai folyóiratok előző vizsgálatainkban mért egyidejű 17.2%-os átlagánál és ezen belül a rövid közlemények („short communications”) 13.0%-os átlagánál [15, 19], de tekintélyes. Hasonlóképpen tekintélyes ennek az értéknek a szóródása az egyes konferenciakötetekben is, és ez *megfelel* a KÁSZE-doktrínának.

Mivel a KÁSZE-doktrína lényege annak a kijelentése, hogy a publikáló szerzők dokumentálási igénye nagyon különböző, személyes hivatkozási akaratuk és módszerük pedig az önkényességig szabad, aminek következtében a közlemények formális hivatkozásállománya és specifikus dokumentáltsága szélsőségesen szóródik, a döntő próba lefolytatása során el kellett végezni a vizsgálatot a közlemények két szélsőségesen dokumentált csoportjában is: a *minimális* és a *maximális* formális hivatkozásállományú közlemények csoportjában.

A *minimális* hivatkozásállományú közlemények vizsgálata kimutatta, hogy ezek nem a legrövidebb közlemények között találhatók, hanem a nagyon is átlagos terjedelmű közlemények csoportjában. A teljesen hiányzó vagy csak egy-két tételből álló minimális hivatkozásállomány létezése *nem függvénye* a közlemény terjedelmének, sőt *egyáltalán nincs kapcsolatban* azzal – az *kizárólag* az ilyen extrém módon hivatkozni akaró vagy hivatkozni egyáltalán nem akaró szerző önkényességig szabad akaratának eredménye. Ez a tény is *bizonyítéka* a KÁSZE létezésének és hatékony működésének a tudományos szakirodalomban.

A *maximális* hivatkozásállományú közlemények vizsgálata kimutatta, hogy ezek nem a leghosszabb közlemények között találhatók, bár az átlagosnál hosszabbakban. Az ezekhez a legnagyobb hivatkozásállományokhoz tartozó közlemények

terjedelme erősen szóródik. Az extrém módon hatalmas hivatkozásállományok létezése *nem függvénye* a közlemény terjedelmének és csak laza kapcsolatban van azzal – a hatalmas hivatkozásállomány létezése *kizárólag* az ilyen extrém módon hivatkozni akaró szerző önkényességig szabad akaratának eredménye. Ugyanezek vonatkoznak ezeknek a közleményeknek a specifikus dokumentáltságára is. A mondottakat *megerősítik* az ebben az extrém közleménycsoportban elvégzett *korrelációs számítások* is, és jelzik, hogy a fenti első kiegészítő KÁSZE-tézis ezen a területen is érvényes. Mindez *bizonyítéka* a KÁSZE létezésének és hatékony működésének a tudományos szakirodalomban.

Ezeknek a minimális és maximális hivatkozásállományoknak a tudományfilológiai vizsgálata megmutatta, hogy a hivatkozásaktusok *funkcionálisan korrektek*; a hivatkozások *mennyisége* azonban teljesen a szerző teljesen szabad akaratának a függvénye. Hasonlóképpen a szerző szabad akaratától függ, hogy *milyen* publikációs korú ismeretforrást tart szükségesnek formálisan citálni – sőt szélsőséges esetekben még azt is, hogy a citálni kívánt ismeret *melyik* publikációját (netán: publikációit!) citálja. Mindezek következtében a hivatkozott ismeretforrások publikációs életkorai és azok szóródása egészen szélsőséges. Továbbá, *kizárólag* a publikáló szerző szabad akaratától és egyéni dokumentálási igényétől függ, hogy használja vagy nem használja a hivatkozás *nem-formális*, kiegészítő módszereit. Megmutatkozott, hogy a maximális mértékben hivatkozó szerzők ezeket a módszereket is használják, és az is, hogy a minimális mértékben hivatkozó szerzők ezeket a módszereket sem alkalmazzák. Mind a maximális, mind a minimális mértékben hivatkozó szerzők mai személyes példái a hivatkozás általunk 1979-ben kimutatott *szerzői típusainak* ([3], p. 240–267.). A minimális és a maximális hivatkozásállományú közlemények vizsgálatának *minden eredménye bizonyítja* a KÁSZE létezését és hatékony működését a tudományos szakirodalomban.

Az Abt-féle tézis legutóbbi publikálása [20] után, miszerint „for average papers” illetve „for original research papers” „the number of references is a linear function of the paper length”, el kellett végezni a döntő próba keretében a *leghosszabb közlemények* vizsgálatát is. Ez a vizsgálat kimutatta, hogy a leghosszabb közlemények csoportjában mind a közlemények hossza, mind a közlemények formális hivatkozásainak mennyisége és a formális dokumentáltság mértéke *erősen szóródik*. A leg-

hosszabb közlemények csoportjában a közlemények hossza és a (formális) hivatkozások száma közötti *korrelációs kapcsolat* ($P \leftrightarrow H$) számszerű értéke csupán 0,039, vagyis „*elhanyagolhatóan jelentéktelen*”, ezzel szemben a jelen szerző két kiegészítő KÁSZE-tézisének érvényessége *számszerű igazolást nyert*.

Az Abt-féle tétel *nem helytálló*: az átlagos illetve elsődleges tudományos közlemények formális hivatkozásállományának nagysága *nem „függvénye”* a közlemények hosszának, a „függvény” terminus szigorú, *matematikai* értelmében. A valóságban létezik egy ilyen értelmű, közepesen erős *statisztikai trend*, amely az *átlagok* szintjén mutatkozik, e mögött azonban a valóságban az a *tény* áll, hogy a közlemények minden terjedelmi kategóriájában vannak gyengén, közepesen, erősen és nagyon erősen dokumentált közlemények – amint hogy vannak gyengén, közepesen, erősen és nagyon erősen dokumentáló hivatkozó szerzők, a maguk nagyon különböző szubjektív dokumentálási igénye szerint és szabad hivatkozási akaratából, a *KÁSZE-doktrínának megfelelően*.

A kutatási eredmények összefoglaló és értelmező megbeszélése során ritkán történik meg, hogy valamely tudományos eredmény értelmének illusztrálására a köznapis élet jelenségeiből vett *analógiára* lehessen rámutatni. A jelen esetben van ilyen lehetőség. A szakirodalomban létező valóságos helyzetet jól meg lehet világítani azzal az analógiával, amely fennáll egyrészt az „*átlagos*” (nem „*szemle*”) közlemények hossza, formális hivatkozásállománya és specifikus dokumentáltsága (amelyet az *SD* indexszám mutat), másrészt az „*átlagos*” (vagyis pl. nem nehéztárléta) felnőtt európai férfiak magassága, testsúlya és egészségügyi testtömege (amelyet a *BMI = Body Mass Index* mutat) között. A valóságban valóban létezik egy *statisztikai trend*, amely szerint egy 190 cm magas férfi általában súlyosabb, mint egy 160 cm-es, de *tény*, hogy egyrészt nagyon sok testes férfi jóval súlyosabb, mint a nála magasabb vékony testalkatú, másrészt *tény*, hogy mind a 160, mind a 170, mind a 180, mind a 190 cm magas férfiak *statisztikai csoportjában* vannak a *BMI* szerint sovány, közepes, túlsúlyos és elhízott személyek. *Éppen úgy vannak*, mint ahogy vannak az elsődleges tudományos közlemények egyes terjedelmi kategóriáiban gyengén, közepesen, erősen és nagyon erősen dokumentált publikációk, az *SD* mutatószám által kimutatva. A teljes KÁSZE-doktrína ezt a tényt mondja ki, és megadja ennek a szakirodalmi jelenségnek az okát is.

Az elvégzett döntő próba eredményei igazolták a teljes KÁSZE-doktrína helytállóságát.

Köszönetnyilvánítás

Az intézményi háttér nélkül kutató szerző köszönetet mond az *Országos Széchényi Könyvtár* nemzetközi kölcsönzéssel foglalkozó munkatársainak, akik lehetővé tették az egyik, időközben itthon hozzáférhetetlenné vált konferenciakötetnek a feldolgozását. Külön köszönet illeti *Kmetty Andrea* és *Kucsera Csaba* kollégákat a kijelölt számítógépes munkák elvégzéséért.

Hivatkozások

A nem folyóiratban, hanem könyvben megjelent közleményekre a könyv sorszámával hivatkozunk. A három könyv címléírása:

- XIII DI BARTOLO,B. – KYRKOS,S. (Szerk.): Spectroscopy and dynamics of collective excitations in solids: Proceedings of a NATO Advanced Study Institute and International School of Atomic and Molecular Spectroscopy Workshop. New York, Plenum, 1997.
 - XIV KURSUNOGLU,B.N. – MINTZ,S.L. – PERLMUTTER,A. (Szerk.): High-energy physics and cosmology: Celebrating the impact of 25 years of Cora Gables Conference: Proceedings of an International Conference on Orbis Scientiae. New York, Plenum, 1997.
 - XV STOTT,P.E. et al. (Szerk.): Diagnostics for experimental thermonuclear fusion reactors 2: Proceedings of the International School of Plasma Physics „Piero Caldirola” Workshop on Diagnostics for Experimental Fusion Reactors. New York, Plenum, 1998.
- [1] SZÁVA-KOVÁTS E.: A „Kirakatba Állítás Szerzői Effektusa”: Szakirodalom-ismereti tanulmány. I. Az effektus jelensége, okai és nyomai a szakirodalomban, felismerése és megismerése, fogalmának meghatározása. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 54, 2007, 493–506.
 - [2] SZÁVA-KOVÁTS E.: Phenomenon and manifestation of the „Author’s Effect of Showcasing” (AES): a literature science study. II. Very heterogeneous documentedness of historically synchronous conference communications of a single science of nature. = Journal of Information Science, közlésre elfogadva.
 - [3] SZÁVA-KOVÁTS E.: Az informatikai felezési idő: A szakirodalom-avulás informatikai mutatószámának felülvizsgálata. Budapest, OMKDK, 1979.
 - [4] SZÁVA-KOVÁTS E.: A nem-indexelt eponimikus hivatkozottság. I. A vizsgálat indítéka, célja és mód-

- szere. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 34, 1987, 523–542.
- [5] SZÁVA-KOVÁTS E.: A nem-indexelt eponimikus hivatkozottság. II. Néhány előzetes tájékoztató szűrőpróba. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 35, 1988, 195–219.
- [6] SZÁVA-KOVÁTS E.: A nem-indexelt eponimikus hivatkozottság. III. Rendszeres vizsgálat: 1939, 1969. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 36, 1989, 291–319.
- [7] SZÁVA-KOVÁTS E.: A nem-indexelt eponimikus hivatkozottság. IV. Rendszeres vizsgálat: *J. Opt. Soc. Am.* 1934–1974. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 36, 1989, 515–535.
- [8] SZÁVA-KOVÁTS E.: A nem-indexelt eponimikus hivatkozottság. V. Értelmező és értékelő összefoglalás. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 38, 1991, 83–101.
- [9] SZÁVA-KOVÁTS E.: A nem-indexelt eponimikus hivatkozottság. VI. Az eponimikus kifejezések szakirodalmi hivatkozottságának formái: Néhány megjegyzés Válasz György tanulmányához. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 39, 1992, 178–192.
- [10] SZÁVA-KOVÁTS E.: Non-indexed eponymal citedness (NIEC): First fact-finding examination of phenomenon of scientific literature. = *Journal of Information Science*, 20, 1994, 55–70.
- [11] SZÁVA-KOVÁTS E.: Non-indexed citedness. = *Current Science*, 72, 1997, 705–707. Erratum. = *Current Science*, 73, 1997, 385.
- [12] SZÁVA-KOVÁTS E.: Non-indexed indirect-collective citedness (NIIC). = *Journal of the American Society for Information Science*, 49, 1998, 477–481.
- [13] SZÁVA-KOVÁTS E.: Indirect-collective referencing (ICR): Life course, nature, and importance of a special kind of scientific referencing. = *Journal of the American Society for Information Science*, 50, 1999, 1284–1294.
- [14] SZÁVA-KOVÁTS E.: Indirect-collective referencing (ICR) in the elite journal literature of physics. I. A literature science study on the journal level. = *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 52, 2001, 201–211.
- [15] SZÁVA-KOVÁTS E.: Indirect-collective referencing (ICR) in the elite journal literature of physics. II. A literature science study on the level of communications. = *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 53, 2002, 47–56.
- [16] SZÁVA-KOVÁTS E.: A közvetett-kollektív hivatkozás. I. A szakirodalmi jelenség, életútja és formális fontossága. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 46, 1999, 267–274.
- [17] SZÁVA-KOVÁTS E.: A közvetett-kollektív hivatkozás. II. A szakirodalmi jelenség természete és valódi fontossága. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 46, 1999, 311–321.
- [18] SZÁVA-KOVÁTS E.: Közvetett-kollektív hivatkozás a fizika elit folyóirat-irodalmában. I. Szakirodalomismereti tanulmány a folyóiratok szintjén. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 48, 2001, 16–27.
- [19] SZÁVA-KOVÁTS E.: Közvetett-kollektív hivatkozás a fizika elit folyóirat-irodalmában. II. Szakirodalomismereti tanulmány a közlemények szintjén. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 49, 2002, 51–65.
- [20] ABT, H.A.: The reference-frequency relation in the physical sciences. = *Scientometrics*, 49, 2000, 443–451.
- [21] ANGULO, C.: Status report on the European Nuclear Astrophysics Compilation of Reaction Rates (NACRE). = *Nuclear Physics A*, 621, 1997, 591–594.
- [22] COYNE, G.V.(S.J.): Cosmology: The universe in evolution. = XIII, 575–580.
- [23] NAKAJIMA, H. – FURUI, S.: A new algorithm for numerical simulation of Langevin equations. = *Nuclear Physics B, Proc. Suppl.*, 53, 983–986.
- [24] ROBERTS, M.L. – CAFFEE, M.W. – PROCTOR, I.D.: ¹²⁹I interlaboratory comparison. = *Nuclear Instruments and Methods in Physics Research B*, 123, 1997, 367–370.
- [25] NAGASHIMA, A. et al.: Development of new vacuum window seal for ITER optical diagnostics. = XV, 257–260.
- [26] KIENLE, P.: Concluding remarks to STORI 96. = *Nuclear Physics A*, 626, 1997, 591–608.
- [27] TANIHATA, I.: Planned storage ring facilities in Japan and in China. = *Nuclear Physics A*, 626, 1997, 531–544.
- [28] ORR, N.A.: Fragment momentum distributions and the halo. = *Nuclear Physics A*, 616, 1997, 155–168.
- [29] BALTZ, R.V.: Plasmons and surface plasmons in bulk metals, metallic clusters, and metallic heterostructures. = XIII, 303–338.
- [30] THEWLIS, J. et al. (Szerk.): *Encyclopaedic dictionary of physics*. Oxford, etc., Pergamon, 1961–1964.
- [31] ERDEY-GRÚZ T. et al. (Szerk.): *Természettudományi lexikon*. Budapest, Akadémiai K., 1964–1968.
- [32] SUBE, R. – EISENREICH, G. (Szerk.): *Technik-Wörterbuch Physik: Englisch, Deutsch, Französisch, Russisch*. 3. ed. Berlin, Technik, 1973.
- [33] JANESCHITZ, G. et al.: ITER physics basis, machine design and diagnostic integration. = XV, 1–24.
- [34] KLINGSHIRN, C.F.: Light-matter interaction – Experimental aspects. = XIII, 85–122.

Beérkezett: 2007. IV. 24-én.

Száva-Kováts Endre

„A” Melléklet

A vizsgálati anyag meghatározása

A konferencia címe	A publikált forrás bibliográfai adatai	A forrás sorszáma
Radioactive nuclear beams: Proc. of the fourth int. conf. on radioactive nuclear beams: Omiya, 3–7 June, 1996.	Nuclear Physics A 1997, v. 616, Nos. 1–2	I
Nuclei in the cosmos: Proc. of the fourth int. symp. on nuclei in the cosmos: Notre Dame, 20–27 June, 1996.	Nuclear Physics A 1997, v. 621, Nos. 1–2	II
Int. conf. on nuclear physics at storage rings: Proc. of the 3rd int. conf. on nuclear physics at storage rings: STORI 96: Bernkastel-Kues, Sept. 30–Oct. 4, 1996.	Nuclear Physics A 1997, v. 626, Nos. 1–2	III
Supersymmetry '96: Theoretical perspectives and experimental outlook: Proc. of the fourth int. conf. on supersymmetry: SUSY '96: College Park, 29 May–1 June, 1996	Nuclear Physics B 1997, Proc. Suppl. v. 52A	IV
Very high energy cosmic ray interactions: Proc. of the 9th int. symp. on very high energy cosmic ray interactions: Karlsruhe, 19–23 August, 1996.	Nuclear Physics B 1997, Proc. Suppl. v. 52B	V
Lattice 96: Proc. of the XIVth int. symp. on lattice field theory: St. Louis, 4–8 June, 1996.	Nuclear Physics B 1997, Proc. Suppl. v. 53	VI
Free electron lasers 1996: Proc. of the eighteenth int. free electron laser conf.: Rome, Aug. 26–31, 1996.	Nucl. Instr. Meth. Phys. Res. A 1997, v. 393, Nos. 1–3	VII
Accelerator mass spectrometry: Proc. of the seventh int. conf. on accelerator mass spectrometry: Tucson, May 20–24, 1996.	Nucl. Instr. Meth. Phys. Res. B 1997, v. 123, Nos. 1–4	VIII
Dynamics of glass transition and related topics: Proc. of Yukawa int. seminar: Kyoto, Nov. 12–15, 1996.	Progress of Theor. Physics 1997, Suppl. No. 126	IX
Physics of the quark-gluon plasma and relativistic heavy-ion collisions: Proc. of the int. school on physics of the quark-gluon plasma (June 3–6, 1997, Hiroshima) and the YITP workshop on physics of relativistic heavy-ion collisions (June 9–11, 1997, Kyoto).	Progress of Theor. Physics 1997, Suppl. No. 129	X
Atomic physics with stored highly charged ions 2: Proc. of the 2nd Euroconference on atomic physics with stored highly charged ions 2: Stockholm, 2–7 June, 1996.	Hyperfine Interactions 1997, v. 108, Nos. 1–3	XI
Tenth int. conf. on superlattices, microstructures and microdevices: ICSMM-10: Proc.: 8–11 July, 1997, Lincoln. Part 1.	Physics of Low-Dimensional Structures 1997, Nos. 11–12; 1998, Nos. 1–2	XII
Spectroscopy and dynamics of collective excitations in solids: Proc. of a NATO Advanced Study Institute and International School of atomic and molecular spectroscopy workshop on ..., held June 17–July 1, in Erice.	Spectroscopy and... ed. by B. Di Bartolo, S. Kyrkos. Plenum, New York, etc., 1997. [NATO Advanced Science Inst. Ser., Ser. B, Physics; No. 356]	XIII
High-energy physics and cosmology: Celebrating the impact of 25 years of Coral Gables conferences: Proc. of an int. conf. on orbis scientiae 1997: Jan. 23–26, 1997, Miami Beach.	High-energy physics and ... ed. by B.N. Kursunoglu, S.L. Mintz, A. Perlmutter. Plenum, New York, etc., 1997.	XIV
Diagnostics for experimental thermonuclear fusion reactors 2: Proc. of the International School of Plasma Physics "Piero Caldirola" workshop on diagnostics for experimental fusion reactors, held Sept. 4–12, 1997, in Varenna.	Diagnostics for ... ed. by P.E. Stott et al. Plenum, New York, etc., 1998.	XV

„B” melléklet

Munkalap Nucl. Phys. A., 1997, v. 616, Nos. 1–2

Sorszám	H	P	SD	Mkkh	Mpl	Mszem	
1	11	8	1.4				K = 52
	14	10	1.4	1			H = 1,110
	8	8	1.0				P = 474
	27	10	2.7				
5	15	6	2.5				H:K = 21.3
	7	11	0.6				P:K = 9.1
	4	13	0.3				H:P = 2.3
	11	8	1.4				
	21	12	1.75		2		Hmax = 77
10	8	6	1.3				Hmin = 4
	38	10	3.8				Hrange = 73
	20	8	2.5	1			Hr% = 342.7
	17	8	2.1				
	24	8	3.0				Pmax = 16
15	13	6	2.2				Pmin = 5
	16	5	3.2				Prange = 11
	46	10	4.6	2		1	Pr% = 120.9
	* 77	14	5.5	1	5		SDmax = 5.5
	39	12	3.25	5	2		SDmin = 0.3
20	15	8	1.9				SDrange = 5.2
	29	12	2.4		2		SDr% = 226.1
	14	7	2.0				
	14	7	2.0				Kkkh = 10 Kkkh:K = 19.2%
	33	8	4.1			1	Mkkh = 17 Mkkh:Kkkh = 1.7
25	18	8	2.25				
	13	8	1.6				Kpl = 8 Kpl:K = 15.4%
	11	8	1.4				Mpl = 19 Mpl:Kpl = 2.4
	10	7	1.4				
	20	8	2.5		4		Kszem = 4 Kszem:K = 7.7%
30	30	16	1.9				Mszem = 4 Mszem:Kszem = 1.0
	14	8	1.75	1			
	23	7	3.3				* Hmax:
	20	8	2.5				Orr, N.A.
	11	8	1.4				Fragment momentum distributions and the halo.
35	15	5	3.0				p. 155–168.
	41	13	3.15			1	Ez a Hmax közlemény egyúttal
	40	12	3.3		1		a formálisan legerősebben
	15	5	3.0	1	2		dokumentált is – továbbá még:
	12	6	2.0				1 Mkkh, 5 Mpl.
40	20	11	1.8				NB:
	13	7	1.9				A 10 Kkkh-s közleményből 7 erősebben van formálisan
	30	10	3.0				dokumentálva, mint az átlag. –
	35	11	3.2				A sokat hivatkozók, a formálisan erősebben doku-
	33	12	2.75				mentálók használják a kiegészítő hivatkozási mód-
45	33	12	2.75	1			szereket is?
	20	8	2.5		1		
	21	12	1.75	3			
	26	8	3.25	1			
	18	8	2.25				
50	30	12	2.5			1	
	10	9	1.1				
52	7	12	0.6				
	1,110	474	2.3	17	19	4	

Balla Ildikó

Könyvtárosképzés, avagy a könyvtári munkára felkészítő képzés (kitekintéssel a periodikumokra)

Az utóbbi évek gyökeres átalakulást hoztak a felsőoktatásban. Mint számos képzés, az informatikus könyvtáros szak is átalakult, ha nem máshogy, hát tantárgypolitikájának struktúráját tekintve. Vajon ez a változás rávilágított-e a hiányosságokra, s változásokat generált-e a tantárgyakban? Vagy csak egy feszített tempójú képzési forma kialakítására volt elegendő? Kérdés tehát, hogy mit tanulhatunk meg az iskolapadban és mit csak tapasztalataink révén?

Bevezetés

A mai kor elvárása a modern könyvtár és a magasán képzett könyvtáros. A legtöbbször csak a digitális könyvtárakra, az adatbázisokhoz és az interneten található hatalmas információmennyiséghez való hozzáférésre, és az azokban való eligazodásra összpontosítanak. Az oktatás is erre a kérdéskörre helyezi leginkább a hangsúlyt, ami természetesen helyes hozzáállás, hiszen a technológia rohamosan fejlődő világában élünk, amely már begyűrűzött a könyvtárakba is. Ugyanakkor szem előtt kell tartanunk, hogy a professzionális szakemberek képzéséhez ma is jól átgondolt, biztos alapokon nyugvó és szervezett oktatásra van szükség, amely nemcsak a modern kor technikai eszközeinek kezelésére készíti fel a diákokat, hanem minden szakterület alapozó információinak pontos ismeretére, legyen szó könyvtárosságról, vagy bármilyen szakmáról.

A technika, technológia változásai gyorsak, türelmetlenek, agresszívak (főként a számítástechnikai, elektronikai, információtechnológiai területeken). Nem tudják és nem is akarják megvárni, amíg a felsőoktatás malmai lassan, de biztosan „megőrlik” a változásokat, és átalakítják magukat az új követelményeknek való megfelelésre. Ennek ellenére minden képző intézmény törekvése, hogy az adott időszakban hozzáférhető legkorszerűbb ismeretekkel készítse fel növendékeit. A tudás elavulási idejének hihetetlen lerövidülése miatt azonban napjainkban az átállás kétségbeesett versenyfutássá alakulhat. Időnként hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy a könyvtárosságnak nem csak technológiai oldala van. Azért nevezzük inkább hivatásnak és nem szakmának ezt a pályát, mert

tudjuk, hogy van benne valami állandó, valami örökérvényű. Olyan alapismeretekről van szó, amelyek azért fontosak, mert a modern technológia mellözése esetén is képessé tesznek bennünket feladataink ellátására és arra, hogy teljes mértékben kielégítsük az olvasók igényeit. Az alapértékek és információk állandósága teszi lehetővé, hogy bármilyen környezetben rugalmasan reagáljunk a lokális és a globális társadalom jelenségeire, üzeneteire, elvárásaira.

Ha tehát az alapképzés során sikerül az alapértékek és az alaptudás átadása, a könyvtárosság mindenkori értelmének, céljainak, küldetésének megismertetése, és ehhez kapcsolatosan az adott pillanatban ismert legkorszerűbb technológia alkalmazásának készségszintű elsajátíttatása, akkor jó alapokkal, és jó reményekkel indulhatnak neki a fiatal szakemberek az előttük álló pályának, hiszen a nyitottságot, a fogékonyságot, a problémaérzékenységet és a problémákra adandó adekvát szakmai reakciókészséget vihetik magukkal útravalóként.

Hazánkban a könyvtárosok felsőoktatásbeli képzése alig több mint fél évszázados múltra tekint vissza. Az oktatás stílusa és rendszere, a képzés tárgyainak összetétele mindig igazodott a kor elvárásaihoz. Ennek köszönhető, hogy „informatikus könyvtáros” szakként hirdetnek képzést még ma is 11 felsőoktatási intézmény minden tanévben. Hat egyetem (Budapest, Debrecen, Jászberény, Kaposvár, Pécs és Szeged) és öt főiskola (Baja, Eger, Debrecen, Nyíregyháza és Szombathely,) képzik még ma is a jövő könyvtáros utánpótlását a közelmúltban az oktatási rendszerben bekövetkezett gyökeres változások ellenére. A szak gondo-

zása a képző intézmények többségében a bölcsész- vagy társadalomtudományi karhoz tartozik, de találunk a természettudományi vagy gazdaságtudományi karhoz tartozót is. A képző helyek túlnyomó többségénél az oktatásért felelős tanszék neve magában foglalja a „könyvtár-informatikai” vagy „információtudományi” jelzőt, ami arra utal, hogy ma már ezt a szakterületet is áthatja az informatika.

Hajdan még különbözött az egyetemek és a főiskolák képzési struktúrája, a tanévek számából és a párosítható szakokból adódóan, mára azonban a *bolognai folyamat*nak köszönhetően minden intézmény egyszakos képzésként indítja el ezt a szakot államilag finanszírozott vagy költségterítéses alapképzésként, nappali és esetleg levelező tagozaton, olykor esti és távoktatásos formában is, egyaránt hat szemeszterre korlátozva a követelmények (180 kredit) teljesítési idejét. Az új rendszernek köszönhetően a képző intézmények többségében át kellett alakítani az eddig négy vagy öt tanévre tervezett képzéseket három tanévessé, aminek eredményeként a különböző intézmények képzési struktúrájukban közelebb kerültek egymáshoz, megkönnyítve ezzel közöttük az átjárhatóságot. Vannak apró különbségek a szak szervezésében, de a képzés lényege minden intézményben ugyanaz. Megismertetni, bemutatni és megtanítani az összes könyvtári munkafolyamat lényegét a diákoknak.

A képzések célja tehát, hogy az évek elteltével a diákok a könyvtár, az információszolgáltatás területén korszerű elméleti, történeti és gyakorlati ismeretekkel rendelkezzenek, s ezek birtokában képesek legyenek a különböző könyvtártípusok, valamint a szaktájékoztatási feladatokat végző intézmények szakmai munkaköreinek ellátására.

Könyvtári munkafolyamatok

A könyvtárban mint információszolgáltató intézményben hét munkaterületet tudunk megkülönböztetni. E területek munkafolyamatának elméleti és gyakorlati teendőit kell megmutatni, megtanítani a diákoknak, hogy majdan a való életben helyt tudjanak állni bármely könyvtár bármely munkaterületén.

Feldolgozás

A feldolgozás a könyvtárosi létnek olyan munkafolyamata, amelyet csak a könyvtárosok látnak. Nem takar mást, mint a könyvtárba beérkezett doku-

mentumok leltárba vételét, katalogizálását és könyvtári kellékekkel való felszerelését.

A leltárba vétel a dokumentumok legfontosabb adatainak (cím, szerző, kiadás helye, kiadás éve, ár, darabszám) bejegyzése a papíralapú vagy elektronikus leltárkönyvbe, és ellátása az ún. leltári számmal. A címleírás elkészítésekor szintén papír- vagy elektronikus formátumban történik meg a dokumentum adatainak rögzítése a megfelelő formai követelményeknek megfelelően, melyet a dokumentum-leírás vagy bibliográfiai adatfeldolgozás nevű tantárgy keretében van alkalmuk megtanulni a diákoknak a felsőoktatási képzés során. A könyvtári kellékek pedig olyan információhordozó kellékek (pl.: Cutter-jelzet, raktári szám, könyvcédula, katalóguscédula stb.), amelyek a dokumentumok könyvtári elhelyezését jelölik, visszakeresését segítik, és kezelését könnyítik meg. Ezek meghatározását és elkészítését szintén van alkalmuk megtanulni a könyvtár-informatikus diákoknak egy-két tantárgy keretében (pl.: könyvtár- és osztályozás stb.).

A feldolgozás lényegesen egyszerűbbnek tűnik, mint válaszolni a használók olykor bonyolultnak tűnő kérdéseire, útbaigazítást adni nekik a dokumentumok és információk rengetegében, azonban ez csalóka megközelítés. Néha ugyanis sokkal több időt és kitartást igényel egy-egy dokumentum pontos adatainak összegyűjtése – főleg retrospektív katalogizálásnál –, mint a helyes válasz megtalálása az információrengetegben.

A feldolgozó munka egészére a komplexitás jellemző. A hallgatónak nem különálló tantárgyak keretében kellene megismerniük a feldolgozó munka részfolyamatait, hanem egységes tevékenységként. A komplexitás érdekében az elmélet, a szemináriumi munka és a munkahelyi gyakorlat szerves egymásra hatására kellene összpontosítani a képzés és a gyakorlatok összehangolásakor.

Könyvtárközi kölcsönzés

Könyvtárközi kölcsönzéssel minden olyan könyvtárban találkozhatunk, amelyik tagja az Országos Dokumentum-ellátási Rendszernek. Ennek a szervezetnek és tevékenységnek a célja, hogy mindenki hozzájuthasson a számára szükséges, de az adott könyvtárban nem megtalálható – esetleg drága, vagy ritka – dokumentumhoz. A munkakör egy része megtanulható a képzés során, hiszen általános, szóban vagy írásban lezajló kommunikációról van szó két ember között, akik vagy ma-

gánemberként, vagy egy intézmény nevében nyilatkoznak. A tájékoztatás feladatkörére felkészítő kommunikációs tantárgyak erre a tevékenységre is képeznek, hiszen a tájékoztatás is történhet írásban (pl.: értesítés a kölcsönzési idő lejártáról). Mindezek mellett azonban ennek a tevékenységnek van számviteli vonzata is, és speciális nyomtatványok használatára is szükség van, amelyek kitöltése egyszerű, ha kellő felkészültséggel és ismeretekkel rendelkezik a hallgató a dokumentumtipológia tárgykerében. Ez sajnos nem minden képzésben jelenik meg oktatóként tanegységként, ezért fordul elő, hogy a dokumentum adatait olykor rossz helyre írják a nyomtatvány kitöltésekor, ami félrevezető.

A könyvtárközi kölcsönzés a modern technológiának köszönhetően egyre egyszerűbbé válhat az elektronikus dokumentumoknak, a szkennelésnek és fénymásolásnak köszönhetően, mivel elektronikus útvonal használatával nemcsak a költségek csökkenthetők, hanem az átfutási idő is csökken (a „papírmunka” anyagi vonzatai sajnos megmaradnak). Nem bonyolult tevékenységről van tehát szó, mégis sok apró speciális ismeretre van szükség ahhoz, hogy minimális idő alatt a legteljesebb szolgáltatást tudjuk nyújtani.

Menedzsment

Az oktatás egyik legszélsőségesebb, mégis legérdekesebb szakterülete a könyvtári menedzsment. Ez a munkaterület mindazon tevékenységeket magában foglalja, amelyek egy könyvtár felelősségteljes vezetéséhez szükségesek, legyen szó projektmenedzsmentről, humánerőforrás-menedzsmentről, stratégiai tervezésről, könyvtári gépesítésről és sok más vezetői tevékenységről. Az oktatásban minden tanintézményben megjelenik a tantárgyak keretében a könyvtári menedzsment, és előfordul, hogy vannak külön jogi, közgazdasági és marketinges (PR) képzések is, amelyek megkönnyíthetik a munkakörbe való beilleszkedést. Koránt sem elegendő azonban ez az egyébként is csak elméleti képzés ahhoz, hogy készség szinten tudjuk kezelni a gyakorlatban bonyolult gépezetként működő, embereket foglalkoztató gazdasági társaságot, a felmerülő döntési és konfliktushelyzeteket.

Periodikumok

Nagyobb könyvtárakban külön osztály, kisebbekben egy-két ember foglalkozik ezzel a dokumentumtípussal, amelyet a könyvtárak többségében

különgyűjteményként kezelnek. Ezzel a szemlélettel kapcsolatban azonban a napilapok létjogosultságát tekintve ma már másként kellene vélekedni, mert már nemcsak a szakkönyvtárakra jellemző, hogy sok időszaki kiadványt fizetnek elő, hanem a közkönyvtárak többsége is járátja a fontosabb és közérdekű napi, heti és havi lapokat.

Arra is gondolnunk kell, hogy ez a dokumentumtípus is önálló gondozó személyzetet igényel, amely tájékoztatni tud belőlük és róluk, feldolgozni és kezelni képes őket minden problémás tényezőjükkel együtt. Hiszen az időszaki kiadványoknál minden speciális: a rendelése, a feldolgozása, a tárolása, a szolgáltatása. Nem kevés gyakorlatot és türelmes hozzáállást igényel ennek a területnek a megismerése. Ehhez képest az esetek többségében az oktatás során a legjobb esetben is csak a dokumentumtipológia vagy a sajtóismeret című tárgyak keretein belül kerülnek tisztázásra a különböző időszaki kiadványtípusok fogalmai, és talán a történeti vonulatokkal, korszakokkal ismerkedhetnek meg a diákok a könyvtártörténet vagy kifejezetten sajtótörténet című tárgyak részeként. Az erre a dokumentumtípusra jellemző problémás tulajdonságok (pl. számozási rendellenességek, periodicitási problémák, kapcsolati viszonyok stb.), esetek bemutatására és tisztázására azonban talán egyetlen intézményes alapoktatás keretében sem kerül sor.

Reprográfia

Ez az a munkafolyamat, amelyet sok könyvtár csak részben vállal fel, hiszen többletmunkát jelent a hagyományos könyvtári tevékenységek mellett. A reprográfiai tevékenység a dokumentummásolás és a kiadványszerkesztés. Ez egyrészt többletmunka, mert olykor a könyvtár tulajdonában lévő, vagy csak bérelt fénymásoló állapotmegőrzésének érdekében maguk a könyvtárosok végzik az esetlegesen kért másolatok elkészítését. Másrészt akkor is többletmunka, ha maguk az olvasók végzik a fénymásolást, hiszen a fizikai másolatkészítés mellett a plusz bevételnek számító jövedelmet megfelelő módon kell könyvelni a törvényesség betartása érdekében, és a felhasznált nyersanyagok (papír, festék) utánrendeléséről is gondoskodni kell, mely logisztikai feladatokat von maga után.

A kiadványszerkesztési feladat pedig kifejezetten csak nagy – általában felsőoktatási – könyvtárakban jelenik meg, amelyek saját kiadvány megjelenítésével is foglalkoznak. Ehhez többnyire önálló

munkaerőre van szükség, aki teljes munkaidőben ezzel a munkafolyamattal és a kapcsolódó tevékenységekkel foglalkozik (megfelelő speciális stilisztikai, kiadványszerkesztési és kiadói ismeretek birtokában).

Ami a kiadványszerkesztést illeti, ennek a speciális területnek az ellátására a felsőoktatásbeli évek alatt legfeljebb kötelezően választható tantárgyak (kiadványszerkesztés, irodai informatika stb.) készítenek fel. A modern irodai eszközök használatával pedig csak gyakorlati idejük alatt találkozhatnak a diákok, mert a tananyaguk nem része ez a fajta felkészítés, hiszen a tradicionális könyvtáros élet nem tekinti ezt a feladatkört hangsúlyos kérdésnek, pedig egyre inkább szerves részét képezi a mindennapos könyvtári életnek.

Szakreferensi feladatok

Szakreferens olyan könyvtáros lehet, aki egy vagy több szakterületet részletesen ismer. Ismeri annak struktúráját, hierarchiáját, szakszavait és speciális kifejezéseit. Feladata, hogy az általa ismert szakterülethez tartozó dokumentumokat ellássa a megfelelő tárgyszavakkal és szakjelzetekkel, meghatározva ezzel a dokumentum helyét a könyvtári szabadpolcos elhelyezésben és a visszakeresési segédleteket, amelyek segítik az eligazodást mind az olvasóknak, mind a könyvtárosoknak a tematikus keresésnél.

A szakreferensek munkája olykor találkozhat, összefonódik a tájékoztatás munkafolyamatával, hiszen szakkönyvtárakban kifejezetten maguk a szakreferensek végzik a szaktájékoztatást annak érdekében, hogy a legspeciálisabb információk is rövid idő alatt juthassanak el az olvasóhoz. Ennek a munkafolyamatnak a kiszolgálásához elsősorban egy szakterület részletes ismeretére van szükség, amelyet eddig a kétszakos képzések tettek lehetővé, ma pedig az ún. minor szakok felvétele old meg. Az új rendszer hátránya azonban, hogy minor szakot felvenni nem kötelező, így lesznek olyan diplomás könyvtárosok, akik első diplomájuk megszerzésével nem tudják majd egy szakkönyvtár ilyen munkaterületét ellátni, csak további kemény tanulás után. Vannak ugyan ún. speciálkollegiumok (pl. EU információs rendszerek, információs források – agrártudomány), amelyek bemutatnak egy-egy szakterületet, annak struktúráját, felépítését, szakszavait és adatbázisait, emellett azonban komoly továbbképzésre és több éves gyakorlatra van szükség, hogy maradéktalanul megfeleljünk az olvasói elvárásoknak.

Tájékoztatás

A könyvtárban az egyik legfontosabb és talán az egyetlen olyan munkafolyamat, mellyel az olvasó közvetlen módon is találkozik, a tájékoztatás. Elnevezése sugallja, hogy információszolgáltatásról van szó a könyvtár irányából a felhasználók felé a könyvtáros kollegák segítségével közvetítve. A könyvtáros ezen a munkaterületen ugyanúgy hasznosítja az empatikus, a kommunikációs készségét, mint szakmai tudását és rátermettségét, hiszen itt a legegyszerűbb hétköznapi kérdéstől a legbonyolultabb szakmai kérdésekig mindennel találkozhat az ember.

A tájékoztatás feladatkörébe tartozik nemcsak a könyvtárral, a szolgáltatásokkal és a dokumentumok információtartalmával kapcsolatos tájékoztatás, hanem a kölcsönzésekkel, beiratkozással kapcsolatos ügyintézés is. Ez tehát sokrétű és korántsem egyhangú terület. Itt kamatoztathatják az oktatás során elsajátított, a könyvtári és információs szolgáltatások nyújtásához elengedhetetlenül fontos kommunikációs és informatikai ismereteket.

A legfontosabb tehát, hogy a szakirodalomban való tájékozódás és a világhálón rendelkezésre álló hatalmas mennyiségű információ tartalmi értékelésének, a releváns információk kiszűrésének problémája mellett gyors és hatékony formában megfelelően tájékozott és tájékozódni tudó szakember legyen ebben a beosztásban.

A munkakör betöltéséhez a legfontosabb, hogy:

- legyen képes az információ pontos megfogalmazására;
- ismerje a könyvtár felépítését és szolgáltatásait;
- legyen képes a legmegfelelőbb információforrás (könyv, tankönyv, folyóirat, adatbázis) kiválasztására;
- ismerje a dokumentumok használati szabályait, elérési lehetőségeit;
- legyen tisztában az internet adta lehetőségekkel.

Ennek a munkakörnek a szakmai ellátásához a megfelelő képzést minden intézményben megkapják, hiszen a képzés során a tantárgyak 70–80%-a erre a tevékenységi körre készít fel. A bibliográfiáktól kiindulva a kommunikációelméleten, pszichológián, olvasásszociológián keresztül az adatbázisismeretekig – és még sorolhatnánk a különböző címekkel ellátott tantárgyakat – mind ennek a feladatkörnek az eredményes ellátásához segítik hozzá a könyvtáros hallgatókat. Valójában azon-

ban ma már ebben a feladatkörben is megjelennek olyan tennivalók (pl. számla vagy nyugta kiállítása, összesítése, kölcsönzési statisztika készítése, fénymásoló, szkennelkezelése, felhasználók képzése), melyeket esetenként meg sem említene az oktatás folyamán mint feladatokat.

A képzés tehát ...

Legyen szó tehát egyetemi vagy főiskolai képzésről, ma már nem kell különbséget tennünk a bolognai folyamatnak köszönhetően, hiszen a képzés átalakult három lépcsőssé, amelynek első lépcsője a hat félévet kitöltő BSc (alap)képzés, ezt követi a négy félévre tervezett MA (mester)képzés, majd legvégül az arra önmagukat alkalmasnak érző diákok számára a PhD (tudományos)képzés. A három ciklusból egyelőre minden intézmény csak az alapképzésre kapott egységesen engedélyt, esetenként csak ideiglenesen, különböző feltételekhez kötve. A további lépcsőfokok tanmenetének kidolgozása még további kemény munkát igényel, hogy az előírt akkreditációs követelményrendszereknek mindenben megfeleljenek.

Az alapképzést illetően a következő fő tantárgyak alakultak ki mind a hagyományokat, mind az új informatikai trendeket figyelembe véve:

- könyv-, könyvtár- és írástörténet;
- formai és tartalmi feltárás (hagyományos és számítógépes katalogizálás, osztályozás, a tartalmi feltárás természetes nyelvű eszközei, számítógépes tartalmi feltárás lehetőségei stb.);
- könyvtártan (könyvtárak szerepe, típusai, jogszabályok, szabványok stb.);
- hagyományos és internetes könyvtári tájékoztatás;
- kommunikáció és informatikai alapok (programozási alapismeretek, multimédia, HTML programozás, adatbázisok kezelése stb.).

Mindezeket a főtárgyakat ún. speciális kollégiumok egészítik ki (pl. angol nyelvű szakszókincs, EU-ismeretek, multimédia ismeretek, képfeldolgozás, HTML feldolgozás, Windows és Linux alapismeretek és még sorolhatnánk).

A könyvtárosképzésben olyan speciálkollégiumok kidolgozásán fáradoznak, amelyekkel a speciális könyvtári ismeretek elsajátítása és az információszerezés minél hatékonyabban megoldható. Mind ezt a mindenkori elvárásoknak megfelelően kidolgozva, a kor igényeihez igazítva. A nyolcvanas években például különlegesnek számított és kurrens igényeket elégített ki két speciálkollégium:

„kiadványszerkesztés” és „népszerű irodalom”. A kiadványszerkesztés elnevezés alapvető szövegszerkesztési és tipográfiai ismeretek átadását tartarta. A népszerű irodalom pedig az akkor fénykorát élő „bestseller” irodalom bemutatására törekedett, mely műfaj magába foglalta a ponyva, giccs, detektívregény, katasztrófatörténetek stb. kikapcsolódást, szórakozást kínáló olvasmányfajtaikat. Nyitva hagyva ezzel a fejlesztés lehetőségét a dokumentumirodalom számára.

Az alapképzésen túl tehát létszükséglet lenne, hogy szabadon vagy kötelezően választható tantárgyakon keresztül megismerjék a diákok azokat a tevékenységi területeket, amelyek ha minimális mértékben is, de megjelenhetnek a hagyományos könyvtári munka folyamán, a multifunkciós irodai eszközök használatától kiindulva, a könyvelési teendőkön keresztül a marketinges tudnivalóig. Mindezek mellett egy adott szakterület részletes megismerésére – legyen szó könyvtáron belüli szakterületről, vagy más tudományterületről – már csak azon képzőintézetekben van lehetőség, ahol indítanak ún. szakirányokat vagy minor képzést, melyek egy adott, speciális szakterület teljes mértékű bemutatására irányulnak.

A szakirányok közé tartozik a webprogramozó, információbróker, iskolai könyvtáros, web-publikátor, információmenedzser, gyermekkönyvtáros, nyilvános és iskolai könyvtáros, és még sorolhatnánk, amelyek ma a könyvtárosképzésben elvégezhetők. Minor szakként pedig elméletileg bármely egyéb szak tárgyait felvehetjük, aminek egyetlen akadálya, hogy a hirtelen jött oktatási rendszer-átalakítás során bekövetkezett változások miatt még nagyon nehéz összeegyeztetni a kötelezően felveendő minor szakos tantárgyak órarendi elrendezését a főszak tantárgyainak időbeosztásával.

A lényeg a minor képzés és a szakirányos tantárgyak oktatásánál is ugyanaz. A szakirányos tantárgyak oktatása során teljes mélységig feltárják az adott terület alapismeretait, összefüggéseit és magának a szakterületnek a lényegét a diákok előtt.

Tekintsük például az időszaki kiadványokat. Dokumentumtípusként a könyvtárak többségében megjelenik (többnyire különgyűjteményként kezelve), és fizikai létén kívül minden – az előző fejezetben felsorolt – könyvtári munkafolyamatban felbukkan kezelendő egységként. Ezzel együtt csak egyetlen intézmény hirdetett meg külön-

gyűjtemények címmel a közeljövőben választható szakirányt. A képzésnek a lényege lenne, hogy felkészítsen a könyvtárban esetenként megjelenő különgyűjtemények kezelésére, tartalmazzanak azok bármilyen adathordozót (pl.: hanglemez, kotta, térkép, kézirat, időszaki kiadvány, régi nyomtatvány, képeslap, stb.). Azonban ha a különgyűjtemények sokaságának számát és a periodikumok szövevényes világát tekintjük, rájövünk, hogy az a kétvényi speciális felkészülés ahhoz sem elegendő, hogy teljes részletességgel megismerkedjünk például az időszaki kiadványok világának sajátosságaival. Ahhoz pedig még kevésbé, hogy az összes lehetséges különleges dokumentumtípus részletes kezelését megtanuljuk.

Szembesülnünk kell tehát a ténnyel, hogy az időszaki kiadványok kérdéskörével sem az alapképzésben, sem a speciálkollégiumok, sem a választható szakirányok révén nem tud megismerkedni a diák olyan részletességgel, hogy frissen végzett könyvtárosként zökkenőmentesen feltalálja magát egy könyvtárban, amely időszaki kiadványokkal is foglalkozik.

Korábban jeleztem, hogy a hagyományokhoz, a gyökerekhez való ragaszkodás biztos alapot teremt a képzésben. Az időszaki kiadványok világa, annak ismerete és kezelése is ezt a tendenciát igazolja. Szükség lenne ugyanis az alapképzés során olyan tantárgyakra, amelyek teljes részletességében bemutatják ezt a dokumentumtípust, a kezelésüket és a problémás eseteket is beleértve, hogy ne érje meglepetésként a frissen végzett könyvtárost, ha rábízzák például az időszaki kiadványok érkeztetését. Alapos, problémákat is feltáró alapképzés után pedig már lehet a kor szellemének és elvárásainak megfelelő – akár ehhez a kiadványtípushoz speciálisan kapcsolódó – ismeretek megszerzésére is összpontosítani, hogy azért a digitális világban se vesszen el a könyvtáros.

A képzés tartalma tehát még bizonyos területeket illetően kiegészítésre vár. Reményeket persze bátran fűzhetünk a jövőben kidolgozásra kerülő MA képzésekhez és újfajta szakirányos akkreditált továbbképző tanfolyamok indításához. Következtésként pedig megállapíthatjuk, hogy továbbra is a kötelezően előírt könyvtári gyakorlatok, de még inkább a pályakezdő évek tanítanak meg bennünket nemcsak például az időszaki kiadványok kezelésére, hanem a ma már a könyvtárakba is beköltözött modern, digitális eszközök használatát igénylő újfajta könyvtári életre.

Irodalom

- BARTOS Éva: A könyvtárosok jövője: a könyvtárosképzés jövője. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 53. köt. 9. sz. 2006. p. 404–408.
- BARTOS Éva: Küszöbön a magyar könyvtárosképzés átalakulása. = Könyv, könyvtár, könyvtáros, 5. sz. 2004. p. 3–8.
- KARÁCSONY Gyöngyi: Felhasználóképzés a felsőoktatásban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 48. köt. 12. sz. 2001. p. 489–492.
- KOVÁCS Katalin: Tanulmányok az oktatásról és a szakmáról: negyvenéves a szombathelyi könyvtárosképzés. = Könyvtári Figyelő, Ú. f. 12. (47.) köt. 3. sz. 2002. p. 551.
- A magyar könyvtárosképzés jövője. <http://www.ki.oszk.hu/old/dok/jovokonyvtaroskepzes.rtf>
- PÁLVÖLGYI Mihály: Az informatikus könyvtáros képzés helyzete és tendenciái: veszélyek és lehetőségek. = Könyvtári Figyelő, Ú. f. 15. (51.) köt. 1. sz. 2005. p. 19–29.
- RÉTFALVI Gábor: Könyvtárosképzés és katalogizálás. = Könyv és Nevelés, Ú. f. [2. köt.] 4. sz. 2000. p. 108–113.

Beérkezett: 2007. VIII. 6-án.

Balla Ildikó

a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Kenézy Élettudományi Könyvtár Gyarapítási osztályának munkatársa.

E-mail: ildiko.balla@gmail.com

Kőrös Kata – Somogyi Tamás – Takács Dániel

Adattármustra. Zene

A sorozat egyes számaiban független szakértők értékelik a magyar nyelvű internet könyvtári szempontból fontos tartalomszolgáltatásait megadott szempontok szerint; ez alkalommal a magyar zenével kapcsolatos információforrásokat. A bírálatok a használók számára fontos kezelőfelülettel, keresőrendszerrel, tartalommal és metaadatokkal foglalkoznak. Az értékelések egyrészt segítséget nyújtanak a rendszerek minél eredményesebb használatához, másrészt felhívják a fejlesztők és karbantartók figyelmét a szolgáltatás hiányosságaira, a jövőbeli minőségi javítások érdekében.

Magyar Népzenei Archívum

Honlap: <http://www.nepzene.kfki.com>
Értékelés dátuma: 2007. október 29.
Értékelő: Kőrös Kata

Általános értékelés

A Magyar Népzenei Archívum a 2001-ben megjelent *Régi magyar népdaltípusok* multimédiás CD-ROM internetre átdolgozott változata. A CD-ROM pontos adatai nem szerepelnek az oldalon. Az adatbázis a KFKI Számítástechnikai csoport fejlesztése, a bevezető szöveget követő egyik csatló az ő oldalukra mutat. Nem egyértelmű, hogy a csoport mely tagja felelős a fejlesztésért, a CD-ROM kiadási adatai szerint a KFKI ISYS Informatikai Kft., de a csoport oldalán erről nem kapunk információt.

Az archívumban a CD adatai szerint az elmúlt száz év népzene gyűjtéséből 1831 hangzó példa, 2292 kotta és 228 fotó áll rendelkezésünkre, sok hasznos keresési szempont szerint rendszerezve.

Az adatbázis különlegessége, hogy a fejlesztők definiáltak egy olyan kottaleíró nyelvet (*Visual Notation Format*), amely kották tömör ábrázolását teszi lehetővé internetes környezetben. Ennek segítségével kirajzolhatók és szerkeszthetők a kottaképek. Lehetővé vált a dallamok keresése és összehasonlítása azáltal, hogy a program születésekor – a világon egyedülálló módon –, idővetemítéssel módszer segítségével kiszámítható lett az eltérő hosszúságú, és különböző ritmusú dallamok rokonsági foka.

A jól felépített, szakmailag jelentős adatbázis gazdag anyaga a keresési és összehasonlítási funkciók sokszínűségével egyaránt alkalmas arra, hogy zenekedvelő érdeklődők, énektanárok, zenészek ismeretterjesztő adattáraként szolgáljon, vagy komoly tudományos kutatások alapja legyen.

Az adatbázis jövőbeli fejlesztésére vonatkozó adatokat nem találtam, karbantartásáról nem tájékozhatnám. A látogató úgy érezheti, az oldal nem fejlődik tovább, pedig az ilyen nagyszerű program mindenképpen bővítést kíván.

A tesztelés tapasztalatai alapján a következő területeket lenne érdemes fejleszteni:

- A honlap akadálymentesítése. Tartalmánál fogva az oldal hasznos lehetne vakok és gyengén látók számára is, de a keresés nem működik egy egyszerűbb felolvasóprogrammal (pl. Hírmondó), a hangfájlokhoz így nem lehet hozzáférni. Lista vagy katalógus készítése elérhetővé tenné az egyes tételeket.
- Idegen nyelvű tájékoztató szöveg és keresőfelület kialakítása. Egy nemzetközi nyelven írt használati útmutató, és a projektet bemutató szöveg hozzáférhetővé tenné a programot a magyar népzene külföldi kutatói számára.
- További szempontok bevonása a leírásba: finomítani a keresést, ha a példaanyagok nyelvjárását pontosabban meghatároznák, vagy kereshető lenne az adott népdalhoz köthető népszokás (jelenleg csak egyes műfajmegjelölések utalnak erre).
- Hasznos lenne a böngészési lehetőség. A dallamtípusok nevei összekötve a variánsok kezdősorából készült listával felhasználóbarátabbá tenné a rendszert.
- Ha kereshetők lennének a kapcsolódó fényképek, az eddig csak illusztrációként szereplő

anyagok információforrássá válnának. Ehhez a képek strukturáltabb leírására van szükség.

- Lehetőséget kellene teremteni a felhasználói visszajelzésre. Interaktívabbá tehető az oldal, ha fórumok köré szerveződhetnének a népdalkedvelők, saját képekkel színesíthetnék a gyűjteményt. Ha egyes rekordokhoz megjegyzéseket fűzhetnének (pl. a népdalok mellett „En így ismerem:” típusú rovat), újabb változatokkal bővíthetne a tartalom.
- A különleges dallamhasonlító fejlesztést akár térítés ellenében más adatbázisok, felhasználók számára elérhetővé téve mind nagyobb körben kutathatók lennének a hasonlósági vonások. Ki lehetne mutatni a könnyűzenében megjelenő népzenei motívumokat, vagy külföldi divatos dalok és hazai szerzemények egymásba épülését. A szoftver közzététele, továbbfejlesztése, bővítése további funkciókkal a kottaleíró nyelv szélesebb körű felhasználását tenné lehetővé.
- A hazai népzenei adatszolgáltatók közös keresőfelületének kidolgozása, szabványosított adatok összegyűjtése hatalmas, de nagyszerű feladat lenne. Mindenesetre törekedni kell az együttműködésre, és megteremteni a lehetőséget a népzenei rekordok cseréjéhez.

Az adatbázis továbbfejlesztésével, a honlap funkcióinak bővítésével a Magyar Népzenei Archívum a SZTAKI nagyszerű keresői közé emelkedhetne; a tartalom bővítésével, a felhasználók bevonásával és más hasonló témájú tartalomszolgáltatók együttműködésével az oldal a magyar népzenei, és népi hagyományörzésének egyik központi, közösségi oldalává válhatna.

Részletes értékelés

Felület, használhatóság, segítség

- A kevés grafikus elemmel díszített, ízléses nyitóoldalon rövid bemutatkozó szöveg olvasható. Innen juthatunk a részletes tájékoztatóhoz, a fejlesztők oldalához, vagy a kereséshez.
- A részletes tájékoztatóban hosszabban olvashatunk a népzene gyűjtés múltjáról és az archiválás történetéről. Itt írnak az adatbázis céljairól, bár az eredeti CD-ROM-ról nem kapunk bővebb információt, címe is csak a használati útmutatóban olvasható.
- A Szerzők menüpont az adatbázis impresszuma; a főszerkesztő és néhány munkatársa elérhetőségét találjuk itt. Hogy kihez fordulhatunk kérdéseinkkel, arra nem derül fény, csak a tipográfiai megkülönböztetés sejteti, hogy a szoftvert az in-

ternetes verzióhoz átdolgozó *Pataki Balázs* az illetékes.

- A program használatához részletes súgót készítettek. Az egyes keresési feltételek leírása világos, átlagos felhasználó számára érthető, bár a *form* kifejezés helyett szerencsésebb lenne az *úrlap*, a *plugin* helyett a *beépített eszköz* használata.
- Hasznos lenne azonban egy, a népdalok stílusát részletesen leíró magyarázat, ami a népzeneben kevésbé jártas látogató segítségére lehet. (Mit jelent a „kisambitusú”, vagy a „pszalmodizáló” kifejezés.)
- Nem ártana, ha a Súgót keresési példákkal egészítenék ki, így egyszerűbb lenne átlátni a sokféle keresési mód és kombinálható funkció működését.
- Az egyes keresési űrlapoknál külön Súgó gomb mutat a használati útmutató megfelelő pontjaira. A szövegen belüli tájékozódást megkönnyíti a horgonyok használata.
- Nehéz az egyes űrlapok között mozogni. Nincs lehetőségünk a keresés előtt választani közülük, és csak a második felületről tudunk mindkét űrlaphoz jutni. A navigációt megkönnyítené egy állandó fejléc, ahonnan űrlapot választhatunk.
- Az alkalmazások teljes megjelenítéséhez sajnos csak az Internet Explorer 5.x verziója használható. Sem karakteres, sem más típusú (Firefox) böngészővel nem kereshetők a tartalmak. Szerencsére a nyitóoldalról lehetőségünk van megfelelő böngésző letöltésére.
- Az akadálymentes használat útjába áll, hogy a keresőmezőkben, találatokban a betűméret nem változtatható.
- A tájékoztató szövegek és a keresőfelület egy nyelvű.
- Az oldalon semmilyen adatot nem találtam arra vonatkozólag, hogy az adatbázist hányan használják, a rendszert szeretnék-e bővíteni, karbantartják-e.

Keresőfunkciók, találatok

- A kereséshez három űrlap áll rendelkezésünkre: a dallampéldák, a dallamtípusok, és a kották keresője.
- A dallampéldák keresésekor listából választhatjuk ki a keresett dallam műfaját, előadásmódját, a gyűjtés helyét (vármegye- és településponossággal), a használt dialektust, és a gyűjtő nevét. Szűkítésként megadhatjuk a gyűjtés időpontját. A hangzó népzenei példákhoz tartozó néhány versszaknyi szövegekben szavakra, kifejezésekre, vagy szórészekre kereshetünk. A rendszer megkülönbözteti a kis- és nagybetűket, így csak

akkor járunk sikerrel, ha tudjuk, hogy sorkezdő helyzetben szerepel-e a keresett szó. Nincs mód ékezetek nélküli keresésre, ami gondot okozhat, mivel a népdalszövegek írásmódja gyakran tükrözi a tájnyelvi alakok kiejtését (1. ábra).

- Sajnos az adatközlők nevei közötti keresés egyáltalán nem működik.

1. ábra A dallampéldák űrlapja

- A második űrlap a különböző népdalváltozatokból képzett elvont dallamtípusok keresésére szolgál.
- Lista alapján választhatjuk ki a dallamok stílusát és a kádencia vagy szótagszám képletét. A súgó szerint ezek a funkciók csak előzetes szűrés után, vagyis a főkadencia és az első sor szótagszámának megadásával használhatók. A gyakorlatban az előbbi nem működik, az utóbbi pedig szükségtelen (2. ábra).
- Kereshetünk a típusnevek szövegében, de az ékezetek és a nagybetűk itt is korlátozzák a találati listát.

2. ábra A dallamtípusok űrlapja

- A kottázás lehetősége teszi igazán izgalmassá az adatbázist. Nagy kár, hogy ez a funkció nem működik teljesen. A legnagyobb tudományos lehetőséget kínáló funkció, bár a Súgó említi, hiányzik. Nem áll módunkban beilleszteni a találati lista kottáiból kijelölt részletet a kottakeresőbe. Az oldalon egyáltalán nem találunk *Beillesztés* feliratú gombot, így dallamhasonlítás csak a hangok egyenkénti bekottázása után lehetséges.
- A kottabeíró eszköztár segítségével hangsorokat írhatunk be egyszerű egérművelettel, és megke-reshetjük, mely dallamtípusokban fordul elő pont ilyen vagy ehhez hasonló motívum. A hasonlóság mértéke százalékosan állítható, kereshetjük a hangsort a népdal megadott számú soraiban, kizárólag ritmus, vagy dallambeli egyezések, esetleg mindkettő figyelembevételével. Megtalálhatjuk a beírt részlet bármilyen hangmagasságba áthelyezett variánsát, de kereshetünk kizárólag a hangok sorrendjére, a hangismétléseket figyelmen kívül hagyva (Motívumkeresés).
- A hangsorok létrehozásakor különböző ritmusértékű hangjegyeket helyezhetünk el, és beállíthatjuk az előjegyzést, módosító jeleket. Egyetlen kattintással kezdhetünk új kottába, de közben is módosíthatunk a jobb egérgomb használatával.

3. ábra A kottakereső

- Az űrlapok szűrői együttesen szabják meg a keresési feltételeket, nincs lehetőség külön kezelésükre. Mivel a kiválasztott feltételek egyszerre nem jelennek meg, bonyolult a kombinált keresőkérdés összeállítása. Az alaphelyzet visszaállítására csak az összes űrlap törlésével van mód, nem lehet visszatérni az előző kereséshez, sem tovább szűkíteni. Áttekinthetőbbé válna a rendszer, ha élnének ilyen funkciók, és külön kezelhetnénk a három keresőt (3. ábra).

- A keresésnél beállíthatjuk, hány találat jelenjen meg, viszont ha ez a szám kevesebb, mint a találatoké, nem tudjuk a teljes listát megtekinteni, nincsenek lapozható oldalak. Ráadásul ez a beállítás utólag nem módosítható, csak a böngésző vissza opciójával.
- A találati listában betűrendben jelennek meg a dallamok típusnevei, a lista nem rendezhető más szempont alapján. A kiválasztott tételre kattintva a képernyő másik oldalán jelenik meg az elvont dallamtípus adatlapja.
- Az adatlapon szerepelnek a keresési feltételeknek megfelelő adatok (a dallamtípushoz tartozó típusszám, stílus, szótagszám, kadenciaképlet), és az elvont dallam kottája. A hangsort meghallgathatjuk a számítógép szintetizált hangján egy beépített lejátszó eszközzel, vagy letölthetjük (MIDI formátumban). Az adatlap elmentésére nincs lehetőség (4. ábra).

4. ábra A dallamtípus adatlapja

- A típusnevek melletti háromszög jelzi, hogy van-e gyűjtésből származó hanganyag az adatbázisban. Erre kattintva a kapcsolódó tételek az anyagok gyűjtési helye és az előadásmód betűrendjében jelennek meg. Adatlapjukon az előadóra, dialektusra, a gyűjtés helyére és idejére vonatkozó adatok mellett gyakran találunk illusztrációként szereplő képeket is: jellegzetes néprajzi tájakról, motívumokról, hangszerekről, népszokásokról. Egy kép több dallamhoz tartozik, de nem tudunk keresni az így kapcsolható dallamokra.
- Az adatlapon meghallgatható, vagy MP3 formátumban letölthető a népzenei anyagok egy-egy részlete. A 30–60 másodperces felvételeken a dallamtípus egy variánsának első versszakát hallhatjuk. A versszak szövege kereshető szövegként jelenik meg, helyesírási szempontból viszont sokszor következtelen, és a felvételek minősége miatt érthetetlen részek lejegyzésénél nem egységes jelölési rendszerrel dolgoztak.

5. ábra Egy felvétel adatlapja

- Problémát jelenthet, hogy a gyűjtött hanganyagok adatlapja nem jeleníthető meg a típuspéldával egy időben. Az adatlapok között nincs közvetlen kapcsolat, a típusba tartozást csak a találati lista jelzi (5. ábra).
- Az adatlapokon nincs feltüntetve minden adattípus, a találati lista oldalán pedig a keresőkérdés, így nehéz eligazodni a tételek között. Ha vármegye alapján keresünk, nem kapunk információt a tételek műfajáról, csak ha a népzenei példa adatlapjára váltunk.
- A lista megjelenítésében gyakoriak a hibák: a többi sornyi hosszúságú dallamtípusok nevei sokszor csak félig látszanak, és előfordul, hogy a legutolsó tétel mellett hiába kattintunk a háromszögre: semmi nem történik.
- Nyomtatható verziója nincs sem a találati listának, sem az egyes adatlapoknak.

Tartalom, minőség

- Az anyagok a *Magyar Néprajzi Múzeum* és az *MTA Zenetudományi Intézetének* archívumából, és magángyűjteményekből származnak.
- Csak régi stílusú népdalok vannak az adatbázisban, így is hihetetlenül széles választékát kapjuk magyar népzenei hagyományainknak.
- Az összeállítás érinti az öt nagy népzenei dialektusterület mindegyikét, a magyar történelmi vármegyék legnagyobb részét, a hangszeres és énekes zene különböző stílusú és hangvételi műfajait és típusait. A néphagyományok minden területét átölelő zene van jelen az adatbázisban a vidám csúfolódóktól, a lakodalmas daloktól egészen a sirató dallamokig.
- A sok szempontú feltárás és rendszerezés, a visszakeresés igen árnyalt, számos módon kombinálható formái hatalmas többlettértékkel látták el az önmagában is jelentős anyagot.
- Az elvont dallamok motívumainak kutatása, bevonása a keresésbe jól használható segítséget jelent a népzene tudományos vizsgálatában.

- A tartalom bővítésével, más típusú dokumentumok: képek, cikkek, szakirodalom feltárásával, és hanganyagokhoz csatolásával még sokszínűbb honlappá válhatna a Magyar Népzenei Archivum, a felhasználói kör bevonásával pedig igazi fóruma lehetne a népzene kutatóinak és rajongóinak.

Metaadatok, bibliográfiai információk

- A honlapon hozzáférhetővé tett hanganyagokat bőségesen ellátták kísérő adatokkal. Az adatok formája az adatbázison belül egységes, de nem szabványos. Hasznos lenne egy más néprajzi adatbázisból átvett, vagy saját kidolgozású teaurusz ezek egységesítéséhez. Gondolhatunk például a *Lajtha László Folklórdokumentációs Központ Audiovizuális Archivumának* kidolgozott néprajztudományi teauruszára. Egy ilyen fogalomtár használata kiküszöbölheti a gépelési hibákból, névváltozatokból adódó pontatlanságokat. Az adatbázisban kereshetünk műfajra lista alapján, de az egyes típusok között átfedések vannak: *betlehemes* kifejezésre 9 találatot kapunk, *betlehemezésre* viszont csak kettőt, ami a másik keresésre is találat; *csárdás* keresőkérdésre sem kapjuk meg a *friss csárdás* műfajjal jelölt dallamot. Figyelmetlenebb felhasználó így nem kapja meg a teljes listát.
- Más adatszolgáltatókkal való hatékony együttműködés reményében strukturált, szabványos metaadatok használatára lenne szükség. A magyar népzenei és néprajzi témájú adatbázisokban használt adattípusok hasonlóak, hasznos lenne együttműködést kezdeményezni egységes rendszer kidolgozására. Másrészt mintát jelenthetnek más zenei adatbázisok, például a *Budapest Music Centeré*, amelynek több ezer rekordja már elérhető az NDA-keresőn keresztül. Így más népzenei tárgyú adatbázisok tételeivel lehetne bővíteni a tartalmat, nemcsak hang-, de kép- és videofájlok kapcsolásával; akár a Nemzeti Audiovizuális Archivum népzenei témájú anyagait is beemelve az adatbázisba.

Budapest Music Center (BMC)

Honlap: <http://info.bmc.hu>

Fenntartó: BMC

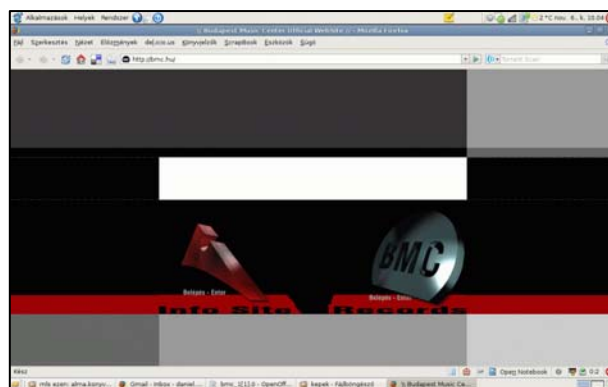
Értékelés dátuma: 2007. október 19–20.

Értékelő: Takács Dániel

Általános értékelés

A zenészek által alapított *Budapest Music Center (BMC)* 1996 óta üzemeltetett információs oldal, a BMC művész-, zeneadatbázis és zenei könyvtári katalógus az egyesület művészeti misszióját hivatott kiegészíteni. A zeneműkiadó mellett működik a *BMC Magyar Zenei Információs Központ*; ez a kettség jellemzi a honlapot is (6. ábra).

Az adatbázis tartalmazza a könyvtár kb. 65 000 tételes állományát, valamint a kiadóhoz kapcsolódó művek és művészek szintén tízezres nagyságrendű adatbázisát, a „BMC Records” pedig 134 tételt a katalógusban. A két rész annyira el van választva egymástól, hogy nehézkes átjutni a katalógusból az adatbázisba vagy a könyvtári katalógusba (utóbbiba lehetetlen is) és viszont. Ezzel komoly lehetőséget szalasztanak el: az ügyfél böngész az adatbázisban, azután ha szeretné megrendelni egy előadó CD-it, csak óriási kerülővel tudja megtenni. Ráadásul semmiféle tájékoztatót nem helyeztek el arról, hogy például: „ide kattintva megrendelheti a webshopban a művész(nő) lemezeit”, vagy „az albumot megrendelheti webáruházunkban”.

6. ábra A BMC nyitólapja

Az említett gondok szervezési hiányosságokra utalnak, ugyanúgy, mint az információs oldal széttagoltsága. A nehézkes keresési lehetőségek kiküszöbölése érdekében szerencsés lenne az „egyablakos” tájékoztatás szemlélete alapján újr gondolni a felhasználói felületet. Azt is megkockázatom, hogy a három adatbázist (művész/zenemű/könyvtár) is érdemes lenne egyben kezelni, így talán a webshoppal is könnyebb lenne az integráció.

A honlap ergonómiája is hagy maga után kívánivalókat, nemcsak az elrendezésben, hanem a

gyorsaságban is. Ez leginkább a gondatlan tervezés számlájára írható; túl sok az egyenként betöltődő modul, egy hosszabb találati listával pedig még széles sávú kapcsolatnál is hosszú a töltődési idő. A külső megjelenítés ötletszerűnek tűnik. A keresők meglehetősen átláthatatlanok, csak alapos ismerkedést, tanulást követően lehet őket kényelmesen használni. Ráadásul semmiféle plusz információ nem szerepel sem a honlappal, sem az adatbázissal kapcsolatban, és a megjelenített elérhetőségek sem ott vannak, ahol igazán szükség lenne rájuk (pl. a Zenemű-adatbázisnál a zenemű-info e-mail cím stb.)

Sajnos nem könnyíti meg a gép általi olvashatóságot a táblázatos tartalom-elrendezés, valamint a keretes megoldások. Hiányzanak az adatbázisok használhatóságát segítő többlétszolgáltatások, mint az e-mailés és közösségi felhasználást segítő: például rekord mentése, könyvjelzőzése, megjegyzések hozzáfűzése, téma- vagy címkefigyelés). Ezen kívül RSS-csatornát lehetne elhelyezni a különböző cikk-kategóriákra és tartalmakra is.

Az adatbázis az eddig kihasználtakon kívül még rengeteg lehetőséget rejt magában. Az oldal, komolyabb fejlesztés eredményeképpen mind üzleti, mind tudományos szempontból kiemelkedő helyet foglalhatna el a szakterületen. A következő fejlesztéseket javasolnám:

- az ergonómia újragondolása (milyen elrendezés lenne optimális a használónak, mivel lehetne gyorsítani az adatbázis használatát);
- az ún. web2.0-s eszközök bevonása (feedback – visszajelzési lehetőség mindenhol, RSS, könyvjelzőzés, virtuális könyvespolc/hangtár létrehozása, ennek megosztása másokkal, hozzászólási lehetőség, nyílt csatlakozási pontok (API) létrehozása, hogy akinek kedve van, írhasson hozzá egy Google/Netvibes keresőt stb.);
- üzleti szempontú fejlesztések (a használók motiválása, segítése a vásárláshoz/ban az adatbázis, a katalógus és a webshop szorosabb összekötésével, letölthető bannerek, ikonok, akár reklámok elhelyezése).

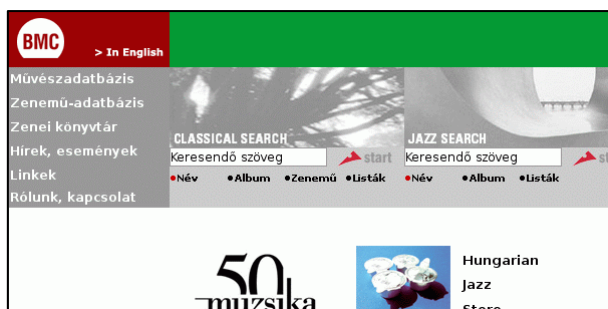
Részletes értékelés

Felület, használhatóság, segítség

- A felület meglehetősen kezdetleges. A tartalom száraz közlésén kívül nem sokat kínál, számos lehetőség hiányzik (interakció, címkézés, külső források, galériák). A „spártaira” sikerült menüsor elhelyezése nem túl szerencsés. Jó lenne kettébontani a menüt; felülre (kapcsolat, elérhetősé-

gek, regisztráció, feedback) és baloldalra (könyvtár, katalógus, adatbázis, keresők, csatolók, valamint a jövőbeni integráció esetén a webshop is) áthelyezni a funkciókat. A kezdőlapon lehetne megjeleníteni az aktuális híreket, eseményeket, tudnivalókat (akár naptár segítségével), és az egész lapot elfoglaló ikonokat kisebb méretben oldalra vagy alulra elhelyezni. Az aktuális pozíció nem tükröződik mindig a fejlécben vagy a menüben, illetve ahol igen, ott meglehetősen következtelenül. Az egységes megjelenítés legfőbb akadálya a keresőablakok pozíciója; ezen segíthetne a keresők összevonása, egységesítése.

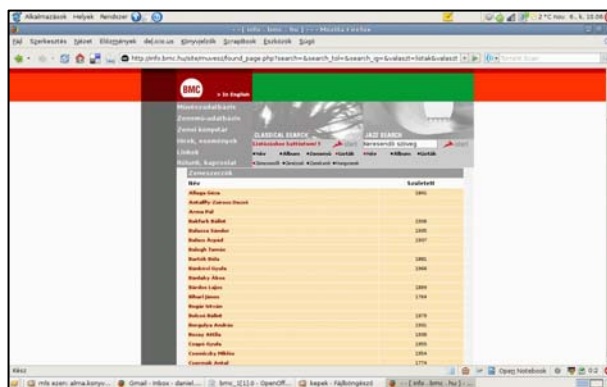
- Pozitívum, hogy az angol nyelvre váltásnál nem kerül vissza a használó a kezdőlapra, hanem az aktuális oldal angol változatán találja magát.
- A dizájn visszafogott, de nem túl igényes a tipológia és az elrendezés (ez kapcsolódik az ergonómiához is). Túl sok a félkövér, „bumfordi” betű, egy ilyen jellegű adatbázisnál és honlaponál elegánsabb megoldásokra számíthatunk. Érdemes lenne stíluslapokkal alakítani a megjelenésen, újból megemlíteném a táblázatokba rendezett tartalmamegjelenítést, valamint a lap megfelelő a W3C ajánlásainak, és gyorsabb, akadálymentes használatot tenne lehetővé. Ha valaki már kiismeri magát a lapon, nem okoz gondot a tájékozódás, de eddig eljutni koránt sem egyszerű. Nagyon hiányzik az egységes, az egész oldalt átfogó információs rész, amely tartalmazza egyrészt a legfontosabb tudnivalókat az adatbázisokról (használatukról, céljukról és készítőikről), másrészt részletesebb magyarázatot és segítséget nyújt az egyes funkciókhoz: kereső, találatok megjelenítése és böngészése. Minden adatbázishoz szükség van részletes ismertetőre: milyen célból készült, mi található benne, ki foglalkozik a gondozásával – e-mail címmel! vagy akár azonnali üzenetküldési lehetőséggel, hibavisszajelző űrlap (feedback form) és kezelési útmutató (akár letölthető PDF formátumban, ami főként könyvtáraknak lehet hasznos a használóképzéskor).
- Lehetőséget nyújtanék az arra hajlandóságot érzőknek, hogy külső webes eszközöket fejlesszenek, kapcsoljanak az adatbázishoz, például keresőt a különböző webes „asztalokhoz” (Netvibes, iGoogle stb.), és néhányat magam is bevezetnék (ezek a már említett RSS, közösségi aspektusok – pl. a megosztás). Erősíteném a felhasználói visszajelzések fogadását, amihez elég lenne egy olyan e-mail cím elhelyezése minden oldalon, amelynek végén egy vagy több, állandóan elérhető szakember várja a kérdéseket, akár technikai, akár szakmai tárgykörből (7. ábra).

7. ábra A keresőfelület és a menü

Keresőfunkciók, találatok

- Az adatbázis talán indokolatlanul szét van darabolva, ezért a keresőfelületek is túlságosan bonyolultak, és a segítség hiánya miatt használatuk egyáltalán nem egyértelmű. A lapon négy plusz egy kereső található. Ezekből kettő fogadja a látogatót (a magyar nyelvű felületen is angol megnevezéssel: „Classical Search”, „Jazz Search”), ráadásul ez a kettő a legösszetettebb. Mindkettőnél azonnal több keresési mezőből választhatunk, amelyek a keresési ablakot, módot is befolyásolják (pl. az évek szerinti keresésre kattintva a beviteli mező átalakul úgy, hogy egy időintervallumot adhatunk meg). Létezik kötött szavas keresés (pl. kiadók listája), de kérhetjük külön a listákat is (a böngészés helyi elnevezése, ami zavaró lehet szakemberek, könyvtárosok számára, az átlagfelhasználónak is félrevezető). Mivel a két kereső egymás mellett van, akár párhuzamosan is írhatunk be kereséseket, de ez zavarja az átláthatóságot. Hiányzik a lehetőség, hogy a két adatbázishoz ezen a felületen is hozzá lehessen férni. Megoldanám a gondot egyetlen, Google-szerű keresőablakkal, amely aztán felkínálná az összetett keresést.
- A zeneműkereső egy „egyszerű” és egy „összetett” keresést kínál, de az egyszerű sem egyszerű keresés, és az összetett is pusztán az egyszerűnek egy kiterjesztett változata, nem pedig komplex keresést felkínáló felület. A kapott felület viszont impozáns, akár a műben szereplő hangszerek számát, akár a mű időtartamát is meg lehet határozni.
- A kereséseknél (és ez mindegyikre igaz) nem lehet csonkolni, nem működnek a logikai operátorok sem, ami a ténylegesen összetett kereséseket ellehetetleníti, ráadásul legtöbbször csak lenyíló menüből választhatunk, így a minimális (szabadszavas) szabad keresés lehetősége sincs meg. A keresések után törlődik a keresőfelület, így a következő kereséshez újra be kell gépelni a kívánt nevet, címet stb.

8. ábra Keresés a könyvtárban

- A könyvtár keresőjére is érvényes ez az állandó és furcsa elkülönítés, egyszerre csak vagy kottára, vagy könyvre, vagy hang- és videoanyagra lehet keresni (8. ábra). A megjelenítés alapján a többi adatbázissal közös keresőmotort használnak, már csak ezért is teljességgel érthetetlen az integráció hiánya. Az viszont pozitívum, hogy a keresési eredmények listája alatt mindenhol ott van a nyomtatóikon, így egy kattintásra lehet kinyerni (és elmenteni) adatokat. (A felhasználók szempontjából szerintem mindképpen fontos lenne, ha le lenne írva a honlapon, hogy a nyomtatással egyben el is menthetjük az adott oldalt. Ezt a sűgő mellett egy ikonnal is lehetne jelezni.)
- A keresések a honlap töltődési idejéhez képest gyorsak, a teljes listát (esetenként akár több ezer rekordot is!) kapjuk eredményül (opcionálisan talán egy lapozót be lehetne építeni 10–20–50–100 rekordonként).

Tartalom

- A kapott tartalom részletes, kielégítő, párszor azonban törött csatolót tartalmaz, de szerintem még több külső hivatkozás szerepelhetne az egyes művészek, művek mellett.
- Az adatbázis a klasszikus és a jazz zene világából épül. Egyértelmű adat nincs rá, de az adatbázisban szereplő rekordok száma több ezer. Gyűjtőköre főként a közép- és kelet-európai térséget fedi le, ennek ellenére a zeneszerzők, zenészek és együttesek magyarok. Az egyes típusokat kilistázva tekintélyes mennyiség jelenik meg a monitoron, ám rájuk kattintva sokszor elég gyér információhoz juthatunk (pl. az együttesek adatlapjain).
- Metaadatokkal jól el vannak látva a rekordok, leginkább a tartalomhoz kapcsolható külső források, továbblépési lehetőségek hiányoznak.
- Sajnos az nem derül ki, hogy hogyan lehet például új rekordot beküldeni, vagy csak javasolni

(új együttes, zenész, zenemű stb.). A felhasználó-tartalom viszony csak egyirányú, ami elegendő lenne, ha valaki csak informálódni szeretne, de komolyabb használathoz nem kielégítő (az elkötelezett zenerajongó, esetleg zenetudós, akit nem elégíti ki a tartalom, esetleg szívesen közrebocsátaná ismereteit, de erre nem kínálnak lehetőséget).

- A tartalom bővülésének üteméről sincs híradás, ami esetleg szintén eltántoríthat kutatókat, hiszen nem érdemes olyan adatbázist használni, amelynek fejlődése nem bizonyított (l. még az előző pontban írtakat).
- Ha pedig bővül az adatbázis, azt semmilyen módon nem lehet követni. Ennek kiküszöbölésére ajánlom az egyes témákhoz (rekordokhoz) és globálisan is RSS-csatornák használatát, amelyekre a felhasználó feliratkozva automatikusan értesülhet az újdonságokról. Havi hírlevélben is közölni lehetne a friss rekordokat, illetve azok összefoglalóját.

9. ábra A „Rólunk, kapcsolat” c. oldal

- Össze lehetne gyűjteni a hasonló témakörben működő zenei portálokat, blogokat, és ezek alapján is bővíteni lehetne az adatbázist. Jó lenne megoldani, hogy az egyes zenekarok, zenészek, zeneszerzők – bizonyos keretek között – maguk is szerkeszthessék a róluk szóló rekordokat (9. ábra).

Metaadatok, együttműködési lehetőségek

- Metaadatok a kódban gyakorlatilag nincsenek, így a keresőmotorok, ha egyáltalán „látják”, akkor sem helyezik a találati listán olyan helyre, amit a felhasználó még megnéz (pl. a második találati oldalon szerepel már csak a honlap linkje). Ebből a szempontból fontos lenne az ún. SEO (Search Engine Optimization) alapelveit beemlíteni a honlap tervezésénél (a fejlécben

kulcsszavak elhelyezése, táblás szerkezet lecserélése stb.). A metaadatok akkor is fontos szerepet tölthetnek be, ha a fejlettebb használati eszközök is csatlakoznak az adatbázis fegyvertárához, így például a témafigyelés egyik alapköve, de hasznos lehet a rekordok mentésénél és visszakeresésénél is. Jó megoldás lenne egy „hasonló <rekordok>” (előadó, album, zenemű) ajánló, amely a rekordok metaadatai alapján ajánlja a hozzá közel eső tételleket.

- Az egyes rekordoknak van saját URL-jük (ami jó, ha mondjuk egy tételt el akarunk tenni a könyvjelzőink közé), bonyolultságuk azonban megnehezíti az átláthatóságot és az egyszerű használatot.

MTA Zenetudományi Intézet online adatbázisok

Honlap: <http://db.zti.hu/>
Fenntartó: MTA Zenetudományi Intézet
Értékelés dátuma: 2007. november 16–18.
Értékelő: Somogyi Tamás

Általános értékelés

Az *MTA Zenetudományi Intézet (ZTI)* nyilvánosan elérhető adatbázisainak főoldaláról (<http://db.zti.hu/>) juthat a látogató többek között a népzenei adatbázisok tartalmához. Az intézet 2004 és 2007 között pályázati úton, szakmailag magas színvonalon készítette el és tette elérhetővé a következő adatbázisokat: 10. ábra.

- „A kb. 14 000 rekordot tartalmazó Bartók-rend adattállományának internetes publikációja”, melyet „eredeti hangzó felvételek, beszkenelt táplapok és lejegyzésvariánsok, digitális kottaképek, térképvázlatok” tesznek teljessé.
- A „Publikált népzenei hangfelvételek” kb. 6000 hangfelvételt tartalmaz a felvétel és a kiadvány részletes adataival.
- A „Kiadványok eredeti népzenei felvételekkel” címszó alatt 309 népzenei kiadvány adatai érhetőek el.

Ezen kívül még fotó-, valamint táncfilm-adatbázis áll az érdeklődők rendelkezésére, azonban jelen értékelésben csak a fenti népzenei tartalmak szerepelnek.

10. ábra A Zeneudományi Intézet adatbázisainak főoldala

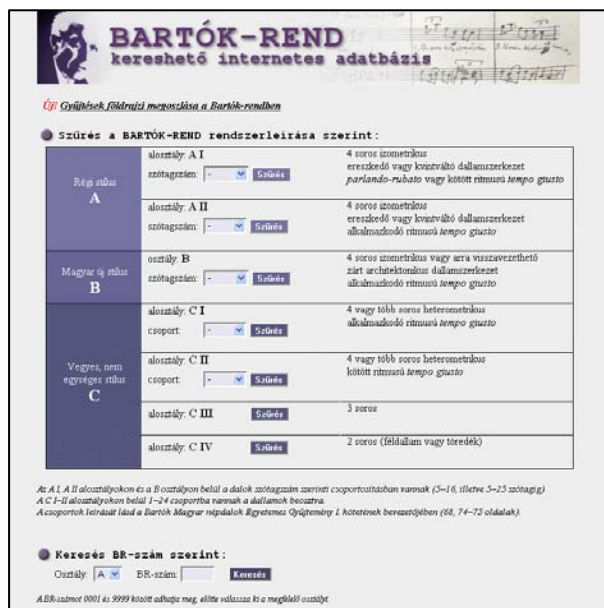
A hangfelvételek és a kiadványok, valamint a Bartók-rend gyűjtemény ugyanazzal a webes publikálást megvalósító, ingyenes szoftverrel készült, így megjelenésükben szinte egyformák ezeknek a tartalmaknak az oldalai. Igaz, a Bartók-rend (nagyobb méretű fejlesztésről lévén szó) külön főoldalt is kapott: <http://db.zti.hu/br/> címen.

A látogató sajnos már a belépésnél szembesülhet a tartalmak közötti átjárhatóság problémáival. A fenti tartalmak oldalairól ugyanis nincs csatoló vissza a <http://db.zti.hu/> főoldalra. Vagyis, egyfelől nem lehet visszajutni a kiindulási pontra, másfelől a látogatót a honlapok készítői nem vezetik a többi tartalomhoz (11. ábra).

A Bartók-rendnél pedig teljesen érthetetlenül mint ha két, különálló oldal is létezne. A <http://db.zti.hu/> főoldalról a <http://db.zti.hu/br/> oldalra jut a látogató (amelyről szintén nem lehet visszalépni), ugyanakkor létezik egy <http://db.zti.hu/bartok/> oldal is (12. ábra), ugyanazon tartalommal. Ez utóbbi oldalt azonban nem lehet elérni sem a ZTI főoldaláról, sem az első Bartók-rend oldalról.

11. ábra A <http://db.zti.hu/br> nyitóoldala

12. ábra A <http://db.zti.hu/bartok> nyitóoldala

A népzenei hangfelvételek folyamatos bővülését ígérik a szerkesztők, ám egyik adatbázisról sem lehet megállapítani, hogy az valójában mikor is bővült, változott. A főoldal tetején egy 2005-ből származó látogatottsági statisztika olvasható. Mindezek alapján akár még az a benyomás is születhet a látogatóban, hogy az adatbázisok magukra maradtak. Tartalmát tekintve a legkisebb túlzás nélkül kijelenthető, hogy páratlan kincseket elérhető tévő szolgáltatással találkozhatnak az érdeklődők, amelyet folyamatosan bővíteni, fejleszteni kellene.

Megfontolandó fejlesztési javaslatok lehetnek a közeljövőre nézve a következők:

- Tartalmi bővítés, ami alatt a már elérhető tartalmak bővítése, a digitalizálás folytatása és újabb tartalmi kör kialakítása értendő. Ez utóbbira példa az újabb gyűjtemények rendszerezése és publikálása, valamint – kihasználva a meglévő szakmai tudást, tapasztalatot – publikációk, tanulmányok stb. megjelentetése.
- A tartalmak, adatbázisok közös kereshetőségének megteremtése, a jelenlegi egymástól való elzártság megszüntetése.
- Több keresőfelület, keresési lehetőség készítése, több nyelven elérhetővé tétele, az akadálymentes verziók kialakítása.
- A látogatók bevonása a honlap életébe legalább annyira, hogy visszajelzéseket adhassanak a szerkesztőknek, segítve ezzel a munkájukat. Bizonyos mértékig tartalmi kérdésekben is bevonható a közönség, például kérdések feltevésének

lehetőségével, gyűjtemény ajánlásának lehetőségével.

- Minél több együttműködés kiépítése keresőszolgáltatásokkal, hogy minél több és több helyen jelenhessen meg ez az értékes tartalom, és minél több helyről legyen elérhető.
- Együttműködés kiépíthető akár kiadókkal is, mivel igényes CD-k, DVD-k és könyvek könnyen felkelthetik a látogatók érdeklődését az adatbázisok böngészése közben.

Remélem, hogy a <http://db.zti.hu/> még nagyon sokáig mutathatja be a magyar népzene mindenkinnek, és nem válik a világháló egyik elhagyott „szellemoldalává”.

Részletes értékelés

Felület, használhatóság, segítség

- Az MTA Zenetudományi Intézet adatbázisainak felülete egyszerű, mégis igényesnek és barátságosnak mondható. Talán érdemes lenne elgondolkodni a hófehér háttérszín megváltoztatásán egy kellemesebb színre.
- A betűméretek növelésére sehol sincs lehetőség, és egyáltalán nem készült akadálymentes verzió, ami óriási hiányosságnak tekinthető.
- A felületek, és maguk az adatbázisok csak magyarul olvashatók, egyetlen világnyelven sem készült verzió. A magyar népzene bemutatásának és megőrkítésének nem szabadna csak magyar nyelvűnek lennie. Büszkén kellene közzétenni kincsünket minél több nyelven!
- A főoldalról elérhető egy érthető használati útmutató, mely az összes adatbázis megtekintését segíti, mivel mindegyik ugyanarra a keretrendszerre épül.
- A tartalmakkal kapcsolatosan kevés, a publikálásukról, bővülésükről pedig szinte semmi sem olvasható. Abban sem lehet biztos a látogató, hogy a honlap egyáltalán bővül-e még, vagyis érdemes időnként visszatérni.
- A szerkesztők mintha nem várnák a látogatók visszajelzéseit, észrevételeit, kérdéseit. Nincs nyoma annak, hogy a szerkesztők kapcsolattételre bátorítanak az olvasókat.
- A Bartók-rend két külön felületet is kapott: a főoldalról elérhető <http://db.zti.hu/br/>, és a főoldalról nem elérhető <http://db.zti.hu/bartok/> aloldal. Az előbbi kis honlapként akár önmagában is megállná a helyét, míg az utóbbi csak egy keresőfelület. Érthetetlen, hogy miért e kettősség, miért e két, egymástól elválasztott oldal ugyanarra a tartalomra.

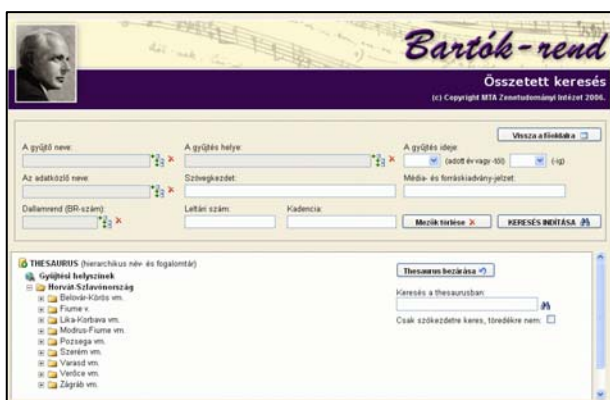
- Nemcsak a két Bartók-rend aloldal, hanem a többi aloldal sem átjárható, nincsenek ugrópontok egymásra. Ráadásul, még az adatbázisok főoldalára sem mutatnak csatolók az aloldalakról. Egyfelől kényelmetlen, hogy a böngésző „vissza” gombját kell használni, másfelől azt sugallja, hogy a szerkesztők nem is szeretnék, ha a látogatók az összes tartalmat böngésznék. Nem vezetik a nézőket a tartalmak, adatbázisok között, mintha az adatbázisokat olyan, egymástól teljesen különálló szerkesztőcsapatok készítették volna, akik egymással nem szeretnék együttműködni, de a Zenetudományi Intézet „linkajánlójába” mégis felvette mind egyik aloldalt.

Keresőfunkciók, találatok

- A népzenei hangfelvételek és a kiadványok tartalma táblázatos formában jelenik meg, egy oldalon tíz, illetve húsz tétel. A táblázat fejlécében egy oszlopnévre kattintva lehet a lista sorrendezését megváltoztatni. Az ötlet nagyon jó, a megvalósítása ügyetlen. A „Kiadványok” táblázatában például a „Megjelenés ideje”-re kattintva lehet megjelenési idő szerint rendezve listázni a találatokat. Ám azok az elemek kerülnek az így rendezett lista elejére, amelyekhez nincs megadva megjelenési idő (46 ilyen tétel van, és a táblázat tíz tételt listáz egy oldalon).
- A táblázatok egy-egy sorára kattintva jelenik meg a táblázat jobb oldalán az adott rekord összes adata egy kis táblázatban. A megvalósítás itt sem nevezhető jónak. A jobb oldalon ugyanis a kis táblázat mezői nem dinamikusán állnak elő, pontosabban, nem veszik figyelembe a kiválasztott rekord kitöltöttségét. A „Szesztai Népdalkör” című rekordnak például a címén kívül csak a kiadói jelzete ismert, de ez a két metaadat mégis egy kilencsoros táblázatban jelenik meg.
- A hangfelvételek és a kiadványok adatbázisokhoz egy-egy keresőfelület készült, amely megjelenésében ugyanolyan, természetesen a keresőmezőkben különböznek. A kis- és nagybetűkre a keresőmotor érzéketlen, azonban ékezet nélkül nem működik a keresés egyik adatbázisnál sem.
- A publikált hangfelvételek keresőfelületén legördülő listából választható ki a megye és a helység. A listák azonban nem segítik a keresőt: Arad vármegye kiválasztása után még mindig az összes helység közül lehet választani. Ugyanígy a műfaj és a részletes műfaj keresőmezők legördülő listái sem dinamikusak (13. ábra).
- A hangfelvételek keresőfelületének alján szerepel a következő két sor: „A kijelölt dal előfordulásai különféle kiadványokban: Nincs egyetlen rekord sem a táblázatban. A 'Hozzáadás' gombbal hozhat létre újat.” A 'Hozzáadás' gombot még nem sikerült megtalálni az oldalon.

13. ábra A „Publikált népzenei hangfelvételek” keresőfelülete

14. ábra A Bartók-rend összetett keresőfelülete

- A Bartók-rend két aloldala két külön keresőfelületet hordoz: a <http://db.zti.hu/br> aloldalon az „Összetett keresés” menüje és maga a <http://db.zti.hu/bartok/> aloldal. Az előbbinél a gyűjtés helyét fokozatosan szűkítheti a látogató (ország, megye, járás, helység), ahogy a Bartók-rend osztályozásának megfelelően a népdal besorolását is (dallamrend stílusa, alosztály, szótag-szám). Ez utóbbi fokozatos szűkítésére a második keresőfelületen is mód van, de ott nincs földrajzi keresési lehetőség. Itt a szűrés intelligensebben megoldott, mint a kiadványoknál és a hangfelvételeknél (14. ábra).
- Mindkét Bartók-rendhez készült keresőfelületen lehet keresni a kezdősor alapján, de csak ékezetes betűk használatával. Viszont elég csak egyetlen szót, vagy akár szótöredéket beírni, a keresőmotor így is megtalálja a keresett népdalt.

Tartalom

- Az MTA Zenetudományi Intézetének többek között a következő három kiváló és értékes tar-

talmú adatbázisa érhető el: a „Bartók-rend”, a „Publikált népzenei hangfelvételek” és a „Kiadványok eredeti népzenei felvételekkel”. E három adatbázisban eredeti kották, szkennelt szövegek olvashatók, illetve egyes népdalok meg is hallgathatók.

- A meglévő tartalom bővüléséről, a szerkesztők jövőbeli elképzeléseiről nincs információ, így sajnos abban sem lehet biztos a látogató, hogy az adatbázisok még bővülnek.
- A meglévő tartalmak bővülése mellett újabb tartalmak megjelenése is elgondolkodtató lehet. Kihasználva az intézet szaktudását, a szerkesztők a népzene iránt érdeklődő látogatók számára szakmai anyagokat, tanulmányokat készíthetnek.
- Iskolákkal, pedagógusokkal együttműködve oktatási segédanyagok, tanórákon felhasználható tartalmak is készülhetnek.

Metaadatok, együttműködési lehetőségek

- Az elérhető tartalmak nagy része kellően ellátott metaadatokkal, de azért a metaadatok készítése nem maradhat abba. A keresés segítésére, pontosítására, még több metaadat előállítására lenne szükséges. Ezen kívül a jelenlegi leíró adatok javítása is indokolt. A Bartók-rend tartalmi részénél például üres a szövegkezdő mező, vagy „(szövege hiányzik)” vagy „-” jel olvasható benne.
- A metaadatok több nyelvű beépítése sem lenne felesleges, hiszen a magyar népzene sokak számára lehet érdekes.
- A metaadatokat felhasználva mindenképpen szükséges minél több keresőben megjeleníteni annak érdekében, hogy a Zenetudományi Intézet népzenei tartalmi minél több helyről, minél több úton legyenek hozzáférhetőek.

Beérkezett: 2007. XI. 21-én.

Kőrös Kata

az ELTE BTK negyedéves informatikus könyvtáros szakos hallgatója.
E-mail: koroskata@gmail.com

Somogyi Tamás

rendszer-szervező informatikus.
E-mail: somogyit@freemail.hu

Takács Dániel

a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Könyvtárának webkönyvtárosa.
E-mail: dtakacs@mome.hu

Az NKA Könyvtári Szakmai Kollégium 2007. II. félévi pályázatainak eredménye

Általános pályázatok

A Könyvtári Szakmai Kollégium 2007. II. félévében az alábbi témakörökre hirdetett pályázatot:

- Könyvtári dokumentumok állományvédelme.** Támogatást az egyedi muzeális könyvtári dokumentumok, muzeális gyűjtemények restaurálására lehetett kérni.
- Muzeális gyűjtemények védelmét szolgáló állományvédelmi szolgáltatások** (fertőtlenítés, bőrkötések tisztítása, karbantartása, javítása).
- Állománybővítés.** A gyűjtőkörükbe tartozó, a könyvtárközi dokumentumszolgáltatásban felhasználható dokumentumok beszerzésére azok az állami felsőoktatási intézmények főiskolai, illetve főiskolai kari könyvtárai pályázhattak, amelyek 2006-ban könyvtárközi kölcsönzésben legalább 100 dokumentumot szolgáltatottak.

A pályázat végeredménye a következő:

Nyertes intézmények száma	A pályázat leírása	Megítélt támogatás (Ft)
70 intézmény	Könyvtári dokumentumok, gyűjtemények állományvédelme (105 pályázat)	66 670 079
6 főiskolai könyvtár és 1 egyetemi könyvtár	Állománybővítés	5 120 000
Országos Idegennyelvű Könyvtár	Egyéb – egyedi: a könyvtár zenei szolgáltatásának megújítása	800 000
Összesen		72 590 079

Meghívásos pályázatok

- A **Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Kollégiuma** meghívásos pályázatot hirdetett hagyományos és internetes szakfolyóiratok megjelentetésére 2008. január 1. és december 31. között. A pályázatra a következő lapokat hívták meg:
 - *Könyvtári Levelező/lap,*
 - *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás,*
 - *Könyv és Nevelés,*
 - *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros,*
 - *Könyvtári Figyelő.*
- A **Könyvtári Szakmai Kollégium** meghívásos pályázatot hirdetett, amelyre a **Könyvtárellátó Nonprofit Kft.-t** hívta meg. A pályázat célja
 - 286 városi könyvtár és 53 ODR-szolgáltató könyvtár számára 8 határon túli folyóirat,
 - 53 ODR-szolgáltató könyvtár számára 14 folyóirat,
 - 286 városi könyvtár számára 20 folyóirat,
 - 286 városi könyvtár számára 20 ismeretterjesztő folyóirat
 2008 évi lapszámainak eljuttatása. Támogatás a folyóiratok beszerzési árára, valamint a csomagolási és postaköltségére volt kérhető.
- A **Könyvtári Szakmai Kollégium** meghívásos pályázatot hirdetett, amelyre az **Országos Széchényi Könyvtár** hívta meg. A pályázat célja: olyan interaktív könyvtári portál létrehozása, amely a széles olvasóközönség számára naprakész és személyre szabott tájékoztatást nyújt a teljes magyar könyvtári rendszerről, a könyvtárak szolgáltatásairól, és segítséget nyújt a kisebb, megfelelő infrastruktúrával és szakemberrel nem rendelkező könyvtárak számára is a könyvtárra vonatkozó információk közzétételére. Pályázni lehetett a portál létrehozásához szükséges tervezési költségekre, informatikai eszközök és szoftverek beszerzésére, valamint a tartalmi adatgyűjtés, feltöltés, és az ehhez szükséges oktatás költségeire.

A meghívásos pályázatok eredménye

1. Könyvtári folyóiratok

Intézmény	A pályázat leírása	Megítelt támogatás (Ft)
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem	A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás című szakfolyóirat 2008. évi 11 számának hagyományos megjelenítésére*	4 300 000
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem	A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás című szakfolyóirat 2008. évi elektronikus megjelenésére*	1 408 000
Informatikai és Könyvtári Szövetség	A Könyvtári Levelező/lap 2008. évi 12 lapszámának kiadására	4 400 000
Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet	A Könyv és Nevelés folyóirat 2008. évi négy számának megjelenítésére hagyományos formában	2 020 000
Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet	A Könyv és Nevelés folyóirat 2008. évi négy számának megjelenítésére elektronikus formában	2 220 000
Országos Széchényi Könyvtár	A Könyvtári Figyelő 2008. évi 4 lapszámának megjelenítésére	3 440 000

Országos Széchényi Könyvtár	A Könyvtári Figyelő 2008. évi 4 számának internetes megjelenítésére	300 000
Országos Széchényi Könyvtár	A Könyv, Könyvtár, Könyvtáros című folyóirat 2008. évi 12 lapszámának megjelenítésére	3 500 000
Országos Széchényi Könyvtár	A Könyv, Könyvtár, Könyvtáros című folyóirat 2008. évi internetes megjelenítésére	500 000
Összesen		22 088 000

2. A Könyvtárellátó kiemelkedően közhasznú nonprofit Kft. a folyóiratok 2008. évi számainak beszerzésére és eljuttatására a városi és az ODR-könyvtárakba feladat ellátására 90 000 000 Ft-ot kapott, amelyből a Szépirodalmi Szakmai Kollégium 17 500 000 Ft-ot vállalt.

3. Az Országos Széchényi Könyvtár az interaktív könyvtári portál létrehozására 4 000 000 Ft-ot nyert.

/NKA honlap/

(Viszocsekné Péteri Éva)

HIRDESSEN A -BEN!

2008-ban megrendelt hirdetéséhez
ingyenes bemutatkozási lehetőséget (pr cikk) adunk
a lap elektronikus változatában.

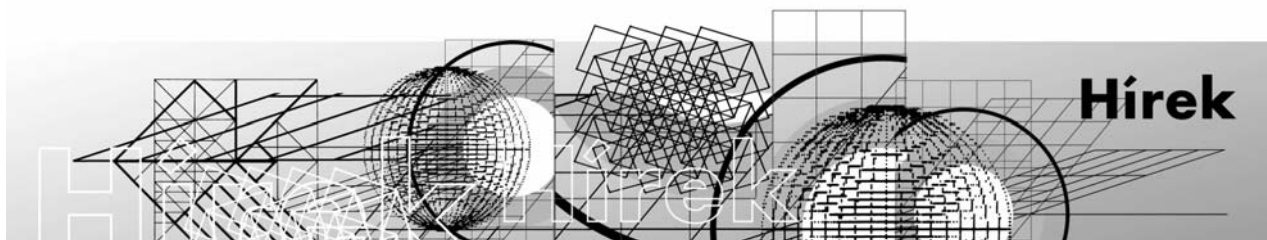
A hirdetés ára:

- beszerkesztett (fekete-fehér): 60 000 Ft/oldal + 20% áfa
- szórólap elhelyezése (25 g-ig): 45 000 Ft/alkalom + 20% áfa

A kiadvány formátuma: A/4 • Tükörméret: 168 x 225 mm

Megrendelhető a szerkesztőségben:

1111 Budapest, Budafoki út 4-6. • Levélcím: 1510 Bp., Pf. 111
Tel.: 463-2446; 463-1111/5652 • E-mail: tmt@omikk.bme.hu

A Google újdonságai

A *Google* bejelentette, hogy megtette az első lépéseket az általa *egyetemes keresési modell*nek nevezett fejlesztéshez. Az új változat célja, hogy integrálja a kereséshez használt adatbázisokat és a találatok megjelenítését. További újdonságok: a honlaptervezés és a különböző navigációs eszközök megújítása.

Az egyetemes keresés azt jelenti, hogy a keresés az összes tartalmat érinti, a rendszer a megtalált információkat összehasonlítja és rangsorolja, a találatokat egy integrált gyűjteményben „nyújtja át”. A korábban külön-külön kereshető adatbázisok közé tartoznak a videókat, képeket, híreket, térképeket, könyveket és honlapokat tartalmazó adatbázisok. A *Google* társtulajdonosa szerint az egyetemes kereső rendszer az első, a *YouTube* megvételének köszönhető eredmény. A két évig tartó fejlesztésben több száz mérnök vett részt.

Az új navigációs lécc (bar) a népszerű *Google* termékek elérését könnyíti meg: a *Google.com* oldalon lévő keresődoboz helyett a felhasználók a bal felső sarokban az új léccet találják, amely különböző keresési lehetőségeket és egyéb szolgáltatásokat kínál, mint a *gmail*, a *Google Calendar* vagy a *Picasa Web Album*.

Új, kísérleti változata van a *Google Experimental* keresőszolgáltatásnak is. Az új tesztlap keresési módszerek kipróbálására ad lehetőséget. Az egyik újdonság, hogy a találatokat földrajzi vagy időrendben lehet kérni (pl. az *Albert Einstein*re vonatkozó irodalom keresésekor a földrajzi elrendezés a megtalált honlapokat a bennük szereplő helyek neve szerint csoportosítja, míg az időrendi elrendezés az életrajzot illusztrálhatja).

/Advanced Technology Libraries, 36. köt. 6. sz. 2007. p. 2./

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

A Gale új adatbázisai és platformjai

A *Gale* 2007-ben több szolgáltatást jelentett be, úgymint:

- **Gale Literature Resource interfész**
Az új tervezésű és bővített interfész lehetővé teszi több irodalmi adatbázis, a *Literature Resource Center*, a *LitFinder*, az *MLA International Bibliography*, valamint a *Gale Virtual Reference Library*-ből válogatott címek egyidejű keresését. Keresni a szerző nevére, a címre, a kulcsszavakra és a teljes szövegben lehet.
- **PowerSearch Plus platform**
Korábban az *InfoTrac*-adatbázisokat és a *Gale Virtual Reference Library*-t a *PowerSearch* platformról lehetett elérni. Egyrészt továbbfejlesztették az adatbázisok szolgáltatásait, beépítették például az RSS-t, másrészt a *PowerSearch Plus* platformon keresztül lehetővé tették több adatbázis egyidejű elérhetőségét. A bővített szolgáltatást felár nélkül nyújtják az előfizetőknek, fizetni csak az újonnan igénybe veendő adatbázisokért kell. További fejlesztések: a találatok között eligazító térkép megjelenítése, a szűkítéseket kényelmesebbé tévő eszközléc, a találatokkal folytatandó munkát (nyomtatás, e-mail, hivatkozás-letöltés stb.) könnyítő doboz megjelenése, a „Kedvencek”-hez hozzáadást segítő eszközök a *PowerSearch Bookmarks*on keresztül, a hivatkozási formátumok bővítése az *MLA* és az *APA* formátumokkal.
- **Gale Directory Library**
Az új online forrás a korábban teljes egészükben csak a polcokon megtalálható klasszikus kézikönyvek teljes szövegű gyűjteménye. Az adatbázis olyan kiadványokat tartalmaz, mint a *Ward's Business Directory of U.S. Private and Public Companies*, az *Encyclopedia of Associations*, és a *Gale Directory of Publications and Broadcast Media*. A gyűjteményt 2007 folyamán még bővítik, és 2008-ban is újabb kiadványokat tesznek hozzá. Az egyes kiadványokat egyedileg is lehet keresni az általa használt mezők segítségével, és lehetőség van több kiadvány egyidejű keresésére is. A találatokat további feldolgozásra, pél-

dául elemzésekre, diagramok készítésére, levelezőlisták összeállítására formázni lehet.

- Nursing Resource Center

Az új online forrás a felsőfokú ápolónőképzés, és az ezeket az oktatási intézményeket kiszolgáló könyvtárak számára készült. A klinikai gyakorlatokat készítik elő a hallgatóknak érthető nyelven írt, hiteles, elsősorban a betegápolással és a kezeléssel foglalkozó információk. Mivel az adatbázis a PowerSearch platformon érhető el, annak minden előnye kihasználható.

- Biography Resource Center bővítése

A fejlesztések célja az adatbázis könnyebb kezelése volt. A teljes életrajzokat a frissítés dátumával lehet rendelni, az utolsó frissítést a *Recent Update news* ikon segíti. Megújult az interfész, a kategóriák szerinti keresés több mint 15 lehetőséget kínál az atlétáktól a világ vezető személyiségeiig, a multikulturális csoportokig.

WiseTo Social Issues

A *WiseTo Social Issues* napjaink legégetőbb és legvitatottabb kérdéseire nyújt tájékoztató lehetőséget több mint száz témakörben, az eutanáziától az iraki háborúig. A találatként megjelenő hivatkozások kitűnő minőségű tartalomhoz vezetnek, amelyet kizárólag a Thomson Gale, illetve partnerei állítanak elő. A keresést felhasználóbarát, könnyen navigálható interfész segíti. Az egyes témakörökben szerteágazó információ jelenik meg, mint például definíciók, tartalmi összefoglalók, tényadatok, támogató és ellenérveket felsorakoztató eszközök, statisztikák stb. Mindezt a felhasználó ki is nyomtathatja.

Ha részletesebb információkra van szükség, 7,95 dollárért lehet egy hónapig érvényes „szakértői jegyet” (Expert Pass) vásárolni. Ennek érvényességi ideje alatt a témában megjelenő újabb dokumentumok is elérhetővé válnak, lejártá után azonban megszűnik a csak így elérhető tartalmak hozzáférhetősége. A Thomson Gale tervei között szerepel a szakértői jeggyel elérhető témakörök bővítése és a jegyek kialakítása különböző időtartamokra.

Bár a *WiseTo Social Issues* által lefedett témakörök megtalálhatók a *Gale Opposing Viewpoints Resource Center* nevű szolgáltatásában is, a tartalmak mindössze 2%-ban fedik egymást. A *WiseTo Social Issues* honlapról elérhető az *AccessMyLibrary* szolgáltatás (I. TMT, 53. köt. 6. sz. 2006. p. 312.) is, amelyen keresztül az olvasó

a könyvtár által előfizetett Thomson Gale adatbázisokhoz férhet hozzá.

/Advanced Technology Libraries, 36. köt. 7. sz. 2007. p. 6–7., 8. sz. p. 9–17./

(Viszocsekné Péteri Éva)

Az EBSCO új szolgáltatásai

Az *EBSCO Publishing* két *ABC-CLIO*-adatbázist vett meg: a *Historical Abstracts*-et és az *America: History and Life* címűt. A megállapodás szerint az EBSCO tartalomlicenelési, digitalizálási és terjesztési lehetőségei párosulnak az *ABC-CLIO* ötvenéves indexelési és referálási tapasztalataival. Az együttműködés eredményeként több mint 1,3 millió bibliográfiai hivatkozás és referátum, több mint 600 ezer teljes szövegre mutató ugrópont, több százezer teljes szövegű folyóiratcikk válik elérhetővé. A két adatbázist 2008 januárjától szolgáltatják az *EBSCOhost*on, a felhasználók 2008. július 1-jétől juthatnak hozzá.

Emellett az EBSCO vállalta az *ABC-CLIO* következő adatbázisainak a terjesztését is: *World History: The Modern Era*, *World History: Ancient and Medieval Eras*, *World Geography: Understanding a Changing World*, *American History*, *American Government*, *State Geography*, *Issues: Understanding Controversy and Society*, *History Reference Online*. Ezek az adatbázisok azonban továbbra is az *ABC-CLIO* platformján érhetőek el.

Az EBSCO Publishing továbbá a következő szolgáltatásokkal bővítette kínálatát:

- Home Improvement Reference Center

Az adatbázis a *Creative Publishing International* cég 24, a házépítéssel és felújítással foglalkozó, teljes szövegű kiadványát és tizezernél több illusztrációt tartalmaz. Ezek egyike sem érhető el más adatbázis-szolgáltatónál.

- Tests in Print

Az adatbázis a kereskedelmi forgalomban elérhető angol tesztek bibliográfiája. A szolgáltatás célja, hogy az *EBSCOhost* felhasználói közvetlenül tudjanak az intelligenciateszteket tartalmazó évkönyvek (*Mental Measurements Yearbook*) sorozathoz hozzáférni. A szolgáltatás értékét növeli, hogy több ezer tesztről tartalmaz leíró adatokat és frissített információkat. Az adatbázis és a kiadványsorozat a *Nebraskai Egyetem Intelligencia Kutató Intézetének (Institute of Mental*

Measurements at the University of Nebraska) a termékei.

- **A DynaMed bővített elérhetősége**

A klinikai referenszeszközök tartalmazó adatbázis az EBSCO SmartLinks technológiáját alkalmazva teszi lehetővé, hogy a felhasználók a DynaMedben talált hivatkozásokból át tudjanak lépni az EBSCO által előfizetett teljes szövegű adatbázisokba, mint amilyen a MEDLINE, a CINAHL stb.

További információ: www.ebsco.com

/Advanced Technology Libraries, 36. köt. 8. sz. 2007. p. 2., 6. sz. p. 5./

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Az Oxford University Press bővíti elektronikus kiadványai választékát

Az *Oxford University Press (OUP)* bejelentette, hogy nyomtatott monográfiáit a jövőben elektronikus változatban is megjelenteti az *Oxford Scholarship Online (OSO)* felületen.

Az OSO-ba újonnan csatlakozó témák: biológia, üzlet és menedzsment, irodalom, történelem, matematika, nyelvészet, fizika, és pszichológia. Évenként így mintegy 200 új címmel bővül az OSO.

Emellett az OUP megvalósította két zenei tárgyú referenz szolgáltatása (*Grove Music Online* és *Oxford Music Online*) közötti átmenetet, így a Grove és az RLIM használói kölcsönösen használhatják egymás információit.

/Information World Review, 238. sz. 2007. p. 4./

(*Szántó Péter*)

Az OVID és a Springer Science+Business Media együttműködése

Az új megállapodás szerint 2007 második felétől az *OVID Technologies* a *Books@Ovid* platformon több mint 800 Springer-kiadású orvos- és egészségügyi elektronikus könyvet szolgáltat. A

címek éves megújítható előfizetéssel vagy egyszeri, örökös használatra szóló vásárlással érhető el.

/Advanced Technology Libraries, 36. köt. 7. sz. 2007. p. 12./

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

A Thomson Learning új neve: Cengage Learning

A *Thomson Corporation* 2006 tavaszán vitte piacra Thomson Learning üzletágát, mivel a gigantikus információszolgáltató nem tartotta azt tovább stratégiájába illőnek. Az új befektető tulajdonosok (*Apax Partners* és *Omers Capital Partners*) *Cengage Learningre* keresztelték új szerzeményüket, de a korábbi márkaneveket (*Gale, Wadsworth, Delmar Learning*) továbbra is megtartják a Cengage-el egyetemben.

/Information World Review, 238. sz. 2007. p. 2./

(*Szántó Péter*)

Az új név: Proquest

A 2007 februárjában egyesült a ProQuest Information and Learning és a CSA (I. TMT, 54. köt. 3. sz. 2007. p. 120.). Az új cég szolgáltatásait a jövőben PROQUEST néven nyújtja, míg a CSA saját termékei előtt megtartja nevét (így marad a CSA Illumina és a CSA Illustrata).

/Advanced Technology Libraries, 36. köt. 7. sz. 2007. p. 12./

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

A British Library éves jelentése videostár lett

A *British Library* annak érdekében, hogy növelje éves jelentései olvasótáborának létszámát, videón adta ki 2006–2007. évi jelentését, Web 2.0 technológiára támaszkodva. A könyvtár vezetőivel és a felhasználókkal folytatott, videóra rögzített beszélgetésekből csatolók vezetnek a vonatkozó projekt-leírásokhoz és gyűjteményekhez.

/Information World Review, 238. sz. 2007. p. 3./

(*Szántó Péter*)